

نووسینی

بلەج شێرگۆ

کێشە

مێژینه و نێستای

کورد

مجموعه حصه باقى

له عەرمییهوه کردووتى به کوردی

منتدى إقرأ الثقافي

للكتب (كوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

بای سیم

١٩٩٢

دكتور

بلهچ شیرگو

کیشهی کورد

میزینه و ئیسنای کورد

معهده ده دهه باقی

له هه ده بیهوه کردوویتن به کوردی

چاپی سینه م

۱۹۹۱

نلوی کتیب کیشه ی کورد
نووسینی : دکتور بله ج شیرکو
وه رگیانی له عه ره بیه وه بو کوردی : محه مه دحه مه
باقی
تایپ : ئاسوس
مونتاز : دارا
به رگی ده ره وه : محه مه دزاده
خه تی ناوه وه : ستار
چایی یه که م : ۱۹۸۶ یاخ سه مه ر
چایی دووه م : ۱۹۹۰ ئیران - ته ورین
چایی سینه م : ۱۹۹۱ - کوردستانی عیراق
تیراز : ۲۰۰۰

پیشکش

- جہ و اھیر لال نہ ھرو - لہ بارہی سہ رکوت گردنی شورش
۱۹۲۰- ز - ی کوردستانی تورکیا وہ شلی :

" .. دوا۱ شہ و ی - کہ مال پاشا - بن بہ زہ بیانہ کہ وتہ گیانی کورد
و ، دادگی تایبہ تی بوسزادانیان داناو ، ھہ ردوسہ رکوتہ : شیخ سہ عیدو
دکتور فوناد و ، چہ ندانی تریشی لہ وانہ لہ سیدارہ دا ، کہ تا گیانیان
دہرچوو ، ناواتی رزگاری کوردستان لہ سہر لیویان بوو ... بہ م جورہ
شہم تورکانہ ی لہم دوا۱ بیہ دا ، ہوتا زادی خویان جہنگان ، کورد - بیان
سہ رکوت کرد ، کہ داوا۱ نازادی شہ کرد ...! چہ ند سہ یرہ نہ تہ وہ یک
بگاتہ شہ و ی لہ دا کوکی نیشتمانہ وہ بگوردریت ہو ھیرش ، ہوزہ وت کردنی
سہ ربہ ستی خہ لکی تر ...! لہ سالتی (۱۹۲۱ ز) شدا دوبارہ کورد
راپہ رینہ وہ و ، شورشہ کہ یان تا کاتیککی تر دامرکایہ وہ .. بہ لام چوون
شورشہ نہ تہ وہ یک ہو ھہ تا ھہ تا یہ ، لہ ناو شہ ہرچ ، کہ نہ تہ وہ کہ
سوربہ لہ سہر سہ ندنی نازادی و ، نامادہ ش بہر خہ کہ ی پیشکش
بگات ؟ "

***

شہم کتیبہ پیشکشہ بہ وانہ ی کہ تا گیانیان دہرک چہ ، ناواتی
رزگاری گل ، لہ سہرلیویانہ .

محہ مد حہ مہ باقی

بہ رایی

مقدمہ

ئەم كىتەبە لە سالى - ۱۹۲۰ ز. دا وەك پېنجە مەين بىلاوكىراو،
 - كۆمەلەى خۇيپوون - ى سىياسى كوردى ، بە زمانى عەرەبى لە
 - قاھىرە - ، لە لاين دكتور - بەلچ شىركۆ - وە بە چاپ گەيەندراو
 لە راستىدا وەك پېش ماو، يەك سوراخ كراو، دكتور - بەلچ شىركۆ -
 ناو، خواستراوى نووسەرى بە ھەر وەرى كوردپەرور : مامۇستا - محمد
 عەلى عەونى^(۱) ، يە ، كە ئە وېش بە ھاوکاری نووسەرى كوردپەرور و ،
 بىنە چە و خانە وادە كوردپەرور : مامۇستا جەلادەت بە درخان^(۲) نوومىویتی
 وەك ئەلەين زوربەى زانیاریە كانی كىتەبەكە - جەلادەت بە درخان -
 ناویتی بە - محمد عەلى عەونى - و ، ئە وېش بە وەرەبە تۆكمەيەى
 خۆى ، بۆ راى گشتى خویندە واران و روشنبیرانى عەرەب - ى نووسىو^(۳)
 ھەر لە گەل چاپ وىلاو بوونەو، ى ئەم كىتەبە دا لە مىسر ، بالتیووزى
 حكومەتى تورکیا ، لە مىسر ، بە پەلە بە ناو، حكومەتى تورکیا وە
 نا، زایىبەكى توندی نا، بە حكومەتى مىسر ، كە چۆن رېنگا ئە نرى بە
 نە یارانى ئە وەلەتى تورکیاى دۆستى مىسر ، كىتەبى وا لە نژى تورکیا لە
 لە مىسر بىلاو بکرىتە وە . بۆیە ئەست بە جەن بەرپرسانى حكومەتى مىسر
 فرمانى كۆکردنە وە و قەدەغە کردنى ئەم كىتەبە یان ئەرکرد . بە لام پاش
 ئە وەى ژمارە بەكى كەمى گە یشتبوو و لاتانى ئەرە وە .

1- محمد علی قزوینی : سالی 1897ز - له کوردستانی تورکیا له شاری - سوتیرک - ی لسموای
مبارکهر - له دایک بڼه ، پله ی په کم وږو، می خوښی له تورکیا عواوگر دوو، و، یو فمبر پوونی
زانستی فابیشی و، هر یس چوټه مېروله قاهیزه - له - نه زهره - خوښدووبه شی و کارنامه ی بهرزی
سه نښه، زمانې فارسی و فخر نښی زړه پاش زانډه .

له ډله په مرغانه کانا له دامه زړاندې کومه نه دی - مخپه یون - له به شا پرووه . له به ګور داسه کړنې ، تورک نه پانته شوره بګر پته و نه پشته ننی غوی و ، هه له میسر ماو ته ووه ، بله دیوانی شا هیډا به ورځنی زمانه روژه لاسه کان دامه زړاوه .

زانای دلسۆزی کورد : کجدههلی عهونی

کوردستان . به لأم ئەمە لە وەرخی میژوووییەکی کەم ناکاتووە ، کە لە دوای
 دەرجوووییە وە تاقیست ، میژوونووسانی کورد و بیانی ، زۆربەیان لە بواری
 بەلگەکی میژوووییە نا مازەیان بوئەم سەرچاوە گرنگە کردووە . هەر لە بەر
 ئەم گرنگی پێدانەش بووە ، ئەم کتێبە ، لە ساتی - 1961 ز - دا لە سەر
 پیتیستی سەرکردایەتی ئەو سەدای پارسی دیموکراتی کوردستانی عێراق -
 دووبارە تەقەلای لە چاپدانی درایە و ، (پیرۆت - مام جلال)
 پێشەکییەکی تێروتەسەلی لە - 52 - لاپەرە دا بۆ نووسیوە ، بە لأم لە
 رەقابە ، ناوێشانە سەرەکییەکی : کتێبی کورد - ی لە سەر هەلگیرابوو
 جگە لە مەش لە وکاتانە دا کە کتێبە کە خەریک بووە چاپی تەواوئە ، دەزگا
 پۆلیسیەکانی ئەو سەدای عێراق ، هەر لە چاپخانە دا بۆئێجگاری دەستیان
 بە سەردا گرتبوو ، بە لأم نووسخەیەکیان ، بە بێ دەزگی لێدان ، لای بەرێز
 - مام جەلال - پارێزرا بوو ، ئەم نووسخەیەش لە بەر ئەو دەست و دەست
 و ، جێگا گۆڕکێکی زۆر پێکرا بوو ، چەند لاپەرەکی فەوتابوو . . . من هەلەم
 نا ئەو چەند لاپەرە کە مەبێ لە کتێبخانەکانی شارەکان و ، لە چاپی بێکەمی
 کتێبە کە و ، پەیدا بکەم و ، بە ئومیدی ناگادار بوونی خوێندەواران و
 ئەو ی نوێ ، لە باری سەرەتایی خوێندنی پارچە بێکی نیشتمانە کەم ،
 - ئەسلی کتێبە کە - بکەم بە کوردی و ، بۆزیا تێرش کە لێک بە خشین پە
 خوێندەواران ، هەندێ پەراویزم بۆ زیادکردووە و ، لە هەندێ جێگا شە
 جار جارە وردە سەرنج و راستکردنە و مەسەر دەربەرێوە . . . جگە لە مەش بە
 پتووێست زانی یادداشتهکی - شەریف پاشا - ی نوێنەری کورد بۆ
 کۆنگرە - سیفەر - لە پارێس بکەم بە کوردی و ، بیکەم بە پاشکۆی کتێبە کە
 چونکە لە دوو توتی کتێبە کە دا زۆرباسی ئەو یادداشته کراوە ، جگە لە
 کتێبە کەش و یادداشته کەش هەردووکیان ، بۆیە کە مین جارە کتێبخانەکی
 کوردی ، چاوی پێیان ئەکەوێ .

لە خوێندنەوێ ئەم کتێبە دا ، هەست بە دلگەرمی و زامیکی کاریگەری
 تازە و ، هاوارێکی بەرز ئەکەیت ، بەرامبەر ئەو زوڵم و کوششتار و
 ئێندایەتیەکی لە گەڵ کوردەکانی تورکیا دا کراوە ، دیارە کاتی چاپ و
 بڵاوکردنە وێشی ، لە چاپیستان دا لە زور پوووە و - جیاوازتر بوو ، لە بەر

نه وه خوښه ر هه ست نه کات نوو سه رانی نه م گتیه ، به وها وازه به رزه وه ،
 به وله شه خوښا وپیوه ، به وه موو زامه وه ، به هه موو پاشقول لیگرتن و
 ده ست برین و په یمانه دروځانه وه ، که - که مالی - په کان پتیا ن دا ون ،
 زور دلگه رمانه وه ک تازه چه رگ سووتا وه ، تازه ده ست نه نجن نه نجن
 کرا وه ، قسه نه کن وه ، به گیانیکی توندی نه ته وایه تیه وه ، نه رامه ربه هه موو
 نه ته وه ی تورک ده ست نه گرن ۰۰۰ من پیم وایه - هندی جار - نه و
 دلگه رمیه کاتیا نه ره وایه ، به لام زولم وست م ودرندایه تی و فاشیزمیتی
 هیچ رژیمیتی داگیرکاری کوردستانیش ، ناوینسه و په ننگدانسه وه ی
 نه ته وه کانیا ن نین ، چونکه هه رله نا و نه ته وه ی تورک دا ، ده پیا ن
 یتکوشه ری وه ک - نیسماعیل بیتشکچی - هه ن ، که دلسوزانه دا کۆکی له
 مافی ره وای یتیمه نه کن و ، له پینا ویا نازار نه کیشن . له بهر نه وه
 هه لویستی خوښنده واری هوشیار و دوربین ، له وکاتانه دا که له گه ل
 فاشیزمدا نه چه ننگن ، پیا ن له سرده می درندایه تی نه و رژیمانه نه ژین ،
 له وه دایه دوورپینانه سهیری مه سه له که بکن و ، وه ک کورد نه لئ : دۆ
 و دوشاو یتکه ل نه که یین ، نه بچ روونا کبیری کورد دلسیابی که
 داگیرکارانی کوردستان ، نوښه ری راسته قینه و ، هه له بژیردراوی ،
 نه ته وه کانیا ن نین و ، نه ته وه کانیشیا ن سهرومی دوزمنان نین ، به
 پیچه وانه وه نه بچ دوستایه تی نه وانیش فه راموش نه که یین ، چونسکه
 نه گه ر نه و لایه نه فه راموش بکه یین ، نه وانه و به رنامه دۆزه خ ملساییه ی
 رژیمه که دیته نه جامدان ، که مه به ستیتی ، به وه ی نه ک هه ر نام و
 ده زگا کانی رژیمه کی ، به لکو سه رتا پای نه ته وه که ییشی بکات به گرماندا
 یتیمه ش به هه موو توانا مانه وه و ، له هه موو روویه که وه دوزمنایه تی
 رژیمه که ش و نه ته وه که ییشی بکه یین ، له یه ک کاتدا ، که نه مه ش نه رکی
 شوږ شگیرانی کورد ، نه پیا ن جار گرانتره کات ، له کاتیکدا چاکتر وایه
 ته قه للا بده یین به هه موو شیوه یه ک قه واره و هیزی نه و دوزمنه که متر و ،
 که متر بکه یینه وه دیاره نه گه ر بتوانین نه ته وه دراوستیکانی خۆمان
 والی بکه یین دوستایه تیمان فه راموش نه کن ، نه و کاتق رژیمه
 داگیرکاره کانیا ن شه رمان له گه ل نه کن ، هه ربه ته نیا دام وده زگا کانی

رژیمه که شه‌رمان نه‌که‌ن . بنگوما‌نیش له‌زۆر . هه‌لکه‌وتی میژوو‌پیدا ، له‌شۆرشه‌کانی کورد دا‌گه‌لان وکه‌سانی ئازادیخوازو ئه‌راوسیمان ، یارمه‌تی وپشتگیریان کردو‌بین ، وه‌ک له‌شۆرشه‌که‌ی سالی - 1880ز - ی شیخ عه‌بدالله‌ی نه‌هری - دا ، که‌زیاتر له‌ (5000) عه‌ره‌ب و ، هه‌زاران ئه‌رمه‌نی و دیان‌به‌شداری شۆرشه‌که‌یان کردووه‌و ، گه‌لی جاری تریش روونا‌کیرانی شه‌و نه‌ته‌وه‌ ئه‌راوسیان ، له‌نه‌جامی یشتگه‌ماندا ، له‌سه‌لایه‌ن رژیمه‌کانیانه‌وه‌گیراون و ، ئازاراون و ، هه‌ندێ جاریش کوژاون .

هه‌رله‌پاڵ شه‌مه‌شدا هه‌میشه‌ دوژمنانی ئیمه‌ و یستوویانه‌ شه‌وناوه‌رۆکی مرۆفایه‌تی له‌دیزمه‌مانه‌وه‌ له‌بزووتنه‌وه‌ی رزگاری خوازانسه‌ی که‌له‌که‌ماندا یه‌ ، ئاوه‌ژووی بکه‌نه‌وه‌ ، یان له‌بیرمانی به‌رنه‌وه‌ ، به‌وه‌ی له‌کاتی زه‌بروزه‌نگ‌پیشادان و نه‌ست‌لێ و شه‌اندنی کوشنده‌دا ، له‌لایه‌ن دوژمنه‌کانه‌وه‌ به‌سهر‌جه‌ماوه‌رو گوندو‌شاری ئیمه‌ ، وابکه‌ن ئیمه‌ش بخه‌نه‌ هه‌مان هه‌لوێستی به‌ره‌چدانه‌وه‌ ، که‌شه‌مه‌یان هه‌رگیز له‌بزووتنه‌وه‌کانی ئیمه‌دا نه‌بووه‌ ، چونکه‌ رووی نه‌دا و له‌نه‌جامی سوتاندن یان کوشتن و گرتنی ره‌شۆکیانه‌ی جه‌ماوه‌ری به‌ی‌لایه‌نی ئیمه‌دا ، شۆرشگیرانی کورد بچن له‌سه‌رجاده‌و ، گوندو‌شاری نه‌ته‌وه‌ ئه‌راوسه‌ نشینه‌کانماندا گونده‌کانیان به‌سووتیتنه‌وه‌ ، یان هاو‌ولاتیان بکوژن و بگرن ، مه‌گه‌ر شه‌و‌کاتانه‌ به‌ن ، وه‌ک نووسه‌ریکی که‌وره‌مان شه‌لێت : (که‌داگیرکه‌ران خۆیان هاته‌نه‌ به‌ر‌کوته‌کی کورد) . که‌چی شه‌م هاو‌کیشه‌یه‌ ، هه‌میشه‌ به‌پێچه‌وانه‌وه‌بووه‌ ، وه‌ک له‌م‌کتیبه‌دا شه‌م‌دیاره‌ فاشیانه‌ی رژیمی تورکیا له‌سالی (1930 - 1935 ز) دا ، زیاد له‌هه‌زار گوندیان سووتاندووه‌ هه‌زاران هاو‌ولاتی کوردیان کوشتووه‌و ، ئاواره‌و ده‌ربه‌ده‌رو ، به‌زۆر گواستۆته‌وه‌ . شه‌وه‌ی له‌وسه‌ربه‌مه‌دا رژیمی فاشی تورکیا له‌گه‌ڵ گه‌لی کورد دا‌کردوویه‌تی ، هه‌مان شه‌وه‌ره‌نامه‌ فاشی و په‌گه‌زه‌رستانه‌یه‌ که‌رژیمی فاشی به‌غدا - ی ئیستا ، په‌نجاساڵ‌دواتر ، وات‌ئوای هه‌ره‌سه‌ره‌ش و تاله‌که‌ی سالی (1975) به‌هه‌مان شێوه‌و توندتر ، له‌گه‌ڵ گوندو‌شارو جه‌ماوه‌ری کورد دا‌کردی .

جوگرافیای کوردستان

سروشت و ناووه‌وا :

کوردستان ، له باکووری خۆره لاتیه وه ، له زه‌ریاچه‌ی - ورمق - وه ده‌ست
پهن ته‌گات ، تالای - مه‌لاتیه - له باشوورو خۆرئاواو ، بریتانیایی ته‌گاته
نزیکی (۹۰۰) نه‌سه‌ دکیلومه‌ترو ، پاناییشی له نیوان (۱۰۰-۲۰۰)
کیلومه‌تردایه ، ولاتیکی شاخاوییه وه ، ته‌که‌وێته نیوان هیتلی (۳۴-۳۶)ی
پانایی و ، نیوان (۳۷- و ۴۶) ی بریتانیایی^(۱).

کوردستان له هه‌موو لایه‌کیه‌وه کتیی سه‌خت ده‌وری داوه ، جگه‌ له
به‌شی باشووری خۆرئاوای ، چونکه‌ ته‌م به‌شی بریتیه له هه‌رده‌وبان و
ده‌شت ، که‌ تاوی کانسی و رووبار پاراوی ته‌که‌ن چاکترین ناوچه‌ی
به‌که‌لکیشی بۆ کشت وکال^۲ ، به‌شی باشوور و ، باشووری خۆره‌ لاتیتی ،
له‌ به‌رته‌وه‌ی رووباری - خاپوور - له‌م به‌شه‌یدان .

به‌رزترین کتیه‌کانی کوردستان ، ته‌وانه‌ن که‌که‌وتونه‌ته‌ خۆره‌ لاتیه‌وه
و ، هه‌موویان لێره‌وارو نزاری چرو ده‌وله‌مهند دایبۆشیون ، دۆلی
به‌پیتیش ده‌وری داون ، بویه‌ هه‌میشه‌ له‌هاوین وه‌ له‌زستانیشدا ،
ئاوه‌دانیاں تیاپه‌ و ، پهن له‌ دیتها وشارو ، به‌پێچه‌وانه‌ی زنجیره‌ی
کتیه‌کانی سه‌رکه‌وشه‌نی تورکیا و ، شێرانه‌وه‌ که‌رووتنه‌ن و ، لێره‌وار و ،
له‌وه‌ریان تیانیه‌ ، چونکه‌ له‌گاشه‌به‌ردی ره‌قه‌نی کانزایی شه‌قارشه‌قار
و دۆلی زور لێژ پێکه‌تاوون ، له‌به‌رته‌وه‌ به‌هێزترین ، ئازاترین سوپه‌
ناتوانی به‌م ناوچه‌ شاخاوییه‌دا ره‌ت به‌ج .

له‌گه‌ڵ ته‌مه‌شدا سه‌رچاوه‌ی زۆربه‌ی ئاو ورووباره‌کانی له‌م به‌شانه‌وه
هه‌لته‌قۆلێن ، وه‌ک - فورات - وه‌هه‌ ، دۆلقه‌کی و - دیجله‌ - ولقه‌کانیشی .

۱- به‌رگی چواره‌می - ده‌ولته‌تی موسانی ، له‌نووسینی - هه‌ممه‌ر - له‌ته‌رجمه‌تورکه‌که‌یه‌وه .

ئەم ئاوانەش ھەموویان روولە باشوورن ، جگەلە - قتور - نە ھەج ، کە
 لەتیکى رووبارى - کەر - ەو ، ئە پڑتە زەریای - قەزوین - ەو ، ھەندى
 چەم و رووبارى تریش ھەن ، زوربەیان ئە پڑتە زەریا چەمى - وان - ی
 بە ناوانگەو ، ھەندىکى تریشیان ئە پڑتە زەریا چەمى - ورمج - ەو ، کە
 لە ولاتى ەجەم دا یەو ، کە وتۆتە لای خۆر ھەلاتى زەریا چەمى یە کەمیانەو .

کشت وکالت:

سەربارەى ئەو ھەش کوردستان وەک بەو بە ناوانگە ، کە ولاتیکى
 شاخاویبە ، بە لām لە راستى دا ، بەرلە ھەمووشتیک زۆر بەى ناوچەکانى
 کشت وکالتى تیا ئە کرئ ، بە تايبەتى ئە وناوچانەى ناو ھەوايان مام
 ناو ھەندى وسا زگارە ، پېرن لە باخ و رەزو ھەمە جۆر نەختى بەر دارو ، باخى
 سەوزەو ، نەختى - توو - کە یارمەتى پېشخستى ھونەرى پەروەردە
 کردنى کرمى ناو ریشم و ، ھەنگ ئە دەن .

لە زۆر بەى ناوچەکانى کوردستاندا وەک - دیار بەکر - و - ماردین - و
 - سەمرت - دۆشاوی ترئ نروست ئە کەن ، ھەروە ھا لە کانسازشدا
 دەوڵە مەندە .

لە کوردستاندا بە رووبومى کشت وکالتى بە ھەموو جۆرەکانیەو زۆرەو ،
 گرنگترینى جۆرەکانى بە رووبومى خاک کە شى ئە مانەن :

گەم و جۆو گەنە شامى - بە ھەردوو جۆرە کە یەو - و ، ھەرزەن لە
 باشتەین جۆرى و ، کە تان و ، پېستە و کونجى و لۆکەو ، بنە بە لەک و ، مازو
 و ، پیا زو ، سېپرو ، نېسک و ، فاسۆلیا و ، نۆک و ، بادام و ، گوێزو ، باقلە
 و ، ھەنجیر و نەبق و ، زەیتوون و ، ستیو ، ھەرمج و ، قەیسى و ، خۆخ و ،
 ھەلووژەو ، گیلەس و ، ھەنارو ، ترئ - بە ھەموو جۆرەکانیەو ، توو ، وە
 گەلج شتى تر لە میو و بە رووبومى تايبەت بە و ولاتانەى کە ناو ھەوايان
 مام ناو ھەندە .

کان و کاسزا :

له - نورفه لی - کانیککی گه وره ی - مس - هه یه ، ناوبا نگیکی گه وره ی
جیهانی هه یه . له شاری بالو - ش کانیککی تیکه لئی مس و زیو هه یه ،
له - سیلوان و جه زیره ی ئیین عومه ر - کانی خه لئووزی به ردین هه یه ، له
هه ندی مه لئه ندی شاری - دیار به کر - یش کانی - زیو زیو - هه یه و ، له
قه زای - نیرۆخ - یش کانی - زیتیر - هه یه ، له پال - وان - و
ده رو به ریشیدا ، کانی ده وله مه ندی خه لئووز و قورقوشم و ، مس و فافۆن و
نه وت و ته باشیر و ، چیمه نتۆ هه یه ، له نزیک شاره کانی - شه رجیش - و
- چۆله میترگ - ناوی مه عده نی گوگرده هه یه ، له نزیک - باشقوله - ش
ناوی مه عده نی ئاسن و ، له شاری - که ماخ - یش کانی خه لئووزی به ردین
وقورقوشم هه یه ، له دۆلی - زئی - دا ناوی مه عده نی کاربۆنی هه یه ،
له قه زای - کیفی - ش کانی ئاسن و ، له قه زای - که سکیم - ش کانی
ئاسن و پوڤا هه یه ، له قه زای - خه نس - یش کانگی نه وت و ، قبییر و ،
گه چۆر و ، ته باشیر و ، شتی تریش هه یه ، له - شه رزیخان - و - هاسیلی - ش
ته باشیر و گه چۆر هه یه ، له نزیک - شه رزیخان - و چپای ئاگری داخ - یش
جۆره ها چا و گه ی ناوی گه رمی مه عده نی هه یه ، له مه لئه ندی - که بان
مه عده ن - یش ، له پارێزگی - خه ربوت - کانی قورقوشم هه یه و ، له
- جه مشکزک - یش خه لئووزی به ردین و ، له و ناوچه ی - ده رسمیم - یش
چه ند چا و گه یه کی ناوی مه عده نی هه یه ، نه جۆریان ته زانری و نه ناویان .

پیشه سازی :

له خۆره لاتنی کوردستاندا ، پیشه سازی - به ره - و - مافوور - زۆر
پیشکه وتوو ، ته م پیشه سازیه ، پیشه یه کی خۆما لیه و ، ئا فره تان له کاتی
ده ست به تالیدا ، شه واننی برتێژی زستانی پێ ته به نه سه ر . چنن - یش
به شیوه یه کی گشتی پیشکه وتوو ، ته مه ش ناوی ته و کوتا ل و کله و په له
مخوری و ، لۆکه و ئاوریشمیا نه یه که تایبه تن به کوردستانه و :

هه مه جۆر په ربه ، خام ، چیتى گول گول و كه واو مه ها و پرايه خ و به ربه و
كليم و پۆپه شمين و جاجم و تاقمى حه مام و (2) ...

هه روه ها خو شه كردنى پيسته و ، به كار هيتانى به هه ميبوو جهوريك
پيشه يه خى به ريلاو له كوردستاندا ، زه ربه نگرى و ، به تايبه تى زيتى كارى
كردنى چه كى بېرنده ي وه كو مشتوى شمشير و خه نچه ر و ده مانچه له سهر
شيوه ي كوڤى خو ره لالت و ، نروست كردنى سيني زيو ، بو به كار هيتانى
شهر به ت و جگه ره و ، نه خشاندى ده سكى سونگى و ، به كار هيتانى عاج و
نه به نووس و كه هره مانى زه رد و ره شيش (3) پيشه ي جيا جيان له
كوردستاندا .

زين نورى و دار تاش - يش ، به هه موو جۆره كانيه وه ، تار اديك
پيشكه وتوو ، شايانى باسه له هه ندى ناوچه شدا شوينى نروست كردنى
سابوون و خومخانه و ، كارگى تريش له سه ر شيوه ي تازو هه يه ، له
- ماردىن - يش دا جۆره سابوونى چاك و دانسقه هه يه ، كه له روڤى
فستق نروستى نه كه ن پى ته ليتن - به تۆم -

سهر و بزن و ولاخى به رزه :

نه مه ش ئامارتىكى ساماندارى ته و مه رومالته يه ، كه كوردستان
ناوبانگى پتيوه ي پيدا كردووه ، ژماره يه كى زۆريان لى ته نتيه نرته ده رموه
بو ولاته نراوسى كانى ، له كوردستاندا (387 - 478 - 13) سه رمه رو ،
(2,395,184) سه رگا و مانگا هه يه (4) .

2- له گول م ناوانه ها هه ندى ناوى تر له ده قه هه ربه كه ها بوون ، زۆرت قه للى دۆزينه وه بانم داو ،
قاموسيان بوگه رام و نيشانى گول دۆستى هه ربه ي زانيم مان ، به داخه وه مانا كانيانم نه زانى ،
وه ك وشه ي : الابات ، الكزى ، الشارى ، الشيلان و انواع التيل . (م)

3- كه هه مان : Sucin - كار به ها ، هه مبه ر ، موورووى كار به ها ، زه ر دووس ، مانه يه كى و سنى زه ردى
به نرغه ، له بره خى كاژ ده رنه هينى و به كارى پاڤه ستۆ - له به ت به كار به له ژتزه و بها (اللاموس
العلمى النثر - ص 78 - به رگى سته م - كه مال جه لال هه ربه) - (م)

4- به روانه - قاموس الاعلام - ي شه مه نين سامى .

بە هۆی نەبوونی هو و ، پێیدا ویستی تەواوە و بە سەرژمێرکردنی تەواوی دانیشتوانی کوردستان ، ناتوانین رایەکی شێجگاری دەربەرین . بۆ ئەوە بە هۆی وەربوونە وە لە تێکرای تە و سەرژمێرە زۆر و خەمڵاندنە جیا جیا نە ی کە تائێستا لەم بارە یە وە دەرجوون تە توانین شتێک بڵێین لە راستییە وە نزیک بێت :

لە کتێبی زەرددا ، کە سالتی - 1892 ز - لە فەرەنسا دەرجوووە ، ئە لێت کوردەکانی تورکیا ژمارەیان - 3,012,879 - کە سە .

ژەنرال - زلنجی - ییش لە گەڵ سەرژمێرکردنی تورکیا دا ئە لێ کوردی تورکیا ژمارەیان - 2,800,475 - کە سە . لە سەرژمێری تریشدا کە حکومەتی تورکیا لە سالتی - 1919 ز - دا بڵاوی کردۆتە وە ، واهاتوووە کە لە (1914/3/1 ز) کورد ، لە ناوچەکانی - وان - و - بە دلیس - و - خەربووت - و - دیار بە کر - و - ئەرزەروم - دا ، ژمارەیان - 2,527,840 - کە س و ، ئە شلێج ئەم سەرژمێرە بە شەکانی تری کوردستانی تیا نیە .

- مەسیۆ ویتال کونیه - ش لە کتێبە کەیدا کە ناوی ناوە - ناسیای تورکیا - و لە سالی 1892 ز - دا چاپ کراوە ، ژمارە ی کوردی تورکیا بە - 1,928,550 - کە س دا ئە نری .

لە راپۆرتی ئە ولیژنە یە شدا ، کە بە سەرۆکایەتی - کونست تلکر - ی سەرۆکی پێشووی وە زیرانی - هەنگاریا - ، لە سەر فەرمانی کۆمەڵەی نەتە وە کانه وە پێتک هاتبوو ، وە لە 16 ی تە مووزی - 1925 ز - دا بڵاوی کراوە تە وە ، ناوا هاتوووە :

ژمارە ی کورد لە تورکیا دا - 1,500,000 - کە س و لە شێران 700,000 کە س و لە عێراق 500,000 - کە س و ، ئە وانی تریشیان کە لە ولاتانی وە ک : سوریا و هی تر دا بڵاون ، ژمارەیان - 300,000 - کە س ، بە مەش ژمارە ی هەموویان ئە کاتە - 3,000,000 - کە س .

گومان لە وە دا نیە کە هەموو ئەم خەمڵاندنە دوورن لە راستی و نەوستی یە وە ، چونکە مەسیۆ ئە لکە نەدەربا با - لە کتێبە کەیدا : کۆمەڵە

چیرۆک و تێبینی کوردی دا ، که له ساتی - 1860 . ز - ناله - بطریق پێشورغ -
 بڵاو بوۆته وه نەتێج : ژماره ی کورد به سه رژمارکردنی مالت و چا نره کانی ه وه
 نه کړی و ، نه تێج ژماره ی هه ر مالت وه ، هه ر چا نرێک بریتیه له نیتوان
 (5 - تا 20) سه رخ تیزان .

نێمه لێره دا به پێتی ئهم بنه مایه هه ولتمان دا ، را به ک له مه ر سه ر ژمێری
 راسته قینه ی کوردستان ده ر بڕین وه ، له نیتوان هه ر نوو ژماره ی (5) و
 (20) دا ، ژماره ی (10) مان وه رگرت ، به رانه ر ژماره ی خانووه کانی
 نا وشاره کان وه ، ژماره ی چا نری ره وه نده کانه مان وه رگرت و ملتیکمان دان ،
 نه که ی نه نه مه :

3,987,960	کوردستانی تورکیا
3,300,000	کوردستانی ئێران
749,380	کوردستانی عێراق
289,940	کوردستانی سووریا
60,000	له کۆماری نه رمینیا

هه مووی 8,387,280

له که ل نه مه شدا نه توانی بو ترێ که ژماره ی ته واونزیک له راستیه وه ،
 ژماره ی (۹) نوۆملتیونه ، چونکه نه وژماره یه ی سه ره وه ، نه و کوردانه ی
 تیا نیه ، که له نا وچه جیا جیا کانی دنیا دا په رش و بڵاؤن و مه ر نه گه ژماره یان
 بگا ته (۱) ملیۆن ، یا ن زیاتریش .

— — — — —

زمان و ئە دەب

زمانی کوردی - ش وە ک تێکرای زمانە ئارییەکانی خۆرە لآت ، لە
پە هەلە وی وە نسکریتی و ، میدی جیا بۆتە وە ، ئە م زمانە ش لە سە رە
بەرە و راست و بە ریتنوو سێکی سە ر بە خۆ ئە نووسرا ، نزیکایە تی زۆری لە گە ل
ریتنوو سی ئاشوری و ئە رە مە نی دا هە بوو ، ئە م ریتنوو سە وازی لێ هێنرا و
بە ریتنوو سی عەرە بی کۆتایی پێت هێنرا کە زمانی قورتانی پیرۆزە .

زمانی ئێستای کوردی ئە بێ بە چوار شتێوە زمانی جیا جیا وە کە ئە مانە ن :
کرمانج ، گۆزان ، لۆر و ، کە لە هۆری . لە ناو ئە مانە شدا شتێوە زمانی
لۆری لە هە موویان زیاتر لە پە هە وییە وە نزیکە ، لە بە رتە وە ی لۆرە کان
لە مە تە ندی پە هە وییە وە نزیکن و ، کلدانی و ئاشورییە کان زۆر کاریان
تێ ئە کردوون .

دوای ئە م ، کە لە هۆری لێی نزیکە و ، ئینجا - گۆزان - و پاشان
کرمانج . بە لām ئە م دووانە ی دوایان زمانەکانی کلدانی و ئاشوری
کاری تێ کردوون ، چونکە دراوستیتیان نزیکە .

بۆ روون کردنە وە ی ئە م مە سە لە ئالۆزە ش ، لێرە دا پوختە ی ئە و
نووسینە ئە خە ینە بە رچا و ، کە خاوە نی جوگرافیای - مە طبە رۆن - نزیکە ی
سە دسائیک لە مە و بە ر لە بارە ی روونکردنە وە ی مانای وشە ی - ئێران ،
بیران - وە ک لە خۆرە لاتنا باوە و - ئێریانە ، ئاریانە - وە ، وە ک لە
خۆرئا وادا باوە و ، لە مە ی گە شە کردنی زمانەکانی ئێرانیدا ، کە لە ناو
نە تە وە پێشکە و تە وە کانی ئێراندا نووسیویتی و ئە لێ :

" پێشینه کان کاتی خۆی جیا وازیان لە نێوان - ئاری - وە سقووسی
(تاتار) دا ، دا ئە نا ، هە روە ها جیا وازیان لە نێوان هە ردوو و شە ی
(توران) و - ئێران - دا ، دا ئە نا ، کە لە سە ر خانووبەرە کانی ئە سطر-
وشە ی - ئاریانە - نووسراوە و ، هە رە مان ناوی - ئاریانە - گە لێ
یۆنانیە کان با و بوو ، بە لām هە ندێ زانای - یۆنان - ئە م زاراوە یە یان
هە ر بۆ خۆرە لاتنی ئێستای ئێران - خۆرا سان وە فغان - بە کار هێناوە

که چی - هیرودوت - زارادوی - نیران - ی به تیکرای نه وولاتانه و تپوه
 که که وتوت نیران خوره لات و خورنا وای - دیجله و فورات - وه چونکه
 گومانی تیدانیه که - میدیا - ییه کانیش هر پتیا ن وترا : - ناری -
 کوئترین زمانی - ناریانه - ش ، هر دو زمانی - زه نند - و
 - په هله وانه - زمانی - زه نندی - ش کاتی خوی زمانی کتیبی شایینی
 نیرانی کون بووه ، که پتیا ن وتوه - زه نندا ویتستا - چونکه شم زمانه
 له سرتاپای ناوچه کانی باکووردا ، له بانی نیراندا هر له خورنا وای
 - بوخارا - وه ، تا نه زرنجان باو بووه ، شم زمانه تا شم چندانه ی
 دواپیش لای - مه جوسه کان - هر پیروز بووه ، وه ک چوون زمانی
 - سه نسکریتی - لای زانا کانی هیند پیروزه . نه مه ش توه نه سه لمینس
 که شم دوو زمانه کوته له بنچینه دا هاو به شیتیکان له نیراندا هه یه .
 به لام زمانی - په هله وی - به واتا زمانی - پال وانه و جهنگ وهران -
 وادیاره کاتی خوی له عیرا قی عه جه می و ، میدیا ی گه ووه - برث - یشدا
 (واته هریمی فارس) دا به کارها توه ، هه نندیکیش پتی وایه کاتی خوی
 شم زمانه ، تا قه زمانیک بووه که له کوشک و سه را و دیوه خانی پاشا کانی
 - قیروس - نه ژاندا ، به کارها توه ، که واته به هوی نزیکا یه تی و
 به کارهینانیه وه له لایه ن پاشا کانه وه ، وشه گه لیک زوری کلدانی ونا شوری
 تیا یه و ، جگه له مه ش کاتی خوی کتیبه - مه جوس - یه کان له زمانی
 - زه نند - یه وه وهر گیتیرا واته سه ر په هله وی .

دیسان هر به م زمانه نوو سینی هه لکولراوی زوری سه رده می ساسانی
 هه یه و ، نه مه ش به لگه ی نه وه یه که شم زمانه له سه رده می نه مانیشدا ،
 به کارها توه ، به لام ورده ورده له سه رده تای سالی - ۲۱۱ ز - په وه ، هر
 سالی - ۶۳۲ ز - زمانی په هله وی - یانه یان که لاختتوه ، که له
 باپیرانیانه وه بویان ماو ته وه ، چوونه ته گتوی - برث - و ، به پسی
 فرمانی شاهانه ویاسای پلوکراوه ، زمانی فارسی - یان ، که شپوه زمانی
 هریمی فارسه - واته ناوچه ی - شیراز - ی شیتایه - به سه رده موو نه و
 هه ریمانه دا سه پاندوه ، که له سه رده مه دا له ژیر رکینف خویاندا بووه ،
 هه ربه راستیش نه میان له - په هله وی - و - زه نندی - ش ناسانتره .

له سه دهی چه و ته می زاینیشدا ، کاتج عه ره ب به ته وای ده سستیان
 به سه ده وه له تی فارس دا گرت ، ئیتتر ته م زمانه گه شه و شه وقی له ده مست دا
 له سالتی ۹۷۷ زیشدا و له سه ده می - دیالمه - دا ، کاتج ویستیان
 زمانیک له زمانه کۆنه کانی ئیران زیندوو بکه نه وه ، که سیمای شارستانیتی
 پتیه دیار بن ، هاتن زمانی فارسیان هه لێژارد ، که نزیکتر به وه له سه ده می
 خویان و ، له هه مان کاتیشدا تازه ش بوو ، به لām سه بیران کردنا لوگۆزی
 زۆری به سه ده دا ها تووه و ، که له وشه ی عه ره بی و زمانی تری دراوسێی
 تیکه ل بووه ، له گه ل ته مه شدا شاعیران و وتار بێژان له م زمانه وه زمانی
 تری ئیرانی کۆنی وه ک زه ندی و په هله وی کۆنی کوردی ، شیوه زمانیکی
 ئاسان و فره وشه و ، فره مانا و ، ناخاوتن شیرینیان هه لێژارد ، و بیان
 نا ، زمانی فارسی تازه و ئیستا له ولاتی فارس دا باوه .

زمانی کۆنی فارسی - ش به هۆی کتیبی به نا و بانگی - شاهنامه ی
 فیردهوسی - و کتیه مه جوسییه کان و کتیبی کۆن و پیانوانسی
 - مه جوس - وه ، هه ره به پارێزراوی مایه وه .⁽¹⁾

له مه وه بۆمان ده رته که وئ ، نه ته وه ی کورد له نه ته وه کۆنه ئیرانییه کان
 و ، به ناغه ی شارستانیتی پێشکه و تووی له بانی گه و ره ی ئیراندا دا ناوه و
 ده سه لاتی له خۆره لاته وه ، هه ره دۆلی - سه ند - وه تا نا وه پۆی - دیچله
 وفورات - له خۆرئا وادا ، رۆبیشتوو وه ، زمانه که یشی به ناوی زمانی
 - په هله وی - یان - په هله وان - به واتای زمانی پالنه وانان و
 جه نگا وه رانه وه ، له تیکرای ولاتانی سه ره ئیمپراتۆریه تی یه که می
 ئیرانی با و بووه ، که ته سه گنده ری مه گدونی له ناوی بر بووه و ، دوا ی ته ویش
 به ما وه یه کی که م . ده وه له تی پاشایاتی - طوائف - دا زرا ، که له میژووی
 فارس دا به ته شکانی ناوه برین وه ، ته مانه هه رته وانه بوون که تا
 ما وه یه کی زۆر له سه ره ده ست به سه را گرتنی ئیران ، له شه ردا بسوون ، تا
 یاشای هه ریمی فارس ، به سه ، هه موویاندا سه رکه وت و دووه مین

1- بیهانه وتاری په نهجا و پته مه منی هتیکاری ئاسیا ، وه رگرا و له جوگرافیا ی - ماظیرون - سه ره سی .

شیمپرا تۆریه تی شیرانی دامه زراند، که پاشان نا وئرا - ساسانی - وه وشه ی - فارس - له تهک وشه ی - شیران - نا به هه موو شیمپرا تۆریه تی گۆن و نوێ ته وئرا ، ته مه ش بووه هۆی ته وه ی یه که مین شیمپرا تۆریه تی شیرانی ش هه ربه فارسی نا و بهیژ ، له کا تیکدا که کوردی په هله ویش بووه ، چونکه سه ره رای ته وه ش که نه ته وه ی فارس ، له شارستانی و سه ره وه ی شیراندا گۆنه ، به لām له چا و نه ته وه ی کورد دا تازه تره . کورد له پیش ته ونا بنا فه ی یه که مین شارستانی شیرانی نا نا وه .

ته مه و ، زۆر به ی ته دییان وزا نا یانی کورد ، دوا ی ئیسلام ، به ره هه می خۆیان له بواری هونه رو زانست دا ، به زمانی تری وه ک فارسی و عه ره بی و ، له م دوا ییه شدا به تورکی نووسیوه . له گه ل ته مه شدا ژماره یه کیان زمانی نیشتمانی خۆیان ، هه ر له به ری هه ست و بهیژی خۆیان له یاد نه کردوو ، گۆمه لێ نووسراوی گه وره یان له هه مه جۆر هونه رو زانین نا بۆ به جی هیشووین .

ئیمه لێره نا ناوی - هه ندئ - له ته دیانی نا و نا ریسان به سه ره ته که یه وه ، که به زمانی کوردی نووسیویانه ، نه ک هه موویان ، له ترسی ته وه ی لێژ به به سه که نه ده یین ، چونکه باسکرینی یه ک به یه کیان ، پتیویستی به کتیبیکی سه ره به خۆ هه یه .

عه لی هه ریری : سالی 1009 ز - له شارۆچکه ی - هه ریر - سه ره به هه ولێر له دایک بووه و ، دیوانیکی شیعری ئیجگار جوانی هه یه و ، هه ر له شارۆچکه کی خۆی نێژرا وه و ، گۆره که ی بۆته مه زار .

مه لای جه زیری : ناوی - سنج ته حه د - وه ، به م نا زنا وه به نا و بانگه . هه لکی بۆتانه و چامه ی ناسکی له غه زه ل و خوا په رستی و ته سه وف نا هه یه و ، دیوانیکی شیعری هه یه ، که لای خه لک زۆر خۆشه و یسته وه سالی 1160 ز.⁽²⁾ له جه زیری بۆتان - جه زیری ئیبن عومه ر - گۆچی دوا یی کردوو و ، هه ر له وێ نێژرا وه و ، گۆره که ی بۆته مه زار .

2- ره لگه دانا نی مژوری زاهین له پا ئ مژوری ژانی له م شامیرو نه لیهان دا هه لای چاپ بهیت ، چونکه - مه لای جه زیری - له سالی - 1407 ز - نا له دایک بووه ، له سالی - 1481 ز - نا ، کۆچی دوا یی کردوو ، له به رده که ده ره هه لای نووسه رده یین ، ده وامژوری - کۆچی - به (م)

فه قن ته يران : ناوی - مه حمود - ه وخه لکی شاروچکه ی - مه کس - ه و
 سالی - 1302 ز⁽³⁾ له دایک بووه ، نووکومه له شیعری گه وره ی هه یه
 به ناوی - شیخی سه نغانی - و چیرۆکه گانی - به رسیسا - و دیوانتیکسی
 به ناوبانگیشی هه یه به ناوی - وشه گانی ته سپه ره ش - ه وه - ته سپه که ی
 پیغه مبه ر (د . خ) که به بوراق به ناوبانگه - ته م نووسراوه یان له ناو
 خه لکدا زۆر بلأوه ، کتیبیکسی تری شیعری هه یه به ناوی (م . ه) ده رباره ی
 ته سه وف و - وحده الوجود - ه . سالی - 1376 ز - له شاروچکه ی
 - مه کس - کوچی دواپی کردووه و ، هه رله ویش نیتراوه .

مه لای باطی : ناوی مه لاته حمده وه ، به وبۆنه یه وه که له گوندی
 - باطه - ی لای - هه کاري - بووه ، به - باطی - به ناوبانگه . سالی
 1417 ز له دایک بووه ، دانراویکی ده رباره ی چیرۆکی له دایک بوونی
 پیغه مبه ر (د . خ) هه یه و ، دیوانتیکسی شیعریشی هه یه . سالی 1492 ز
 کوچی دواپی کردووه .

ته حمده دی خانی : شیخ وزانایه کی پایه به رزو ، شاعیر و عاشقیکسی
 پرشنگداره و ، له هۆزی - خانیان - ه وه ، خاوه نی دیوانی - مه م وزین - ی
 به ناوبانگه ، که چیرۆکه شیعریکی بێ وینه یه ، وه ک - ته لیاژه - ی هۆمبۆس .
 ته م کتیبه له سالی 1591⁽⁴⁾ ز له - بایه زید - نووسراوه . فه ره هه نگیکی
 له باره ی زمانی عه ره بی و گوردیییه وه نووسیوه ، ناوی - نه وه هاره - گه لێ
 کتیبی تریشی به عه ره بی و تورکی هه یه و ، جگه له شیعره به هه ره یه کـسی
 گه وره شی له هونه ره جوانه گاندا هه بووه ، سالی - 1652 - ز کوچی
 دواپی کردووه و ، له ته نیشت ته ومزگه وته دا نیتراوه که خۆی له شاری
 بایه زید لروستی کردووه .

ئیسماعیل : خه لکی - بایه زید - ه وه سالی 1654 ز له دایک بووه ،
 ته میش هه ر شاعیری غه زه له وه ، له نووسینی چیرۆکه شیعریشدا چاوی له

3- ته میش له کۆتایی سه ده ی شانزه هه می زاین دا ژباوه (م)

4- ته م هۆرووش هه ره قه به ، چونکه له حمده دی خانی سالی - 1650 ز - له دایک بووه و ، سالی
 - 1807 ز - کوچی دواپی کردووه ، بۆزیا تر زانین له م باره یه وه به روانه (ته حمده دی خانی شاعیر)
 و مغلتر ، فیلسوف و مفسر - العکتر - مزالعین مصطفی رسول - بغداد - 1979 -) (م)

- ئەحمەدى خانى - كورد كر دوو، كە - ھۆمبىرۇس - ى كورنە و ،
- فېرنەوسى - فارسە . فەرھەنگىكىشى بۆزمانى كوردى وفارسى وعەرەبى
نووسىو، ناوى ناوہ - گولتوزار - ، گەلىچ چامە وشىعرى ناسكىشى
ھەيە ، كە بە شىوہى كرمانجى ژوورو نووسىویتی ، سالتى 1709 ز لہ
بايە زید - كۆچى دوايى كر دوو و گۆرە بە تاوبانگە كەشى ھەرلە و تېيە .

شەرىف خان : ناوى - مېر شەرەف خان - ەو ، لە مېرەكانى ھەكارەو
سالتى 1686 ز لە شارى - چۆلە مېرگ - ى مەلئەندى ھەكارى لە دايك
بوو، گەلىچ يادگارى پەخشان وشىعرى ھەيە و ، ديوانىكى ئىچگىار
جوانى ھەيە ، شىعرى بە فارسىش نووسىو، سالى 1748 ز كۆچى دوايى
كر دوو، ھەرلە چۆلە مېرگ نىژراوہ .

مراىخان : خەلكى بايە زیدە و لە سالتى 1737 ز لە دايك بوو، و ،
بەرھەمىكى زۆرى نووسرا و شىعرى جوانى دەر بارەى تەسەوف و غەزەل
ھەيە ، سالتى 1784 ز كۆچى دوايى كر دوو .

مەلى تەرموكى : يەككە لە زانا پايە بلىندو مامۆستا مەزنەكان ، سالتى
- 1000 - كۆچى لە گوندە كەى خۆيدا كە و تۆتە نىوان ھەكارى و
مەكس - ەو، لە دايك بوو، دەستىكى بالائى لە زانست و ھونەر و
بە تاييە تيش لە ھونەرە جوانەكان و، دەرس وتتە و داھە بوو، دانەرى
كتىبى رىزمانى كوردىشە ، گەشتى بە كەلكى بۆ ولاتە دراوستىكان كر دوو و
تياياندا گەلىشتى بە كەلك و سەرنجى تىژى تۆمار كر دوو، گۆرە كەيشى
ھەرلە گوندە كەى خۆيدا يە .

مەلايونسى ھەلە كاتىنى : خاوەنى سىخنامە بە ناوبانگە كوردىيە كەيە ،
كەلە كوردستاندا بە ناوبانگە و، دەر بارەى فېتر كرنى زمانى عەرەبىيە لە
- تصريف و، ظروف و، تركيب - دا . گۆرە كەيشى لە گوندى
- ھەلە كاتىن - ە كە تيايدا لە دايك بوو .

— — — — —

- کورد و وەزەتی بە شارستانی ئێسلام و کۆلتوری ئەرەبە گە یاندوو

کەسانێکی کەم ناگاداری ئە وەزەتە گەورە و گرانە ، کە گەلی کورد
میران و سەرکەردە ، زانایانی ، لە هەمە جۆر سەرە دەمی مێژوویدا
پێناوی بەرگری لە شارستانی ئێسلام و کۆلتوری ئەرەبی دا کردوویانە .
ئە وە یەشێ بە وردی سەرنجێک بەداتە کتێبە کۆنە مێژووییەکانی و
بە تایبەتی کتێبە تەرجمە کراوەکانی ، کە پێن لەرووداوی سیاسی و
جەنگی و سەربازی ، ئەمانیش لەلایەنی کۆمەڵایەتی و ، رەوتی زانستی و
هونەر ، بە لگەی زۆرێک پێنج ، کە کورد لە سەرەتای پەیدا بوونی
شارستانی ئێسلام و ، دواوە ویش لە دەورانی تەری جیا جیا دا ،
بە شدارییەکی چەندنا شکرای لە زۆرێک لەلایەنی کانی ژبانی کۆمەڵایەتی و
سیاسی و زانستی دا کردوو .

لێرە دا دەرفەتی ئە وەمان نیە ، تا بە تێڕۆتە سەلی دەربارە یان
بنوسین ، کە لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عەباسی - دا ، چ
دەورێکیان بوو ، چونکە هێزی کاریگەر بوون لەوڵاتی فارس و عێراقیشدا ،
بە لگە هەر ئە وەندە باس ئەکەین کە - ئە بوموسلیمی خۆراسانی - پێشەوا و
دامەزرێنەری گەورە دەوڵەتی عەباسیە و لەپیاوانی بەناوبانگی کوردە و
گومانیشی تێدانیە کە توانای ئەم ، وای کرد روخساری دەوڵەتە ئێسلامدا
بگۆڕدرێت و ، بەنچینە ی چەرخێ زێرین و زانست و پێشکەوتن دا بەمە زۆری .
دواوە ویش میر ئەحمەدی کوردی مەروانی کوردی - دێت کە دامەزرێنەری
مێرنشینی مەروانی کوردی یە ، لە - میافارقین - و - دیار بەکر - ئەمیش
بەرگریەکی باشی لە دەسەلاتی خولەفاکان و ، بەر بەرەکانسییەکی زۆری
- غولمان تورک - ی کردوو ، خەزەتە کەیشی بە جۆرێک لە بەرچا و گیراوە
کە - ئە لەقادر بێللا سیخەلیفە ی عەباسی و هاو دەردی یە کتر ، نازناوی

- نصرالدوله - ی داوه تیج و، متمانە ی خۆی پێ بەخشێوه ، ئەم سیرە و جێگرەکانی نوای خۆیشی ، یادگارێکی پێشانرازان لە - دیار بە گەر - و - میافارقین - و - ماربین - و شۆینی تردا بۆ شارستانی ئیسلام بە جێ هێشتوو و، مێژووش بێ ناگانە بوو لە ئامانە کردن و ئاساندنی سەردارانێ کورد، ئەوانە ی لە هەمە جۆر بواری زانست و هونەری ئیسلامیدا بەرھەمیان بڵاوه ، هەر لە - فقه و ئوموم و تەوحید و فەلسەفە و مێژوو و ڕەگێزان و مەنطق و حدیث - نا و، کشتیەکانیان لە کوتا بخانەکانی بەغدا و قاهیرە و مەککە و مەدینە و ئەسفەهان و ڕەراغە و ، بە تلیس و ، نیمەشق و ، حەلەب و شارەزور - هەریکی ئێستای سلیمانی - و گەلی پایتەختی تری ئیسلامی و، گەلی دەورانی تردا ، ئەخوتندرا .

ولاتی کوردستانی - لە سەردەمی عەباسی دا قەلبەکی پتە و بوو - بۆ پاراستنی خەلافەت ، چونکە کەوتبوو بەردەم تەوژم و شەهۆلی ئیسلام - رۆم - یانە ی لە باکوور و بە ئریژایی رووباری - فورات - تانە و سەری خۆرئاوا - ئەلبیرە (بیرەجەک) لە گەڵ قەلمرە و ولاتە ئیسلامیەکاندا لێکیان ئەدایە و ، ئەو بەشی خۆرئاوای ولاتی کورد ، پێشی ئەوترا : ولاتی پەرلە کە لێن وکە لە بەرو ، خەلکی ناوچە کە و ، موسلمانێ تێریش بەرگریان تیا ئەکرد ، بۆ ئەوەی ئێستاش نیشتمانی کورد لەم سەریە و ، تا ئەو سەری ، پێتی لە قەلغۆ سوپەرو ، ئەگونجێ ئەگەر بە پێی زاراوە ی تازە ناوی بنێین " قەلغۆ پێشەوای ئیسلام " .

• سەرباری ئەمانەش ئەوخزمتە زۆری دەوڵەتی - ئەیوبی - ی مەزن پێشکەشی کردوو ، کە سولتانێ کۆچکردوو - سەلاح الدینی ئەیوبی -⁽¹⁾ - سەهەشتی - دایمە زرا ندوو و ، ئالای لە میسر و شام و کوردستان و حەجرازو بە مەن و - تەرابلس - ی خۆرئاوا دا شەکاوتە و . مێژوونووسانی گۆن و تازەش ئەوەکی تەواوی ئەم دەوڵەتەیان ، لە هەردوو لایەنی سیاسی و جەنگی یە و داوێ و ، ئەوە نەدیان لە سەرنووسیوە ، کە لێرەدا پێویست نەگات ، ئێمە زیاتری لە سەربەرێن .

1 - سەلاح الدینی ئەیوبی ئەسڵاتی - 1138 ز - لە عەزبەت لە دایک بوو و ، ئەسڵاتی - 1191 ز - دا ، لە دیمەشق کۆچی نوای کردوو (م)

خوێنه ریش ته گه رته م به سه کردنه وه که مه ی له و خزمه ته زۆره ی کورددا له بواری سیاسى و زانستى و، هه مه چه رخه ی ئیسلامدا به یاد کردنه وه ، ته وه یشی خسته پا لکه لایه په ر، جیا جیا کانى میژوونى ئیسلام وده بگوبا سباندا نوو سراوه - هه چه نده هه ندیک به هه له نا وپا نه ته پا ل فارس -، پێویست به کتێبیکى گه و ره نه کات ، که به سه ربه خۆ بنوو سړى ، نیتر ته وگا ته ته توانى برپارى خۆى بدا ، که کورد تا نه م سه رده مانه ی دوا ییش کۆله که یه کسى به هیزبوون له نروست کردنى ده ولته تى ئیسلام و، پێک وه ننانى شارستانیتى و به ربلابوونى زانینه کاند ، ئیستاش کاتى ته وه هاتوو به بگه رپینه وه بۆته و مه به ستى ته م با سه مان به په له ، له پێنا ویدا دانا ، ته ویش نه رخستى ئیتى تای کوردبوو ، له ژیر بارى هه مه جۆرچه وساندنه وه ی تورک دا ، که بوته مایه ی به رپا بوونى زنجیره شۆرشیک له چه ندان نا وچه دا و ، ته نجامیش له دا هاتوودا ، هه رته بى ته م گه له به تا زادی خۆى بگات . پێشمان وایه پێش ته وه ی بچینه نا و میژووى ته واوى شۆرشه کانیه وه ، نژی تورک ، با شتر وایه پێنا سه یه کى ره وشت و خووى کورد با س بگه یین ، بۆته وه ی خوێنه ر ئا سانتر له ته م و مژى نا کۆکى - کوردو تورک بگات و له به رته وه ش که با سه که نه رباره ی گه له که مانه ، به چاکان زانى له م هواره دا گوئ له وته ی ته و بیانانه بگراین ، که توێژینه وه یان له سه رکورد و کوردستان کردوه .

— — — — —

چهاردهم لوتی میز و نووس و تویره ره و بیان کان له سه رکورد

مسیق - له لکسانده ریا با - له کتیبه که یدا: کومه له سه رنج وهه والیک
له ریا ره ی کورد " که سالی - ۱۸۶۰ ز - بلاوی کردۆته وه ، له لۆج :
" کاتی خۆی له نیشتمانی کورد دا ، ژماره یه کی زۆر قوتا بخانه هه بوون ،
زۆریش به ته نگ فیربوونی زانینه وهن ، چونکه له هه موو شار و ناوچه ،
یان هه رگوندیکدا ، له ولاتی کورد دا قوتا بخانه و دوو قوتا بخانه وه ، سیان
وهه ندی جاریش زیاتر ته بگیری ، کار به ده ستان و خه لکه که ش زور به په روش و
گرنگیه وه قوتا بخانه و زانایان ته پارێزن ، گه وره و بچوکیان ریزی هونه ر
و زانست ته گرن و ته یئرختین . مامۆستای زور با شیش له - جزییره - و
نامیدی و - سۆران - و - سیرت - و شوێنانی تر هه ن. ته وه یشی بیسه وئ
بروانامه ی - لیسانس - وه ربگړئ ، ته به له قوتا بخانه دا ، دوانزه جۆر
زانست فیرببئ ، ئیستا قوتا بخانه و مامۆستا و قوتابی ، که م بوونه ته وه ،
یان به واتایه کی تر ، هه رنه ماون و زور ده گمه نن " .

مسیق - نیکتین - یش له کتیبه که یدا - وردبوونه وه له کورد - له لۆج :
بۆده رخستنی ره وشتی ته م گه له ، ته به له وه بلتین که داوین - پیسی
لای کورد ، هه ر به ته واوی شوینه واری نیه ، له به ره وه زاراوه یه کیان
به رانه ر به م کاره نییه و ، بۆته مه ش و شه ی تورکی به کاره هئین ، چونکه
کورد ، هه رکه به وه خاوه ن خیزانی خۆی ، ئیتر هه ره و تاکه ته هئین و ،
ژنه که یشی له ژانی ناو خۆی خیزاندا ده سه لاتیکی گه وره ی ته به و ، مال
به پتۆه ته بات و نوکه رو گزیریش به گویتی ته م ، ته کن ، هه ر ته میش
خۆراک له سه رخوان دا به ش ته کات و ، به بهی فرمانی ته م ، نان دانانری
و ، که میردیشی له مال نه بئ ، پتیشوازی میوان ته کات و ، میواندار ی بیان
ته کات و ، به ته واوی سه ره سته وه له گه لیا نندا ته دۆی وهه ک - ئافره تی

موسولمانی تریش روپوش ناکات ، ژن هینانیش له نهجا می یه کتر
خوشویستنه وه نه بن و، پتیش گواستنه وه بیشی یه کتر نه ناسن ، به پیچموانی
تیکرای موسلمانانی تره وه ، که خواستی کوړ و کچی تیانیه و ، به گویره ی
خواستی خه لگی تر ، سه رته گرت .

کورد ، له ژبانی روژانه یدا جووتیا ریکی گورج وگوله و ، مرؤ کساتی
شوینه دووره کانی کوردستان نه بینن ، سهری له وه سورته مینن ، که چ
هیمة و پشوویه کی نریخراوه ته کار ، تا به روپووم ، له وکتیر سه خته و ،
رووتانه بېته به رهم " .

له بهرگی - ۲۱ - ی نسلکلوپیدیا - ی که وره شدا ، تاوا هاتوه :
" له ناو کورد دا سۆزو خوشه ویستی خیزان زۆر پته وه ، دلسۆزن بویه کتر
دلپاکن ، میوان راگرن ، نافرته تیشیان له نافرته تی تورک سه ربه ست تره ،
به سهری رووتی هاتوچوی دهره وه نه که ن ، ههریک ژنیش نه هینن ،
ده ولته مهنده کانیان نه بن ، رقیشیان له تورکه ، کورد زۆرحه ز له موسیقا و
هه لپه رکن نه که ن " .

مسیؤ - هانری بندهر - یش له کتیبه که یدا " که شتن به ولاتی
کوربان " نا ، نه لئ :
" پوخته ی قسه ، پیاوگه لی کورد ، قۆزو جوانن ، زیره کن ، دوا ی
نه وه ش که شارستانیتی پیشیان نه خات ، له دراوسج تورکه کانیان
پتیشکه وتووتر نه بن " .

مسیؤ - ا . ب . سۆن - یش له کتیبه که یدا " دوو سال له کوردستان " دا
نه لئ :
" نه ورژوه ی هه سستی کوربا یه تی راهه په ړئ ، نه ورژوه ، ده ولته تی تورک
له بهر ده میا له ت وپه ت نه بن " .

- پۆل به ندهر - یش له کتیبه که یدا که ساتی - 1926 - ز ، له پاريس
چاپی کړدوه ، نه لئ :
" زمانه کوردی ، زمانیکي پاراوه ، ده نکه کانی سازه ، ناسان وناشکراو
نه ولته مهنده هه مه چه شنه یه ، له بهر پاراوی ، بولای خویت راهه کیشن . نه و
په ندانه ی تیایه تی ، شیرین و زۆر له سهر زارن و ، هه وینسی هه موو

ئاخا وتتېكن ، ھەربە راستىش نىشانە وسىماي ژيانن و سىرووشىستان
 بەتەواوى بەسەركردۆتەو ، ئەم پەندانە ھى كۆنترىن سەدەكانى پېشوو
 زمانى كوردىش لەرووى رەوانبىژىيەو ھەلسەفەى لەم كەمتر نىيە و ،
 زمانىكى شىعەرىيە ، شىعەرىش تىايدا ھەموو لايە نىكى گرتۆتەو ھەموو ھى
 باسى سىرووشە "

مسیۆ - مازيان ھەرتەمان - یش لەكتېپە كەپدا : (Funf Vortrag
 Uber den ISLAM) كەسالى - 1912 - ز لە - لاپېزك - چاپى
 كردووە ، ئەلى :

" ئەورۆژەى ئەوسەركردەيەى تىا دەرنەكەوچ ، كەكورد ئاتاجسى
 پتېتەى ، ئىدارەو توانايەك بەھاوکاری لەگەل سىنوو و كەلتوو و
 شارستانىتى گشتىدا ، ئەخرىنەگەر ، كەھەموو دنيا رېژى لېك بگىرئ و
 گویتى پىدات " .

مسیۆ - ف - شارموى - ش كەكاتى خۆى مامۆستای پەيمانگەى
 ئاسياپى بوو ، لە - بىرسبورگ - و ئەندامى ئەكادىمىيەى زانستى
 ئىمپەراتۆر بوو ، لەپتېشەكى ھەرگىزانى كتېبى - شەرەف نامە - داکە
 مێژوو كوردەو ، سالى - 1868ز - لە - پىترسبورگ - چاپ كراوە ،
 ئەلى :

" لەنىوان ئەوگەلانەدا ، كەپەك بەدواى پەكدا لەسەرشانۆى دنيا
 دەركەوتوون ، گەلى وایان تىدايە ، بەھۆى يادگارە بەنرخەكانىەو ،
 بىرەو ھەرى خۆى ، بۆنەو ھەكانى خۆى ، ئەگىرپتەو ، كەپەرن لەمەزنايەتى
 دىرین ، ھەك گەلى مىسر ، كەھەرنىشتەمانەكى خۆى لانكەى ھەلسەفەى ،
 گەلانى تری ھەك پۆنان و رۆمان - یش بەھۆى ئەو پتېشكەوتنەو كەلە
 ھونەر و زانست و ھىكمەتى ياسا و رژیمة سىاسەكانىانەو ھەيان بوو ،
 شاپستەى سەرنج راكێشانمان بوون ، بەجۆرئ كەناوبان بۆتە ھساوتای
 ھەردیارەپەك كەلەمێژوودا بەبزرورگى و نەبەزى ناوېھەرئ ، گەلانى
 تریش ھەن ، ناوبانگى خۆيان ھەربەو ھەستوو كەتواناى تێكسدان و
 وێرانكارىان لەھەموو ئەو ولاتانەدا ھەپە ، كەخێلە تىنوو ھەكانىان سۆ

وټرانکاری وړاو وروست وټالان به سریاندا ره ت بوون ، وهک - هون - له سره می - ناتیل - ومه غول و ، ته ته ر ، که به سرکردایه تی - جه نگیز خان - ی به ناوبانگ ، به لای هره ولایتیکدا ره ت بوون و ، به سریاندا زال بوون شوینه وارو یادگاری به خوین سووربووی خوځایان تیا به جن هتشتووه .

گلانی تریش هه ن ، نه م ناوبانگ دزټوہ یان نیه ، ناوبانگی جوامیری پیاوگه لی که وره و پتیشه وایان ، له جهنگ ونازایه تی و ، هه ندئ سرکرده یشیان ، که پاشایه تیان له ناسیا و نه فریقیدا کردووه و ، بوونته مایه ی شهره ف مندی و شانازی بوی ، وهک کورد ، که له سره می کونینه گانی میژووه وه - روست م - یان که به راستی به - هه رقل - ی شیران نه ژمیردرئ و ، نه وکاره مه زنانه ش که - سه لاهه دین - و - شاعادل - ی برای ، کردوویانه ، هاوشانی نه وکارانه یه که قاره مانانی نه وروپایی وهک - فیلیپ شوگوست - و - ریشاردی شیردل - و - لوژینیان - و ، که وره پیاوانی تری جهنگی ، له شهری دووه می خاچ په رسته کاند کردوویانه و ، مایه ی سره باندی دپانه کائن " .

هه رنه م که لی کورده ، رکله ی تری وهک - که ریم خان - ی خستوته وه که له نیوه ی دووه می سه ده ی هه ژده هه مدا - تیتوس - ی شیران - بووه ، جگه له مانه ش ، که له میژوونووس و نه دیبانی زوری وهک - نییسن نه شیر - ی جزیره و - نه بی فیدا - ی - ملک حماء - ی نه یوبی ، که وهک میژوونووس و ، جوگرافی زان ، ناسراوه ، میژوونووسی هه لکه و - تووی وهک - نه دریس به دلیسی - یش .

سەرەنای ناکۆکی کورد و تورک

پێشتر ئاماژەمان بوووە کرد، کە کورد هۆی سەرەکی بـوون بۆ سەر خستنی - سولتان سەلیم - ی ⁽¹⁾یە کە م، بە سەر - شانیسماعیلی سەفەوی - دا ⁽²⁾، لە جەنگی - چالدىران - ی بە ناوبانگدا و چۆن بە فتوا و پرۆپاگەندەى - ئەندریس بە دلایس - ی حکیم هاتتە ژیر ڕێکێفی سولتان سەلیمی یە کە مەو، و، پەیمانێکیان لە گەڵدا بەست، کە بە پێی ئەو ئەوپەیمانە سەر بە خۆیی ناوخوازییان هەبێت، و، لە کاروباری دەرەوێشیاندا سەر بە خەلافەتى ئیسلامی بن .

ئەلێ ئێستێ ئێستێ و کوردانەى کە لە هەزاران سالێو، زەمانە ئێستێ هاری و، رودای زۆر گەنگی مێژوو و بیانی بە سەرا تێپەرێوە و کارساتی زەمانی زۆر ترسانکیان بە سەر هاتوو، و، زۆرجار لە زۆرشەری گەورە و خۆتێنا ویدا، کە لە ئێستێ ئێستێ تۆزێ تە گەندارووی ئێستێ، بوونەتە قوچی قوربانى، ئێستێ و کوردانە لە بەر بە بیانی مێژوو، و، بەرە و شەستی خێرا و تێناوە، و، جوانترین رەفتاریان لە گەڵ تورکدا نواندوو، و، لە هەموو جەنگەکانى تورکیا و، لە خۆرەلات و، خۆرئاوا ویدا، بە خۆین و سامان و چەکی خۆیان بە شداریان کردوو، و، بێ هیچ گومانێکیش گۆزە پەرش و بڵاوەکانى عوسمانییهکان، لە ئەفریقا و، ولاتانی عەرەبی و، ئەوروپا و، لە بەر شوورەى - قیەنا - دا - لە - ئەمسا - گۆزێکی زۆری ئەو گەورە پەڕاوە کوردانە شى تیا یە، کە لە پێناوی ناوبانگی سوپای تورکیا دا، خۆیان کردوو بە قوربانى .

1- سولتان سەلیم : نۆڤەمین سولتانى موسانى یە (1512 - 1520 ز) - (م)

2- شانیسماعیلی سەفەوی : دامەزرێنەری پەنەمالەى سەفەوییهکانە لە ئێران دا، وەک ئەلێ ئێستێ پەنە چە ئەچێتەو سەر شەمام موسای کاظم، لە کاتێکدا ئێران لە فالۆزی و پەشتویدا ئەزیا، بە پەشتووانى خێلە تورکەکان کەش و کاری دەوالتى خستە ژێر دەشتى خۆى، شەروان و ئازەربەجان و کوردستانی مێرقا - کوردستانی باکووری - دا گەڕێدوو، لە سالی (1502 ز) دا بانگی پادشاهی بۆنرا، بە ئێم لە جەنگی - چالدىران - دا موسانیهکان بەزانمان و شەڕەکی دێراندا . (م)

لیکولینه وه خهژوو بیه کان ته وه یان سه لماندووه ، که کوردستان پشیش
ته وه ی په بوه ندی به تورکه موسمانیه کان وه هه بئ ، باری له ئیتستای
زۆر چاکتر و ، زۆر پشیکه وتوو تریش بووه ، له و کوردستانه ی که نه مری
ژیرسته می ته و تورگانه ی ، که وه ک تیکرای ته و گه لانه ی له ژیر پکئیفی
ئیمپراتۆریه تی موسمانیدان ، نان به ههچ شتن له مافی سروشتی کورد
و کوردستانیشدا نانتین .

کوردستان ، چوار سه ده له مه و بهر ، له هه موو پوو به که وه له ئیتستای
پشیکه وتوو تر بووه ، چونکه له رووی به رتبه بردنه وه زۆر گه شه کردوو تر
بووه و ، له رووی زانستی و ره و شتیشه وه بالتر بووه ، له رووی کۆمه لایه تی
و ئابوری شه وه ، له ئیتستای چاکتر بووه . به لدم ته و تورگانه ی هه ر به
زۆرداری و ته زین و ، گه یانی تیکدان و کاول کردن ، گۆش کراون ، کاتن
سه بیران کرد نیشتمانی کورد ، ئاسوده یی و به ختیار ی بآلسی به سه ردا
کیشاوه ، سه رکرده کانیشی ئازا و ، به هتیزن ، بهیریان له وه کرده وه به هه ر
ریتگ یه ک بئ ، ته م نیشتمانه به هه شته له ناو به بن ، چونکه ته م تورگانه
هه ر ته وه نده بینیان له ولایتیک گیر بیت ، ئیتر هه موو دیار به یه کی گه شه
کردنی و به ختیار ی له ناو ته به بن و ، کاریان ته وه یه خه لکی هتیمن و
هئ وه ی ، په رش و به لۆ به نه وه .

به نه نجامدانی ته م به رنامه ته پنگارانه یه ی تورکه که کان ته و ریتگه و تن
و به لته نانه ی پشتر له نتوان تورک و کورد دا هه به ون و با سمان کردن ،
نه به ونه پئنگر ، ته وه شیان له یادکرد ، که کورد به ویست و ئاره زووی خۆی
چۆته پال تورک و ، له جه ننگه کانی تورکدا ، گه یان و مالیان به خشیوه به اتن
که و تنه هونه ری تازه ترین ریتگا به ده ست وه ردا نه کاروباری ناو خۆی
میرنشینه کورده کان و تیکنانیان و ، له ناو بردنی ته رکه سه پیروژه
نیشتمانیه کانیان و ، شتواندنی ره و شت و خۆی ریزلیگیراوی میلییان و
له م هونه ردا به جۆریک به ون ، ته گه ر پیاو نه یه کی سیاسی ، له گه ل
- میکافیل - ی به ناو بانگ و ، نا هتینه ری بنچینه ی : جیا به که ره وه ،
قازانج ته که بیت - دا به راورد هئ بکرین له گه ل ته م تورگانه دا ، ته و ا

نه ويان له چاوه ماندا ، پاشايه كي پاك و پياوچاكيكي به سزمان
دهرته چي !

بؤچين به چين كړننې ته م سياسته فيلاويه ش ، كه له سولتان - سلطاني
قانوني⁽³⁾ - په وه ، داكوت ، كه دواي سولتان - سلمي يه كه م - هات
به وه ي ناكوكي و ، ناته بايي و توي كينه و شيره يي له نتيوان دوو - ميرمي
ته وميرانه دا نه چاند ، بؤ به رپا كړننې ناژاوه نانه وه . شير خوي ته چوو
به هاناي لاوازه كيان وه و ، به هيزه كياننې له ناو ته برد . پاشان
لاوازه كيشي والي ته كرد چوكي بو دا بدو ، بيخاته ژير كيشي خويه وه ،
به م جوزه له يه ك كاتدا دوو ميرنشينې نيشتمان په روه ر وبه هيزنا ويان
له ناو ناواندا نه تما .

كتيبي - منشآت فريدون - كه به نمونه يه كي ته ده بياتي توركي
ته ژميرنري ، فرمانتيكي تيا يه ، له لايه ن سولتان - سلطاني قانوني - په وه
بؤ يه كه مين - والي - دهرچوه ، كه له سرده مي ته ودا له - ديار به كيز -
دامه زرينراوه ، له م فرمانه دا دهرته كه وي كه سولتاني موسلمانان و ،
خليفه ي خوي هردوو دنيا ، چون وه سفي ته و كوردانه ته كات ، كه به
خواستي خويان چونه ته پال و ژيرسايه ي خليفه ي نبسلاسي
و ، ده سه لانتارييتي توركه وه . ثابم پرسته فارسيه وه سفيان ته كات :
" كوردهاي بنهاد " واته : " كوردي ناپره سن " !

پيمان وايه ته م سؤزه ي سولتان به رانېهر نه ته وه يه ك دهر ته هرچ
كه تا واني هدرته وه يه دؤستايه تي و خؤشه ويستي خوي نيشان داوه ،
نيشانه يه كي ناشكراي ناستي ته و زولمه يه ، كه رؤژگار ته م گله كلؤله ي
خستؤته ژير چنگيان .

شير سولتان ته مه ي كرد به په يره و بوه موو ته وسولتانه ي كه دواي
خؤبشي هاتن ، بؤنه وه ي ته م سياسته ته پرن كار به رانېهر به و كورده
ته م ، سوار دوانه بگرته به ر ، تا هه موو ميرنشينه كورده كاني كوردستان

3- سولتان سلطاني قانوني : سولتاني ده هه مي موسما نيه كانه و ، ناو بانگيش له هه موويان زؤرتره
خوي سر كرده ي (13) هجري كرموره ، (10) بان له ته وروپا دا و (9) بانيش له فاسيا ، سنووري
نمبر انزوه كي گ وړه تر كرموره ، باساو شرېمه ته كاني تزار كرموره ، (م)

له سالی - ۱۸۴۷ ز - نا به ئیجگاری که وتنه ژیر حوکی تورکه وه .
 به م چۆره شه و تسوینه واری ناوه دانی و روخساری پیشکه وتن و
 شارستانی ته ی که نه وگاته له کوردستاندا هه بوون ، هه سووی به هۆی
 به پێوه برینی تورکه وه له ناوچوون ، که ولاتی ناوه دان وه ، پیر له قه لآ و ،
 شار و ، که شه کردوو ، له زانست و هونه ربا ، گیرۆده ی بوون .... شه و
 ولاتی رۆله ی زانای خستۆته وه ، وه ک ئامه دی وحه مکه فی و گۆرانی و
 شه بی سعودی ئامیدی و ئیبن شه شیریه جه زیری میژوونوس و دینه وه ری و ،
 عه لی جه ریری و شه بریس به دلپسی هه کیم و ، شه بی فه زلی کۆری و ، ئیبن
 الصلاحی شاره زووری و ، زانایانی به ناوبانگ و پیشکه وتوو له جیهانی
 ئیسلامیدا .

له ورۆژه وه ی تورک پهیان ناوه ته خاکی پاکی کوردستانه وه ، ئارام و
 پشوو یان نه بووه بۆ له ناو برینی زمانی کورد و ، نه ته وایه تیایان و ، گالته
 کردن به که لتوو و ئایین و خو و په وشتیان ، بۆته مه ش شه م تورکانه
 تازیانه کورد نزیکتر بخرنه وه له هه په مه کیتی و نه زانین و ئاره زووی
 کوشتن و دل په قی و ، کاری ناشیرین ، هه موو ده رگا گانی شارستانی و
 زانین و زانستیان له رووی کورد نا پێوه داوه .

به لێ شه م کاره ساتانه له کوردستاندا رووی شه دا و ، میرنشین دوا ی
 میرنشین شه پوخوا و ، ورده ، ورده ، شه چوونه سه ر ولاتی تورک ، شه مانه ش
 هه موویان جیه په نه ی وایان له دلی نه ته وه ی کورد نا جیه شه هیشته
 که نه شه سپدرایه وه و ، زامی ته شه کرد ، که ساپێژنه شه بوو ... شاعیرانی
 نه ته وه ی کوردیش ، شه وانه ی تاها تتی تورک بۆ ولاته کیان ، شیعیان
 بۆ چیا سه وه گانی کوردستان و نه شتی ره نگین و تا فگی زیویسن و
 رووباری زۆر شه وت ، شیعه گانیان پیربوون له و زو لوم و کوشتن و به پینه ی
 که تورک له کوردستاندا شه یکاته و شه و کوپه وه ری و ده ردی سه سه ری و
 ته پنگاری و ، په یمان شکاندنه یان سه رژمیر شه کرد ، که په به وه ی شه که ن و ،
 شه وه ی شه یانه و ئ قه واره ی نه ته وایه تتی تیک به دن و ، له لتوووری
 نیشتمانی و ئیسلامیان ی کوپه بکه نه وه .

له جیاتنی شه وه ش که کۆران و کچانی کوردستان ، ئاواتی به ختیا ری

بخوازن ، منالانی کوردستان بە دەم گۆش کران و ، گەورە بوونە وە ، ئەو
 سرودانەیان ئەوتە وە کە هەر دێرێکیان ناوای را پەڕین و تۆلە و هوشیاری
 ئەکرد ، لە تورکی نوژمنی سەر سەختی کورد ، لە نیشتمانسی خۆی و
 دەرپەڕاندنی لە مالی خۆی و پەرش و بڵاو کردنە وە ی بە ولاتاندا ، تا
 بریستی کە لێی لێ گیربکات و ، سەرما ، هەلی لەرزینی .

تورکەکان هەموو ئەقەللایان خستە کاربۆنا و زرااندنی ئە و شۆڕشەکانی
 کورد ، کە لەرووی زۆلم و زۆرداری و زەبروزەنگدا بەرپا ببوون و ، هەولیان
 دا و شتێک هەر هەولێ ئەوە ئە دەن کە بیلکێن بە پیلان و دەستکردی
 بیانە وە ، ئەوەیشی ئە یەوێ بگاتە راستی ، بە لەوبارە رۆحیە بگات ، کە
 توندو تیژی تورک ، لە دلی ئەندامانی گەلی کورد دا نروستی کردووە ، کە
 تا نیت ئەوبیرە طورانیە جۆش و کلێی پێ ئەستێن ، کە پیاوگەلی
 - تورکیای کچۆل - لە ژێر پەردە ی - یە کێتی عوسمانیدا - دایان هێنا و ،
 پێرەویان پێ کردو ، زەبروزەنگ و دزیوی کۆماری تورکیا ، لە سەدە ی
 بیستەمدا ، نا شکر کردو جێ بە جێ کرد .

بۆزیا تریش تیگە یشتن لەم گیانی خراپە یی کە لە دلی تێکرای کورد دا
 نروستیان کردووە ، ئەیان بینیت هەمیشە و ، لە هەموو جێیەک بۆ
 دا پۆشینی راستی و کۆژاندنە وە ی رووناکی خوا ، ئەوە باس ئەکەن کە بیانە
 دەستی لە ولاتدا هەبە و ، شیدارە ی تورکیا تاوانی نییە و ، سیاسەتی
 ناوخیان بێ گەردە .

بە جۆرە ناکۆکی کورد و تورک ، لەم رۆژە شومە وە دەستی پێ کرد ، کە
 کورد وەک سەرکەوتنیکی - سوننی - بە سەر - شیعه - دا ، لکێتێرا بە
 سولتان سەلیمی یە کە مە وە ، لە بەر ئە و تەڕن و پەیمان شکانە ی
 تورک و ، زەبروزەنگ و شیدارە بۆگەنیانە وە ، ناکۆکی نروست بوو .

کەواتە تائە و هۆیانە بەردەوام بن بۆ ئەوە ی هەر ئەم ئاکامەیان
 هەبێ و ، تا تورک بەردەوام بن لە زۆرداری و تەڕنکاریدا و تەرەفتاریان
 کوشتن و تارواکە کردن و ، دەرکردن بێ و ، حاشالە مافی ژبانی گەل - تێک
 بکەن ، کە زۆر لە وان کۆنترە ، دیارە رق و قینیش بەرانبەر ئەوە ، هەرزیا
 ئەکات و شۆڕشێش ناوای شۆڕش هەر بەرپا ئەبێ .

میزووی شورشه کانی کورد و گه گه کردنیان

مسیو - ب . نیکیتین - له وتاریکنا ، که له ژماره - ۱۰ - ی کانونی دوو می سالی - ۱۹۲۱ ز - ی گوڤاری - Mercure de FRANCE - له ژنر سه ریتری : هه ندی وریبونه وه و سه رنج له کورد - نا ، نه لئح : " به سه رکرنه وه یه کی وردی نه وشۆرشانه ی که کورد له دژی تورک به رپای کردوون ، له ورۆژه وه ی پتیان ناوه ته کوردستانه وه ، شتیکیه لیدوانیکی لریژی نه وئ ، پتیویستی به کتیبیکی سه ره بخه هه یه " .

لیره نا مه به ستمان له دانانی میزوویه کی تیروته سه ل نییه ، له سه ره نه وشۆرشه نیشتمانیه ی که کورد له پیناوی به رگری له نه ته وه و قه واره یان کردوویانه ، به لکو مه به ست له دانانی بلاوکراوه یه که ، بۆ نه و شۆرشانه ، تانه ته وه ی عه ره ب ، به کورد و کوردستان بنه ساینین و ، زانیاریه کی گشتی له سه ر ناگۆکی نتوان کوردوتورک ئاشکرا بکه یین وه و بوختانانه پوچه ل بکه یینه وه که تورک نه یلکینن به کورده وه و ، نه و په رده ی لریژ و ده له سه و چا و وراوه به رتینین که راستییان پین دا پوشیوه ، تارا ستی به نگه رد به ریسکیتته وه .

له به رته وه هه رته نیا گرنگیتی نه وشۆرشه نیشتمانیه به باس نه که یین ، که له ماوه ی ئه م سه ده ساتی دوا ییدا به رپا بوون و ، هه ندی هه والی تریشی له مه ر جهنگه کانی میرانی جزیره و بۆتانی نه خه یینه ته ک ، که له گه ل تورکنا کردوویانه .

له سالی - 1806 ز - نا نه وره حمان پاشای بابان ، شۆرشیکی گهری له شاری - سلیمانیه - نا به رپا کردو ، دوو سالی خایاند ، که له زۆرنه به ردا سه رکوت ، به لām له شۆرشه که دا کوژرا و ، شۆرشه که ش کۆتایی هات ، چونکه سه رکرده یه ک نه بوو که جیگا که ی به گریته وه ⁽¹⁾ .

1 - له وه نه چن نه وه رچا وانه ی خو به ر به ده ست نیشان کردنی میزووی روونا وه کان ، په شتی پین

له سالتی - ۱۸۱۲ز - دا ئه حمه دپاشای بابانی که ههرله وینه ماله ییمه ،
 شۆرشینگی تری دژی تورک کردو ، له زۆر نه به ردا به سه ریاندا سه رکوت و ،
 تانزیک - به غدا - راوی نان و ، شه وه نده ی نه ما بوو به غدا دا گیریکات و ،
 به ته واوی و بۆنچجگاری هیزه کانی تورک له ناو به ری ، به لām چه رخسی
 چه پگه رد ئه م سه رکده یه شی به ده ردی - شه وره حمان پاشای بابانی ،
 مامی - برد ، که پیشتر با سمان کرد ⁽²⁾ .

له سالتی - ۱۸۲۰ز - دا ، کوردانی زازا ، شورشییکیان به رپا کرد ،
 کلپه ی تا حسیواس - ی گرتو و ، چه ندما نگی ده وامی کرد ، به لām به هوی
 لی برانی تفاق و ته قه منه یه وه ، سه رنه که وت و ، بووه هوی شه وه ی ههر به
 چیا وه بمینه وه ، تا دواکه سیان له ناوچوون .
 له سالتی - ۱۸۲۹ز - ی شه وه ، تا سالتی - ۱۸۳۹ز - شۆرش له چه ند
 جیتیگه کی - هه کاری و ، ره واندزو طورعا به دین - به رپا بوون ، هه موویان
 ژێرکه وتن ، محمداشا کۆربیش ههرله م میژوووه دا بوو .

به سترو ، راست نه بوون ، چونکه شه وره حمان پاشای بابان - له سالتی (۱۸۰۵ز - به رانه به
 ۱۲۲۰ کۆچی) به که مین شه ری دژی والی موسانی له - ده ره ندی با زیان - کردووه ، سالتی
 (۱۸۰۶ز - به رانه به ۱۲۲۱ کۆچی) شه ری دژی تیران کردووه و ، دووباره له سالتی (۱۸۰۸ز -
 به رانه به ۱۲۲۳ کۆچی) دووه مین شه ری له - ده ره ندی با زیان - دژی موسانیه کان کردووه و ،
 له سالتی (۱۸۱۲ز - به رانه به ۱۲۲۸ کۆچی) دا به یه یه مین جبار له - کفری - له که ل
 موسانیه کاند شه ری کردووه و ، له سالتی (۱۸۱۳ز - به رانه به ۱۲۲۸ کۆچی - شه وی به که شه مسه
 رینه وتی ۱۷ مانگی ره یح الاخیر ، سه فات - ۵ -) کۆچی دوایی کردووه ، که واته شه وره حمان پاشاهه
 سالتی - ۱۸۱۳ز - دا کۆچی دوایی کردووه ، نه ک سالتی - ۱۸۱۳ز - کۆزرا به و هیچ شه ریکشی له
 - سلتانی - دا نه کردووه . (م)

2- ئه م میژوووه شه ههرله یه ، چونکه وه که له سه ره وه وتان شه وره حمان پاشا - له سالتی ۱۸۱۳ز - دا
 کۆچی دوایی کردووه ، دوای هۆشی ، کۆره کانی و ، به تابه تیش - محمداشا و سلتیمان پاشا - ی
 کۆری ، که له کۆره کانی تری شه وره تر بوون ، به ر ویداو حوکیان گرتۆته ده ست و ، به رنه وامیش له سه ر
 مه سه له ی حوکم گرتۆته ده ست ، شه وئاژاوه یان بووه . له و - ئه حمه دپاشا - به شی که لته ره دا به ساس
 گراوه ، به رازی شه وره حمان پاشا - نییه ، به لگو کۆری - سلتیمان پاشا - به . واته کۆره زای شه وره حمان
 پاشا به و ، دوای مرینی سلتیمان پاشا - ی باوکی ، که له سالتی ۱۸۳۶ز - دا کۆچی دوایی کردووه ،
 حوکم گرتۆته ده ست . شا مبری گه وره - نالی - که هاوچه رخسی له و روونا وانه به ، قه سیده به کی جوانی
 سه به رته به کۆچی - سلتیمان پاشا - و ، دانانی - ئه حمه دپاشا - ی کۆری ، له هه یه که ی وتوووه ، که
 به م تا که به یه ته ده ست به یه نه کات :

تافه له که گه وره ی نه دا ، سه د که وکه یی ئاوانه بوو
 که وکه یی ما هی موپاره که تالعی سه سه نه بوو

(م)

له سالی - ۱۸۳۰ ز - یشنا شوږ شه فراوانه که ی چپای - شه نگار - به رپا
بوو ، که (۳) سن سالی خایاندو ، سه رومانیکې زوړی تیا به قوربانی درا ،
و ، پاشان تیشکا .

له سالی - ۱۸۳۴ ز - یشنا ، شه ریف خان - ی میری به ناو بانگی
به دلیس ، شوږ شیکې که وړه ی دژې زولم و پیلانگتیرې تورک به رپا کرد ،
که نه یانویست ده سه لات وشکوی میرنشیننه که ی لیج زه وت بکه نه وه ، به لام
نه میش سه رنه که وت .

له سالی - ۱۸۲۱ ز - یشنا ، میر به درخان ، کاتق ته مه نی هه ژده سال
نه بوو ، ده سه لاتدارتیتی میرنشینې جزیره و هریمی بوتان - ی گرت ده ست
هه رکه جلوه ی فرماندارتیتی گرت ده ست ، به وه وه نه وه ستا هه رته نیا
میرنشیننه که ی له پیلان و ته ماعی نهینې ونا شکرای - بابی عالی - بپارتیزې ،
به لگو بیرې له رزگاری سه رتا سه ری کورستان کرده وه ، له ده ست تیداره ی
سته م به خشی تورک وه ، دامه زراندنی په کتیه کی گشتی ، له نیوان
میرنشیننه جیا جیا کانی کورستان دا . نه م میره هوشیاره ، هو ی سه ره کی
سه رنه که وتتی ته وای شوږ شه کانی کوردو تیشکا نه یه یک له دوا ی په که کانی
کوردی به وه نه ته دی ، که کورد ، له توانا و کوششدا له تورک که مستربین ،
یان تورک له کورد ، به هیژترین ، نه خیر ، به لکولای ته و له دوو هڅه به در
نه بوو :

۱- په کی نه گرتتی هیژه کانی کورد ، له سه ره رنامه په کی په کگرتووی
نیشتمانی .

۲- نه بوونی کارگی چه ک وته قه مه نی له کورستان دا .
له به رنه مه میر ، پتیش هه مووشتی ده ستی گرد به کؤکردنه وه ی ریزه
جیا جیا کانی و ، په کفستیان و ، ناردی به شوین سه رکرده کورنه کانی
دراوستیدا و ، دا وای په کگرتتی گشتی و ، کارکردنی لیکردن بؤ رزگاری
سه رتا سه ری کورستان ، چونکه له ورژده دا ، جگ له میرنشینې سوستان ،
میرنشینیکې تر نه بوو ، که نازادی خو ی هه بین .

بوته م بانگ هیشتنه ی میر ، هه موو ته م سه رکرده نی له خوارمه
ناویان دینین ، به ده نگیه وه هاتن وبه په رو ش و شادیه وه ، چوونه ناو

په پیمانہ که وه :

مسته فابگ ، ده رویش بهگ ، محمود بهگ ، خان مه حمودی سه رکرده
وسه روکی ناوچه ی - وان - نوره لڼا بهگ - ی سه روکی هه کاری ، فه تاح
بهگ سی سه روکی هه کاری ، فه تاح بهگ په کتیک بوو له سه رکرده کانی
هه کاری ، خالد بهگ سه روکی خیرزان ، شریف بهگ که په کتیک بوو له
سه رکرده کانی ناوچه ی - موش - ، حسین بهگ کور ، سه روکی ختله کانی
هه ریتی فارس و قاجار ، شیخ محمه د - که خه لکی موسل بوو - ، له گه ل
شیخ یوسف که خه لکی زاخو بوون و ، نه وکاته له زانا به ناوبانگه کانی
کورستان بوون ، بانگ هیشتنی هه موو ختله کانی سه رتاسه ری
کورستانیان نه کرد بویه کگرتنی پیروژ و ، وتاریان بوخه لکی نه خوینده وه
و ، نه وه به ستیان بوخه لکی روون نه کرده وه که میر - هه ولتی بوته دات .
بانگ هیشته که ی - میر به درخان - یش ته نیا بوکورستانی تورکیا
نه بوو ، به لکو که یشته کورده کانی شیران میش ، بویه میر - ی نه رده لڼ
- ناوچه ی کورستانی لای فارس - به ده نگ بانگ هیشته که وه هات و ،
چوو په پیمانہ پیروژه که وه .

ته قه لای میر ، هه رله م هواری کاره سیایانه دا نه بوو ، چونکه له
هه مان کاتیشدا له رووی سه ربازی وجه نگیشه وه ، خوی سازو ته یار کرد ،
نه وه بوو له شاری جه زیره ، دوو کارگی بوچه ک وبارووت نروست کردن
دامه زرانده و ، پولتی قوتا بیشی نارده - نه وروپا - بو شاره زابوون له
چه ک و ته قه منی و پتویسته کانی جه نگ و کارتیا کرنی و ده ستیشی
کرد به نروست کرنی پا پور ، بو پا پوره وانی له زه ریاچه ی - وان - دا .
جارنا جارتیکیش هتیزکی سه ربازی نه نارده سه ر نه ومیر و سه روکه
کورده نی دودلتن له هاتنه ناو په پیمانہ پیروژه وه ، هاوکات له گه ل
نه مانه شدا و ، رتیکه وت دیانه کانی میرنشین بۆتان ، وه ک پتویسته
باجیان نه دا به میر ، بویه میریش هتیزکی سه ربازی ده هه زار که سی
نارده سه ربان و زورباش ته مبی کردن .

نه م شتانه گه یشته - بابی عالی - و ، سل و په ژاره ی له هتیزی میر
به درخان په یدا کرد و ، بیری له وه کرده وه هتیزکی سوپایی بنیترتیه سه ری

و ، شهري بگات . به لښم به ره تا وای به چاک زانی پتیشه کی به سیاست له گلیا بجوولئیته وه ، بویه دوو نوښنه ری پارټیزگانۍ - نه ستانه - و دیار به کر - ی نار نه لای ، تا پای وه ربگرڼ و ، سوښندو په یمانیان پتیدا نار دېوون که نه گره میر نه سته به رداری بیري په کټیټی کوردو په ککرتی کوردستانی گوره بېټ ، نه واسنووری میرنشینه که یشی فراوانتره کات ... نه وروپاش که هه رگیز سن و دوی له سوپا کړنه سره وگه لانه نه کړدوه ، که له ژیر رگینی نه ره چن و ، به هه رچی نامیرو چه کی تازه ی کاول کاری و ، هه موو هیزو توندوتیژی به وه ، شور شه کانیان دا نه مرکښیته وه ... به ییبه نه میش به ناوی به رگری له حه زره تی مه سیح ، خرؤشا و ، له و روژانه دا نار نه زایی له میر به درخان نه ربیری ، که به بیانووی ته مخ کړنه وه شازاری دیانه کانی داوه ، میر به درخان - پیش که به وه ناسرابوو داپه روه رهن و ، هه ول بدات په کسانۍ له نتوان دانیشوانۍ میرنشینه که یدا ، به ییج جیا وازی له ره گزو ، نایین دا بپارټیز و ، هه ره په که مین روژی جل به و گرته نه سستی میرایه تیه وه ، فرمانی نه رکړدوو ، که پټیگانه درۍ که س به زور جل و به رگینی تاییه تی پهن له به ربکړی و ، نه وه شقه ده غه بکړی ، که نه گره سواره په کی دیان ، سه رکړده په کی پیا نه ی کورد بېټی ، نه یی نه و دابه زۍ و کورده سه رکړده که سوار بېټی و .. گلی نه ره وشت وخووی تری کون و ، هانی ژن وژن خوازیسی نه دا له نافرته تی نه رمنۍ و دیان ... میرنکی نه ناواهانۍ نه م هه مووکاره دیموکراتیانه بدات ، که هه موو گلیک ناواتی به یوخوازی ، ریتی تن ناچی ته مخ کړنی دیانه کانی پوته وه بووین بیانووی نایینیان پهن بکړی ، چونکه میر ، به هه مان تنوون و تیژی به وه که له گله دیانه کاندو جوولایه وه ، له گله نه و کوردانه شدا هه به وجوره جوولایه وه که به ده نگ بانگ هیشتنی په کټیټی پیروزی کوردانه وه نه هاتن ، له به ره وه ی میر ، پیش ته وه ی بټیته سهه نه نجامدانی سیاستی په کټیټی پیروزی ورگاری کوردانه وه پتویستی ترین نه رکتیک ، که نه بوا په به نه نجامی بگه په نن ، له ناوبرنسی نه و جیا وازیانه بوو ، که له ناوخوی سنووری میرنشینه که یدا هه بوون .

به لن ، له پتیشدا شینگلته ره و ، دوا ییش فدره نسا، نار نه زاییان به رانه به

میربە ئرخان ، لای - بابی عالی - دەربەری ، کە تەمەن بکات بۆدیانە کان و ، ناپە زایبە کە یان بە وە چوواندبوو ، کە گواپە کوشتاری گشتی هەموو دیانە کانی کردبوو و ، داوا ئەکەن میر ، لەمیرنشینە کە پشی دووربەریتە وە ماوەی سالتیکیش ئەبوو ، نامە گۆڕپنە وە ی سیاسی و ئیداری لە ئێوان - بابی عالی - و دیار بە کرو ، موشیری ئە نادۆلدا بەرە وام بوو ، دەربارە ی ئاگا داربوونیان لە نیا زی میر و ، چۆنە تە لە نا وە پەرنەسی بەرنامە کانی و ، پوچە ل کردنە وە ی پەرزووتنە وە گە ی . بۆیە ئەم خۆتییە لئوورتا ئە ی ئینگلتەرە و ، فەرە نسا و ناپە زایبە دەربەرپەیان ، هەلێکی لە بارتری بۆ - بابی عالی - رەخساند کە لە گە ل میردا توندو تەزترس بجوولیتە وە ، ئە وەش لە وڵادە بوە ستی ، کە ئە وە رەوودە وڵە تە پە پەمانیان دا بە حکومە تی تورک ، کە ئە گەر پتیویستی کرد ، ئامادە ن یارە تە پەشی بدە ن . بۆیە - بابی عالی - زیاتر هاندرا و - موشیر حافظ پاشا - راسپێندرا ، کە لای خۆیە وە نوێنەرێکی کوردی زان بپەڕێ بۆ لای میر ، ئا هەلویستی خۆی بە رانێر بە - خەلیفە - روون بکاتە وە - حافظ پاشا - پیاویکی ناردە لای ، ناوی - محمود ئە فەندی - بوو ، بۆ ئە وە ی قەسە لە گە ل میردا بکات و ، بە ناوی خەلیفە وە بانگ هێشتنی میربکات بۆ - ئە ستانە - .

دیارە میریش ئە یئە توانی بچیت بە دەنگ ئە م بانگ هێشتنە ی - بابی عالی - یە وە ، ئە و میرنشینە ی کە لە باوک و باپیری وە بە میراتی بۆ جێ ما بوو ، هەروا بە ئاسانی بە جێی بە ئێش و ، بە دە ستی خۆی چرای دوا میرنشینێ نیشتمانی کوردی بکوژنیتە وە ، کە چە ندان میرنشینێ تر بە پیلانی ئە وڵە ت و ناگۆکی ناو خۆی کوردستان لە نا وچوون ، لە بەر ئە وە بانگ هێشتە کە ی - بابی عالی - رە ت کردە وە ، ئە وە ندە ی تر گۆری دا یە بەر خۆی بۆ سازدانی لە شکر و ، تە یار کردنی پتیویستە کانی شەر . بابی عالی شش هێزێکی سەربازی گەورە ی ناردە سەرمیرو ، لە سەرە تادا میر زۆر بە ئاسانی توانی تیکی بپشکێنێ و ، بە مە میر پە یوە ندی خۆی لە گە ل - بابی عالی - پچراند و بانگی سەربە خۆیی کوردستان وە جیا بوونە وە ی لە دە وڵە تی عوسمانی ئاشکرا کردو ، پارە و ئراوی بەسە ناوی

خۆیه وه له ساتی (١٢٥٨) کۆچی دا لیدا ، که له روویه کیاندا نووسرا بوو :
 میری بۆتان ، به درخان و ، رووه که ی تریشی ساتی ١٢٥٨ کتوچی و ،
 دهستی کرد به گه وره کردنی میرنشینه که ی له قۆلنیکه وه تا - وان - و له
 قۆلنیکه تریشه وه تا - سابلانخ - و - ره واندز - و - موسل - فراوان بوو ،
 قه لای - شهنگار - و شاری - سه عرت - و - ویرانشه هر - و - سیوه روکی
 گرت و ، گه یشته شووره سه خته که ی دیار به کر .

له م کاته دا شۆرشیک له موسل به رپا بوو ، له بهرته وه له شکره که ی لیڤه
 به جی هتیشته وه ، خۆی به هتیزکی ته واره وه گه رایه وه بۆموسل ، تا
 ناسایش وهتیمنی بگه رینیتته وه دۆخی جارانی .

له کاتی گه رانه وه یذا له موسله وه به ره وباره گای قه له مره ویه که ی خۆی
 له جزیره ، رووی به لای خۆرئا وادا وه رگنیا و دهستی به سه ر سابلانخ وسنه و
 ورمی - ی سه ربه ولاتی فارس دا گرت .

به لām ته مجاره یان - بابی عالی - زۆر گه وره و گرانتر خۆی بۆ سازدا وه
 هه رچی هتیزی نیزامی و ، غه بیه نیزامی ته وخه لکه ی - ته نا دۆل - ، که
 دا وای چه ک هه لگرتنی لێ کردبوون ، کۆی کردنه وه ، خستیه ژنیر
 فرمانده ی - عوسمان پاشا - وه و فرمانی پێ کردن بچنه سه ر میر
 به درخان . سه رکرده ی قۆلی لای راستی ته م له شکره گه وره یه ی تورک
 - ژه نرال عومه رپاشا - و سه رکرده ی قۆلی چه پیشیان میرلیوای جهنگ
 - سه بری پاشا - بوو .

یه که مین پتکدانانی نتوان هتیزی کوردو ، ته م سوپایه له نزیک
 - ورمی - بوو ، که تیایدا میر سه رکه وت . هه والی ته وه ش گه یشت که
 - عیزه دین شیر - ی سه رکرده ی قۆلی لای چه پی له شکری کورد ، که خزمی
 میر خۆی بوو ، چۆته پالێ تورک و ، به یارمه تی سوپای تورک ، باره گای
 میرنشینه که ی له جزیره دا گیر کردوه . میر - بیش له بهرده م ته م باره دا
 نا چار بوو هتیزکی ته واره ، له بهرانه ر هتیزی تورکدا ، له مه یدانانی جهنگدا
 به جی بهتیلێ و ، خۆی به هتیزی تری گه وره وه بچیت بۆ به ره نگاری
 - عیزه دین شیر - و نه وتورکانه ی له گه لی بوون ، لۆای چه ند شه ریکی
 خۆینا وی توانی تورکه کان و عیزه دین شیر - ی ها وپه یمانیان له جزیره

هه ره پێتیی .

به لām ته وخۆفروشییه ی عیزه دین شیر ، هه رته نیا میر به درخان - ی نا ئومید نه ته کرد له به رویومی سه رکه وتنه گه وره که ی به سه ر له شکری تورکدا ، له مه یدانی شه ری نزیک ورمع نا ، به لکو بووه سۆنگه ی تیشکانی هه موو ته و هتیزه کوردیانی ی رووبه روی ته وهۆردوو ی تورک ببوونه وه ، که له نزیک ورمع سه ربازگه یان کردبوو ، وه نه وه نده ی تریش به هتیزبوو ، که هتیزه به زیوه تورکه گانی لای - جزیره - یشی هاتبوونه پال ، ته مه میر به درخان نا چار کرد له جزیره بکشیته وه بۆقه لای سه ختی - ئاروخ - ئیتر تورکه گان و عیزه دین شیر - یش له گه لیاندا گه ماروی قه لکه یان نا ، که ماوه ی هه شت مانگی خایاندو ، شه ریش هه ره برده وام بوو .

حاله به م جوړه ته رۆیشت ، تا نا زوقه وته قه مه نی له نا و قه لکه دا نه ما ، بویه میر نا چار بوو له نا و قه لکه وه هتیشکی له پیر بکاته سه ریان ، به لām ته مجاره یان به ختی یار نه بوو ، تووشی تیشکانیکی گه وره بوو . به م جوړه تا که هتیوا ی له هه موو دنیا دا که رزگاری ته واوی کوردستان و ، یه کگرتیی گشتی پیرۆز بوو ، نه هاته دی (3) .

بابی عالی و تورکه کانیش به م ته نجامه گه شکه بوون وه دالیا به کیان بۆ بیره وه ره که ی دروست کرد ، ناویان نا : مه دالیا ی جهنگی کوردستان ، که روویه کیان لیتی نووسرا بوو : " مه دالیا ی کوردستان " و رووه که ی تریشی وینه ی قه لای سه ختی " ئاروخ " ی له سه رنه خشینرا بوو (4) .

3- میر به درخان کۆری به بۆلخالقی به گه ، سالی 1802 ز - له دایک بووه ، ته م بووه ، که په یه ندی به شیرا هیم پاشای کۆری محمدعلی پاشای گه وره ی میرسه وه کردوو ، بهوا وکاری و جهنگان . دژی موسمانی له دوا ی تیشکانی شوپشه که ی و ، له ته نجامی خیانه تی : به زدان شیر و هه نبتک سه رۆک هه شیرته تی تردا ، له ئابی 1847 ز - دا خۆی ته دا په ده ست هتیزه گانی - حافظ پاشا - ی سه رۆک وه ، دوا ی ته مه نا واره ی ته که ن بۆ - قارنا - له بهلگاریا و دورگی - کریت - ، له دوا ییدا مۆله تیان دا جهنته - دهبه شق - وله سالی 1848 ز - دا له وچ له نا وچه ی - زکَن الدین - کۆچی نوایی ته گات (رۆژنامه ی گه ل / الشعب - ژماره 11 ل 11) - (م)

4- به روانه به رگی - 8 - ی مێژووی - لطفی - و مێژووی کوردنه رهنه که - شاهاز - نووسیوتیی و سالی 1911 ز - له ته ستانه - چاپ کراوه ، کتیی نه پنه وا و با بهل که (میره منری لایارد) نووسیوتیی و سالی 1953 ز - له - له ندهن - چاپ کراوه ، قه رهنگی نا و دارانی ته لمانیا و کتیی - کۆمه لمانداشت و سه رگۆزشتی کۆردی - که مبیۆ - بابا - ی شاه به ندهری رووسی له ته رزه رووم سالی 1860 ز - چاپی کردوو و مێژووی میرانی کۆرد - که - شنج سولتان مملوح - نووسیوتیی .

له سالی - ۱۸۷۷ ز - یشدا جهنگی نیوان تورک ورووس روویدا ،
بابی مالی خه لگیکی زوری - متطوع - ی کوردستانی کرد به سهرباز و
به شتیکی زوری شم هیزانه ی به نه وه کانی میر به درخان سپارد .

حسین که نعان پاشا و ، عوسمان پاشا - ش شم هه له یان له وه رکرانه
قۆسته وه ، له گۆل ته وه فسهرو سه رکرانه داریکه وتن ، کتله ژیتیر
فرماندار تیتیاندا بوون و له ناو خویاندا برپاریاندا به مه به سستی
هتیهانه دی ته وئااته پیرۆزه ی که باوکه مه زنه که یان تیایدا ژیرکه وت (5) ،
رووبکه نه کوردستان بۆجن به جین کردنی که - به کیتی ی کوردستان و
رزگار کردنی بوو - بوئه مه ، شم دوومیره کورده سالی - ۱۸۷۹ ز - به
نهینی چوونه کوردستان و ، له ناکاوتیکدا له - جزیره - سهریان هه لدا و ،
ده ستیان به سه ر کاروباری ته ویتدا گرت و ، ده ست به جیتی بانگی
سه ره خویی کوردستان یان نا شکرا کرد ، چه ندجار تیکیش به سه رته و هیزه
سه ربازییه تورکیانه دا سه رکه وتن ، که له هه موو قولتیکه وه هتیرشیان
ته هتیا به سهریان ، تانزیک - جوله مئیرگ ، له مه لبه ندی هه کاری و ،
زاخوو نامیدی وماردین و مدیات و نصیبین - ییشان گرت و ، میر
عوسمان که گوره که یان بوو - بانگی میرایه تی میرنشینی دا و ، له جیاتنی
ناوی سولتان - یش ، له وتاری - هه یینی - دا ناوی شم هتیرا .

ئیتیر به زیننی یه یک له دوا یه کی هتیره کانی تورک و بلاء و بوهونه وه ی
ده سه لاتی میر عوسمان ، له سه رتا سه ری ولاتی کورد دا ، سولتانی سه رده م
- سولتان عبدالحمید (6) ی ناچار کرد سیاهه تی خوی به رانه ره کورد و

5- سه بهارت به م شۆشه و ، خۆشه وستی وشه بهایی کورد ، بۆنازادی وه سه بهشتی ، (باسیل نیکیتین)
له کتیه به پها - کورد - که رۆژه لاتتاسی له ره نسی به ناوبانگ - لویس ماسیون - پشه کی بۆنوو سیوه ،
له ئن : " سه رۆجیکی کورد ، له هتیر شیکی - حافظ پاشا - دا به دیل گیرا ، سالی 1837 ز - به دیلسی
تورک کان گفت وه لئینیکی شه ی بۆمه لته پتۆن ، تارئ وشوتنی به نگره ی پشه مرگه کانی کوردیهان
پن بلیت ، به لام ته میش مه ردا نه ، وه لاسی ته وه رتیلانه ی ته دا به وه : سه رۆجکی کورد ، هه رگیزا وه رگیز
نا بهته چا و ساغ و تانه ی بنگا نان ، دوو رۆژیش ته پنه نه ژیر نا زاروته شکه نهجه و هه چیان لئنه بهت .
تا مه نهجه لئیک رۆنیهان قرچاندو ، خستیهانه ناویه وه ، به وشیه به دانی به خویا گرت و ، شه و مرده سه
شکۆ به ی هه لپار د . - الاکرد - می 68 - دارالروائع - (م)

6- سولتان به بدولعه مید (1862 - 1918 ز) به زۆرداری و خوتن پتۆنی ناوبانگی ده رگرموه ، له
سه رده می ته میشا بووه قه سا به خانه بۆ - نه ره نه کان - داترا - (م) .

کوردستان بگۆڕی ، به تاییه تیش به رانبه ر بنه ماله ی - به درخانیه کان -
 نه وشتانه ی که بابی عالی ناچار بوو بیگات به ردانی هه موو نه وانسه
 بنوو که له بنه ماله ی به درخان گیرا بوون ، راشپارده شی نارده لای هه ردوو
 میره تیکۆشه ره که ی کوردستان ، تاپتیان بوترئ بیا ئیتر خسوئنی
 موستلمانان نه رژئ و ناماده شه به ریگی ناشتی ، وه لأمی داخوازیه کانیا ن
 بداته وه ، ئیتر هه ردوو میر له سه ر قسه ی براکانیان و خزمه کانیا ن ، که
 نه وگاته له - نه ستانه - بوون و ، نه وه یان سه لماند که سیاسه تی شه م
 دواپیه ی سولتان ، سیاسه تیکی نه رمه ، هه ردووکیان که وخته وتو وپتر
 له که ل تورک دا ، له سه ر ریکه وتن و هینانه دی داخوازیه کانیا کورد ،
 نه وه یشی که نه وه نده ی تر متمانه ی هه ردوو میر - ی به تورک په یدا کرد ،
 نه وپیشوازی و به پیره وه هاتنه گه رمه بوو ، که له هه موو کۆبوونه وه کاندئا
 له که لیا ن نه کردن و قسه ی گفتوگۆکه رانی تورک بوو ، له وه دا که
 نه یان وت داخوازیه کانیا هه ردوو میر نه هیننه دی ، نه ک هه رته نه پیا
 له سنووری میرنشینی بۆتان دا ، به لکو له سه ر تاپای کوردستان دا چونکه
 گفتیا ن نه دا که سه ر به خۆیی ناوخوا ی کوردستان نه ده ن ، به رانبه ر به
 هه ندئ مه رجی شاراوه ، که پپیویستی به زۆرتر وردبوونه وه ، به بیرکر نه وه ی
 تر هه یه .

شه م هه موو دیاردانه ی لای تورک ، کاریان له هه ردوو میری به درخان
 کردو ، وایان له هات ژماره ی نه وپاسه وان ویا وه رانه یان که م نه کرده وه
 که له که لیا ن نه هاتن و نه چوون بو کۆبوونه وه کان و ، تاپاوه گای گۆڕ و
 کۆبوونه وه کان له که لیا ن نه هاتن و نه مانه وه ، تورکه کانیش هه ر به
 ئاره زوو ، جیگا گۆڕکتیا ن له جیگا ی کۆبوونه وه کاندئا نه کرد ، رۆژنکیان
 کۆبوونه وه که یان له جیگا یه کدا گرت ، هیزی تورکی چه ندان شه وه نده ی
 هیزی که ی کورد نه بوو ، ئیتر تورکه کان به هه لیا ن زانی و پشتریش
 پیلانه که یان سازکردبوو ، بۆیه هیزی تورک ، ده وری هه ردوو میر و ،
 پاسه وانه کانیا ن دا و نه سگیریان کردن و ، گزنتیا ن و ، به ده ست
 به ستراوی نارديانن بو - نه ستانه - دیاره و اش چاوه پروان شه کرا ،
 به لای که مه وه له سیداره بدرئ ، به لأم سولتان له رزی نه وه ی لئ نه پشت

نهك ئاگرى شورشىكى سەرتا سەرى لە كوردستاندا كۆپە بىستىنى ، لە بەرئەو بەرئەندە وازى لىن ھىنان كە ماو ەيەك لە قولايى زىندا نەكانى ئەستانەدا توندىيان بىكات و ، پاشان بەرئەللاي كەردن و ، لە ئەستانە دەست بەسەر ھەشتىنە و .

لە سالى - ۱۸۸۱ ز - يىشدا شىخ عەبدالله - لەشارى - شەمەدىنان - شۆرشىكى گەورەي بەرپا كەرد ، داواي سەربەخۆيى ناخۆي سەرتا سەرى كوردستانى ئەكەرد ، لەژنير سەبەرى توركەدا . لەسەرەتادا بەخەستى ھەيزەكانى شىخ ، ياربوو ، تالەگەل ھەيزى سوپاي ئىيران دا پىكيان داو ، شەرى توندو خويناوي لەنيوانياندا روويداو ، تيايدا شىخ شكا و ، نوشوستى ھىناو ، گىيراو ، ئاوارەي - مەدينە - يان كەردو ھەرلەوتىش كۆچى دوايى كەرد⁽⁷⁾.

لە سالى - ۱۸۸۹ ز - يىشدا - ئەمىن عالى بەگ - و - مەحەمەت بەگ - ي نەو ەي مەربەرخان ، بەنھەينى - ئەستانە - يان بەجى ھەشت و ، چوونە - تەراپزۆن - لەوئ بەھۆي - مستەفانورى ئەفەندى شاملى - ناويكەو ە كەوتتە پەيوەندى كەردن بەپياوگەلى كوردستانەو ە ، لەگەللىان رىك كەوتن كە ھەيزىكى گەورەي چەكدار بەسەر كەردا يەتى ھەندى لە سەرانى كورد ، بىنە جىگەيەك لەناو ەندى رىگەي ئەرزەروم و تەراپزۆن كە ، پىتى ئەوترا - چوبىزلك - و ، لەوئ چاوەرىنى گەيشتى ھەردوو مەيرەكە بگەن . شىتەر ئەو ھەيزە كوردەي لەگەللىان رىك كەوتبۆون ، گەيشتە شۆتىنى ديارى كراو ، ھەردوو مەير - يىش بەنھەينى چوون بۆنەوئ ، بەلەم ھەرئەو كەسەي كە بەھۆيەو ە پەيوەندىيەكان ئەكرا ، تەواي كەرەكانى بەرىگەي تەردا لەبابى عالى ئاگادار كەرد ، تا فەرمان بەدات زۆر بەلە ھەيزىكى گەورەي سەربازى ، بەشەيوەيەكى نھەينى ، لەئەرزەروم و ئەرزەنجان - ەو ە بىتەرى بۆ ئەمەرو ئەوبەرى ئەورىگەي ھەردوو مەيرەي بى ئاگەي لەم كەرە پيايدا تەپەرئەبن . ھەردوو مەيرەكە ھاتن و ھەيزە ناوبراوە كەشيان لەگەلدا بوو ، لەناكاويكەدا كاتى بەخۆيان زانى لە دامەتتى شارى - باپھەورت - دا ، لەنيوان ھەردوو ھەيزى گەورەي توركەدان

7- شىخ موبەدوللاي كۆرى شىخ مە - ي نەھەبە ، لە سالى 1883 ز - دا كۆچى دوايى كەردو ە (م)

و ، زانیان ئەمە بۆسە یەو ، بۆیان نراوەتەو ، لێیان بوو شەڕیگی
سەخت و خۆیناوی ، تیایدا هیزەکانی کورد تیشکان و ناچاربوون
بەدەنە کتیی - ئەرغەنی مەعدەن - و لەوئ بەرگری بکەن . بەم جۆرە
ماوەیەکی زۆر شەڕخایاندی تا هەردوو میر ناچاربوون لەبەرکزی بوونەوی
ورده ورده ی هیزەکانی کورد و گەیشتنی هیزی تری تورکی بەهانی
تورکەو ، لەهەموو لایەکەو ، خۆیان بەدەن بەدەستەو⁽⁸⁾

بەلێ ئەم هەموو شۆڕشە بەرپا بوون و ، تا قەیه کێکیشیان سەری
نەگرت . بەلام پێبوون لەکەلک ، چونکە ئاگری حەماسەتی نیشتمانیان
لەسنگی تیکرای کوردی ناوچە جیا جیاکانی کوردستاندا خۆش ئەکرد
ئاواتم . خاموش بوویان تیا زیندوونە کردنەو ، نەیان ئەهیشتی گیانی
نیشتمانی ، لەدەستی نەتەو ی کوردو دەرەو ی کوردستانیشدا بکوژیتهو
سەرباری ئەوترس و لەرزە ی کەلای تورکیش دروستیان ئەکردو ، سواری
نەئەدان پیلانە گلاوێکانیان بەتەواوی دژی کوردو کوردستان جی بەجی
بکەن .

لەسالی - ۱۹۱۲ ز - یشتا شۆرشیکی تری کورد لەویلا یەتی - بەدلیس
بەسەرۆکایەتی - مەلاسلیم و شەها بەدین وەلی - بەرپا بوو کۆتەبە
تا شەقامەکانی شاری - بەدلیس - یشی گرتەو . ئەمیش دیسان بەهزی
فرەهیزی تورکەو ، ژێرکەوت و - مەلاسلیم - ی سەرکردە ی ناچاربوو
پەنا بەریتە بەرشا بەندەری رووسی لەبەدلیس دا ، لەوئ مایەو ، تا
تورکیا بانگی جەنگی بەسەر رووسیا دا ئاشکرا کردو پیاوێکی
تورکیاش ئەمەیان بەهەل زانیو ، لەم کاتەدا هەلیان کوتایەسەر
بارەگای شا بەندەری ناوبراو و سەلیم - یان گرت وەرلەشەقامەکانی
شاری بەدلیس دا هەلیان واسی .

ئەمە پوختە ی ئەشۆرش نیشتمانیانە ی کوردبوو ، کەپیاوان و
بنەمالە ی جیا جیا ی کوردستان ، دژی حکومەتی تورکیا ، لەم سەدە یە

8- پەرمان : دائرۃ المعارف الاسلامیة - ی مێژوکی ، بەزمانی فەرەنسی و ، کتێبی کوردەگە :

دوا بهیدا له پېش جه نگی گشتیدا⁽⁹⁾ به رپایان کردبوو بۆ به رگری له
 قه واره ی نه ته وایه تی و، به کیتی کوردستانی پیروژ .. نیمه ش زۆربه
 کورتی باسمان کردن .. وا پوخته یه کیش له میژووی بزووتنه وه ی زانستی
 و، نه وته قه لاسیا نه باس نه که یین که کۆمه له وریکخرا وه کوردیه کان ،
 له پیناوی هیوا ی پیروژی " به کیتی نه ته وه ی کوردورزگاری کوردستان "
 دا کردووپانه .

— — — — —

9- به به ست له جه نگی گشتی : جه نگی به که می جهانیه ، چونکه نه م کتیه به پش جه نگی دوره می
 جهانی نو سراوه . (م)

تەڭلەلەي زانستيانە وگۇستىسى سىياسىيانە

نىشتىمان پەرۋەرە رانى كورد ، ئەوانەي لە تىگراي شۆرشە كانى كورد دا سەرەنە كەشتەن ، كە بۇرۇرگا رگىرنى كورد بوون ، لە چىنگى حوكمى تورگ و ، بە دىيەتەننى سەرە خۇيى كوردستان و يە كگرتىنكى پىرۇز ، ھۆيە كانى بە چەند سۇنگە يەكى جياواز و ، چەند ھۆيەكى نەرەكى دا ئەنەن لە بەرئەمە و ، بۇگە يشتەن بە ھەمان مەبەستى پىرۇز بىرپارىيان دا قۇللى لىق ھەلما لى و ، لە مەيدانى سىياسەت وزانستىشدا كاربەن .

بۆتەمە ، لە سالى - ۱۳۱۵ - كۆچى - ۱۸۹۸ ز - دا ، بىرپار درا رۇژنامە يەكى كوردى نەرېچى بۇ بلاؤكردنە وەي پەيسامى كىشەكە و ، ناساندنى گەلان و دەولەتەن ، بە خواست وئاواتە كانى ، ئەو بوو مىر - مەدەت بە درخان - يەكە مەن رۇژنامەي كوردى بە نساوى - كوردستان - وە نەركرد .

ئەكەتەش كۆمەلە يەكى كوردى وانە بوو ، كە بە پىتى تىگە يىشتىنى ئىستارىخراپىت ، بە لىم ھەستىكى ھاوبەش زوربەي نىشتىمان پەرۋەرە رانى دىلسۇزى لەم لاو ئەولاي كۆكردىبوو ، وە ، تاجارجارە كۆرۈ كۆمەل بگىرنە ، باسى ئەو ي تىياكەن ، كە ئەركى پىرۇزى نىشتىمانيان چىيە و ، چىسى پىنويستە بىكەن بۇ چاكە و خىرى مافى نەتەو . بەش خورا وەكەيان لە بەر ئەمە رۇژنامەي - كوردستان - زمانى ھالى ئەونىشتىمان پەرۋەرە دىلسوازەنە ، ھۆيە كەختىنى تەڭلەلەي ھەمە جۆرۈ نىشانەي يەكەتەي و سەرە خۇيى نىشتىمانى شىرىن بوو . كاتى خاوەن رۇژنامە و سەرۆك نووسەرەكەي نەخۇش كەوت ، مىر - مەبدولرە ھەمان بە درخان - يىبراى ، رۇژنامەكەي بەرەوام لە - قاھىرە - وە ، دوايى لە - جنىف - و ، پاشان لە - قۇلگىستون - نەرەكەت . دواي ئاشكرا كىردنى نەستوورى عوسمانى - يىش دووبارە ئەم رۇژنامەيە بە سەرۆكايەتى مىر - شۆرەيا بە درخان - لە ئەستانە و ، پاشان لەكەتە جەنگى گشتىدالە - قاھىرە -

ده ستي كرده وه به ده رچوون (1).

يه كه ميين كۆمه له ي گوره ي سياسي كورديش كۆمه له ي " بهرزي پيشكه وتني كورد " بووه ، كه له سالي - 1908 ز - له ئه ستانه دروست بووه (2). نامه زرينه ره دياره كانى ئه م كۆمه له يه ، ئه م پياوه كوردانه بوون : مير ئه ميين عالي به درخان ، ژه نرال شه ريف پاشا ، شه هيدسعيد عه بدولقادر ، كه كه مالييه كان له ديار به كر له ستيا ره يان نا ، نامداد ئه حمه د ، زولكه فله پاشا و ، چه ندانى تر .

هاوكات هه رله گه ل ئه م كۆمه له گوره سياسي دا كۆمه له يه كى ترى ئه ده بى دروست بووه به ناوى " كۆمه له ي بلاوكردنه وه ي زانسيارى كوردان " و له چه نبه رلى طاش - قوتا بخانه يه كى بۆفئير كردنى منالانى كورد له - ئه ستانه - كرده وه (3).

1- روژنامه ي كوردستان - له (22 ي نيسانى 1898 ز) له قاھيره ده ستي به ده رچوون كرده وه ، ژماره (1) تا ژماره (5) ي له قاھيره ده رچووه ، ژماره (6 - 19) له جنيف ده رچووه ، ژماره (20 - 23) ي دووباره له قاھيره ده رچۆته وه ، ژماره (24) ي له - له ندهن - ده رچووه ، ژماره (25 - 29) ي له - فۆلكستون - ي با شورى شينگه تره ده رچووه ، ژماره (30 - 31) دووباره له جنيف ده رچۆته وه ... واته به هه موو ژماره كانى (47) مانگ و (22) روژى خاپاندووه و ، له بهرئى ئه وه ي له و ساوه به نا (96) ژماره ي له ده رچين ، (31) ژماره ي له ده رچووه ، هه موو جاريكيش دووه زار دانه يان له نارتوته واته و ، به خۆرايى به سه رخه لگا به شوبانه وه .

ئه م روژنامه به (26) ژماره ي له كتيخانه ي ده واته ئى له - ماربورگ - وه ، كه كاتى خۆى (د) كه مال فوناد) به ئۆستىت بلاوى كردوته وه . (18) ژماره ئى له واته ي سالى (1899 ز) وه دووه چاپكراون له كتيخانه ي نيشتمانى - ئه نقه ره - ن . ژماره (5) و لاپه ره (3 ، 4) ي ژماره (3) شه له كتيخانه ي كۆرى زانسيارى كورد - هه ن . بهروانه - را به رى روژنامه گه رى كوردى - چه مال غه زنه دار - به سه فسا - سالى 1973 ار - (م)

2- دكتور چه بار قاسر - ده رباره ي ئه م كۆمه له به ئه ئى : " ئه م كۆمه له به له روژى 25 ي شه يلسولى سالى - 1918 ز - دا خۆى به خه لكى ناساند ، له م روژه دا پانه ي كۆمه له مه له سه موو كسرايه وه و نزىكه ي (500) كه س له نهدام و ميوان ، لاپه نگرى گه رمى خۆيان له رۆژنى تازه ده ربه رى " ههروه ها ئه ئى : " له م كۆبوونه وه به دا نوينه رى شارى موش - ره شيد به گ - و تارى خويندۆته وه " . گوشارى - كاروان - ژماره 32 ، ل 9 (م)

ديسان ده رباره ي ئه م كۆمه له به ئه ئى : " هه نكا وئيكى گزنگى كۆمه له ي ناو به را و بلاو كسرينه وه ي ئورگانى تاي به ئى خۆى بوو ، كه روژنامه ي (كۆمه له ي هاريكاري و پيشكه وتنى كوردان) ي ده ركرد ، ئه م روژنامه به له سه رچا وه كاندا ته نها به روژنامه ي - كورد - ناوته بهرئى ... به كه م ژماره ي روژنامه ي - كورد - له (9) ي تشرينى دووه مى سالى 1808 ز - دا بلاوكرا به وه ، خا به ئى ته م روژنامه به - تولىق به گ - بوو (پينم واپه پيره مئزى شاميره) سه رنوسه رى ئه حمه ده م ميل پاشا بووه . كه له به نسا سالى به ميل پاشا ي ديار به كره و به راي ته كره وه ، قه درى به ميل پاشا به - هه مان به رچا وه ي پيشوو (م)

به لّام دواى شه وهى - ئيتيحاد - يه كان⁽⁴⁾ ده ستیان به سه ركاروبارى ده سه لاتداریتی عوسمانیدا گرت و، ئیداره یه کی سستم به خشیان دامه زراند و، له ژئیر په رده ی ده ستوور و دیموکراتیدا، دیکتاتوریه تیککی سه ختیان چه سپاند، بووه هوّی کلّوم کردنی شه م هه ر دوو کۆمه له یه پتیکه وه و، داخستنی قوتا بخانه که ش. کۆمه له ی - به رزی و پتیشکه وتتی کوردان - یش ناچار بوو چالاکى خوّی به ریگی نهینی وشتیوه شاراوه، بنۆینی .

له ساتی - 1910 - یشدا له سه رهه سپیری وهاندانی - خه لیل خه یالی موطنه کی - له شه ستانه، کۆمه له ی - هتقی - ی کوردی لسه م قوتا بیانه نهروست بوو: عومه رقه نری ئال جه میل پاشای ریش سپیانی دیار به کر، فوناد ته موّبه گی وانلی، زه کی به گی قوتا بی خویندکاری کشت و کال له شه ستانه .

چالاکى شه م کۆمه له یه و په یه وکردنی به رنامه کانی، تا به شداربوونی تورکیا، له جه نگی گشتیدا به رده وام بوو، ئیتیر به هوّی رۆیشتنی گشت نه دامه کانی وه، به ر به ر کانی جه نگی، له چالاکى که وت .

دواى شه وه ی مسته فاکه مال شه ستانه ی گرت وه ده ست، دووباره شه م کۆمه له یه که وته وه چالاکى نواندن و گرنگترین کاره کانی شه م کۆمه له یه ،

3- شه م قوتا بخانه په له گه ره کی (دیوانلی) له جاده ی خوا جه پاشا - گرا په وه، دواى قوتا بخانه ی ده ستوری لى نرا، به ر و گرامی خویندن له م قوتا بخانه په دا، په یه وه ی به ر و گرامی قوتا بخانه کانی شری تورکیا ی نه کرد، که سه ره وه زا ره تی فیر کرمن بوون . شه م وه زا ره ته ش له وکاته له لایه ن - فیسامیل هه قی با بان - وه، به پتوه به را، به پتوه به ری قوتا بخانه که ش - به بدولته هه مان به لمرخان - به وو، له سه ره تا دا ژماره ی قوتا بیبه کان (30) خویندگار بوون، به لّام دواى ما وه به کی شه م ژماره یان زلّار بو شه م قوتا بخانه یه به یارمه تی کورده ده و له مه نه ده کان به پتوه نه چوو - سه رچا وه ی به توشو (م)

4- کۆمه لێکی تورکی تۆزانی با وه رن، به نا و بانگن له وه دا که به کۆترانه له هه موشتیکی تورک ها کۆکی نه کن. له گه ل پیا وانی شه م جولته وه به، سن قولبه شۆفنه که: نه وه رپا شا و طه له مت پاشا و جه مال پاشای خوین پتېبوو. ئه مانه کۆمه تا یان له سولتان هه بدولته میدی مووه م کرد و، له ساتی (1908 ز) دا ده ستوریان بلّو کړه وه، له سه ره تا دا دا واپان نه کرد که سنو رتیک بوگرده وه گانی سولتان هه بدولته میدا به نریت، که به خوین پتېزی ناوی ده رگرېبوو. وه گه له گانی ژئیر کښی موسمانی مافی خو بان وه به گرن. به و ما وه به کیش نه و گه لانه یان چه واشه کرد، به لّام هه ره که فیش و کار که وته ده ست خو بان، ده ست به جه له هه مو به یان و گشتیکان په شه مان بوونه وه و به نا گرو ئاسن وه لّام شه و گه لانه یان دا په وه، که دا وای مافیان نه کرد. (م)

ئەو بوو رۆژنامەپەکی کوردی بە ناوی - رۆژی کورد - . ئەو لە ئەستانە دەرگەرد ، کە زمانی حال و بڵاوکەرەوی بیروپراگانی کۆمەڵەبوو .

هاوکات هەر لە ئەستانە بەرێزان : هەمزە ئەفەندی ، مەندوح سەلیم بەگ ، کە مال فەوزی بەگ - کە لەم دواپەیدا لە دیاربەرگە لە سێدارە درا ، رۆژنامەپەکی - ژین - ی کوردیان دەرگەرد . دواي و مستاندنی جەنگیش میر - شۆرەیا بە درخان - لە - قاهیرە - " کۆمەڵە ی سەر بە خۆیی کورد " ی پتیکەوێنا . هەر وەها ئەم بەرێزانە ، لە ئەستانە کۆمەڵە ی " بەرزیتیی کوردستان " یان پتیکەوێنا :

- شەهیدی نیشتمان ، خۆلێ خوشبوو ، سەبیدە بدولقادر شەمین عالی مراد ، محەمەد عەلی ، خلیل رامی ، کامەران - ی کورپ کورەزای میر بە درخانێ گەرە ، فونالدپاشا ، حیکمەت ، حسین ، شوکری ، فونالد محمود ، عەلی ، کە لە بابانەکانە - سەبیدە بدوللا ، رەمزی بەگی خەربوتی ، ئەکرەم بەگی جەمیل پاشا زاده ، نەجمەدین حسین ، مەدوح سەلیم ، حەسەن حامید ، فەریدە دکتور شوکری محمد ، حسین عەونی - نوێنەری پیشووی خەربوت - ، محمد - ی نوێنەری پیشووی مەلاتیەو ، ئەمین زەکی ، میرنالاخەلیل بەگی دەرسیملی ، محمود نەدیم پاشا ، ژەنرال مستەفا پاشای شاری سلیمانی ، ژەنرال حمەدی پاشا ، قائمقام محمد ئەمین بەگ - ی سلیمانی ، شیخ عەلی شیرۆلی ، سەبیدە شەفیق ئەفەندی خیزانی و چەندانی تر .

دواي ئەمەش ئەم بەرێزانە کۆمەڵە ی - ریکخراوی کۆمەڵایەتی کوردستانی - یان دروست کرد : میر ئەمین عالی ، و ، جەلادەت و کامەران بە درخان ، و ، کە مال فەوزی ، و ، ئەکرەم جەمیل پاشا زاده ، دکتور شوکری محمد ، و ، مەندوح سەلیم ، و ، چەندانی تریش . هەر لە گەڵ ئەم کۆمەڵەپەیدا ، کۆمەڵەپەکی تریش لە ئەستانە ، بە ناوی " پارتنی نەتەوێ کورد " ، وە دروست بوو .

ئەم کۆمەڵانە هەموویان ، کاروچالاکیان لە ئەستانە هەر ، رەدەوام بوو ، تالەشکری کەمالییەکان تێتی چوو . دواي ئەمەش لە گەڵ ئەو وڵاتانی دەرەو ، چالاکیان نواندەو ، سەدان لقی و بەشی تریان ، لە بەشەکانی

تری کوردستاندا هه بووه .

له م دوا بیه دا ته م کۆمه له و، ریکخراوانه ، هه موویان دوا ی دروست
بوونی کۆمه له ی خۆیبوون - ی کوردی ونیشتمان په روه ر خۆیا نیان
هه له شه شانه وه و، هه موو ته ندانه کانیان چوونه ته م کۆمه له یه وه که به
ته نیا له کاردا یه و به م جۆره هتیزه سیاسیه کانی کورد، له ده وری شه م
کۆمه له یه گردبوونه وه .

— — — — —

کورده روای ده ستوری عوسمانی

له مانگی ته مووزی ساتی - ۱۹۰۸ ز - دا ده ستوری عوسمانی ناشکرا کراو، نه و - شتیحاد - یانه ده ستیان به سه رده سه لاتنداریتی عوسمانیدا گرت، که نا و نران : پالنه وانی کونده تای عوسمانی و له ناوه وه و ده رده وهی ولاتندا و ناشکرا نه وه یان بلآوئه کرده وه، که هه مووئه و به رنامه سیاسی و، ناوه دانی و چاره سه رکردنی شیداری و نه وشتانه ی تر، که په یمان و بریاریان داوه بیکه ن، هه موو جی به جی نه کن. نه مه ش بووه هوی نه وهی سیاسه تی گشتی، له ناوه وه و ده رده وهی ولاتندا سربین. ته نانه ت نه وروپاش پروای به م په یمانه بهوشانه کرد، به لگی نه وهی جی به جی کردنی نه و بریارانه ی له کۆنگره ی - ریوال - REVAL - دا، دا بویان هه موویان راگرت، چونکه رۆژنامه گانی نا و ولاتیش ده ستیان کرد به بلآوکرده وهی وتاری بریقه دار، ده رباره ی برایه تی عوسمانی و به کسانى له نښوان موسلمانان و تورک و، ناتورک و، گه لانی عوسمانیدا، بهۆیه نه م پروپاگنده یه کاریکی زوری له وخه لکه کرد، که رقیان، له پیاوانى ده سه لاتنداریتی عوسمانی نه بووه وه نه وکینه و نا جۆریه ش له نښوانیدا بوو نه ماو، خه لکی به هه موو مانای وشه وه چاوه روانی نه وه بوون له سه ده ستی نه وه گانی مه غول دا! نه وله تیکی دیموکراتی و هاوچه رخ دا به زری!

به م جۆره پتیان و ابووفریشه ی سه ره به ستی و دیموکراسی راسته قینه له و پیریژنه دینه مه غۆلییه له دابگ نه بێ، که له دینر زه مانه وه به دکارییه گانی ناشکرا ببوو.

به لām نه م تۆرانیانه ی که نه وهی مه غول وته تهرن و، له پال په رده ی نه نکى شارستانیه تدا، خویان حه شار دا بوو، وه کجاری جار ان شه ویان نه دایه ده م رۆژ، بۆ سازدانی پیلانی بۆزه خیانه و، ریگی شه یتانسی و خوتناوی گرتته بهر، بۆپا کۆدانی هه موو نه ندامانی سه ره به عوسمانی و

نفرۆکردنیاں ، به شتواندن وئاواره کړن و کوشتیاں و ، تا ئیستا ش بانگی بانگی نه وه را دیلن که پا به ندن به سیاستی تازه نیشتا نییه وه و ، نه مان - واته : نه وتور که لاوانه ی که باسی خویان وانه که ن ، گوا یه قوتا بیانی نه وروپای نوئ - ن ، نه و سیاسته عوسمانیه نیسلامیه نه گۆرن ، به سیاستی تۆرانی تورکی که ، تا نه وکاته ده سه لاتنداریتیی عوسمانیه کان و ، به تاییه تی تا سه رده می سولتان عه بدولحه مید ، په پیره و نه کرا ، به لام چ جیا وازیه کی نه وتو ، له نتوان نه و دوو سیاسته به باسکراوه دا نه بوو ، له بهر نه وه ی نه م ده سه لاتنداریه ی تورکی عوسمانی ، له روژوی لروست بوونییه وه ، تا دوا سه رده می سولتان عه بدولحه مید ، لریغی له شتواندن و ، یتکه ل کردنی ره گزی نا تورک دا نه کرد ، نه گهر موسلمان بووبن ، یان ناموسلمان ، بو به تورک کردنیاں و به کار هینانیاں بومه به سستی نه ته وه یی و ، جی به جی کردنی شاره زووه سه ربازییه مه غول نا ساییه کانیاں و ، له هیچ ده ورا نیکی میژووی چا که کاریشدا - نه گهر میژووی چا که کارییاں هه بی ۱ - له جی به جی کردنی نه م نیازه ستم به خش و ، خو ویسته تورکیانه دا ، زیاتر هیچی تریان نه بووه ، له بهر نه وه عوسمانیه کان هه رته نیا دانشه که یه بوون ، بو لرو و ، روپا مایی ، بوبه رژه وه ندی تورک و ، دا پۆشین نیسازه به ده کانیاں ، له ناستی ره گزی نا تورک دا و نه و په ری زیان پی گ یاندنیاں ، به لام به ریگا و شتیه ی جیا واز .

نه م نیازه هه رته و نیازیه که - ئیتحاد - یه کان ته قه لای بو نه ده ن و ، نه و په رده یه یان لریوه که پتیشتر سولتانه کان به ناوی نیسلام و ، یه کیتی عوسمانیه وه خویان پین شارد بووه وه ، به نا شکرا بانگی نه وه نه ده ن ، که پتیش هه مووشتیک تورکن و ، حکومه ته که ش حکومه تیکی تان و پۆ تورکیه و ، نه بهن گ لیش هه مووی تورک بهن و ، ئیمپرا تۆریه تی به سه رچووی عوسمانیه ی نه و په ری که مته رخه می کردووه که تا ئیستا به تورک کردنی نه ته وه نا تورک کانسی پشت گوئ خستووه ، نه مان به و په ری چا و قایمی وجهه زه ییه وه ، ئیمپرا توریه ته کۆنه که به گیانی نیشتما ن په روه ری و ، خوینی خه سستی تۆرانییه وه نوئ نه که نه وه ، به لام نیشتما ن

په روه ريتي ته م تورکه لوانه ، له سرشيوه ی ته و نيشتمان په روه ريسه نه بوو ، که له جيهاندا ناسراوه ، به لگو ته يو يست نيمپرا توره تی عوسمانی له مپړه وه ی تاته وپه ږی بگات به تان وپو تورک و ، له تورک زیاتر ، که سی تر بڼی نه بڼی هه ناسه ی تڼدا بدات و ، له نه ته وه و زمان و ژيانی تورکیش زیاتر ، دان به هيچ شتيکی تردا نه نړی و ، ته وه يشی تورک نه بڼی ، ته بڼی نوکری تورک بڼی و ، سوو ته م نه ی بڼی بو ته و شه ږ و نا کوکيانه یان ، که وه ک خو ویستی و چا و برسیتيان ، هه رگیز دوا یی نایه ن ، پوسه رگرتنی ته م نیا زه ش ، تاته واو په پیره و بکړی ، زور به چه ردا وه رویی و ، چا و قایمییه وه ، ته م دوو به ننده یان دانا بوو :

۱- تواندنه وه ی ته وانه ی له ره گزی ترن و ، ته توانری تیکه ل ره گزی تورک بکړین ، تا به تورک بووه کانی تریشیان پڼ بشیونیری .

۲- چه و ساندنه وه و توندوتیږی و بڼی په رنه یی بگيریتته به ر بو پا کوکدانی ته وپه گزه نا تورکانه ی نا توانری ، به هيچ شيوه ی ک ، بکړین به تورک .

ته م دوو بڼه مایه ش له لایه ن گلی تورکه وه ، هيچ جوره به ږه نگاریه کی نه کړا و ، لای سره رتا پای تورکه وه قبول کران و ته گره و کو سپیان نه هات ری و کاتیشی نه ویست بوقایل کردنیان ، به لگو ته م دوو بڼه مایه بوونه به شیک له کوله که کانی ثایینی نيشتمان په روه ريتي تورک ، له به رنه وه ته م دوو بڼه مایه ، ته م گه له عوسمانیانه ی گرتو ته : عه رب ، نه رنه ن ، نه رنوط ، زوم ، چه رکه س و ، کورد .

به لأم تواندنه وه ی عه رب ، له نا و تورکدا و ، شیان دنیان ، کارتيکی سهخت بوو ، چونکه ته م گه له به خشنده خاوه ن شارستانیه ته گه شه کردووه و ، ته و چوونه نا و ولات به رینانه ی به هڅی ثایینی شيسلامه وه پتی فراوان بوون ، هه رله خوره لاتو ته تاخو رثا وا ، وای لب کردووه تا نيسستاش وه ک - روما - بیت بخوره لات و زمانه عه ربیه پا که که یشی ، وه ک لاتینی وایه ، بونه وروپا . . ته ی ماوه ی شه ش سه سال نیه ، نيمپرا توريه تی عوسمانی ، باریکی گرانه به سر شارستانیتی شيسلام و پيشکه و تنی عه رب به وه ، هه رله زمان و یاسا و سیاسته وه ، تا که لتور - یان ؟!

ئىمپىراتورىيە تى عوسمانىش چونكى ھەر ئاۋە ژوو كرنە ۋە يەكى دىزىۋى،
ئىمپىراتورىيە تى گە شە كىردىۋى ە رە بى بوو، بۆيە جىن بە جىن كىرنى
سىياسە تى تۈندە ۋە شە ۋە رە بانە ي كە ژمارە يان لە قەلە مەۋى
عوسمانىدا بىيىست ملتىون نە بوو، لە بەرئە ۋە لە ناۋىر نىيان ھەرواكار ئېكى
ئاسان نە بوو.

بۆيە بېرىيان ئا، ۋازلە نە تە ۋە ي ە رە ب بھىتىن، ئەۋانە ي لى
چەند ۋىلايىتىكى پىتە ۋە نووساۋى با شۈۋرى قەلە مەۋى عوسمانىدا ئەژىن ۋ،
رە گە زى تىيان كە مەتر تىايە ۋ، پىشت گۈتتىيان بىخەن ۋ، ھەروا بە كۆت ۋ
پىتە ندى دا گىر كرنە ۋە بىيان ھىلئە ۋە ۋ، سىياسە تى ئىمپىرىيالىستانە ي
تۋرانى - يان بە سە ردا بە پىتىن، تا بە رۈبۈوم ۋ سامانىيان تالان بىكەن
ۋ رۆلە كانىشىيان لە بە رە كانى شە رى ناۋچە دوۋرە كاندا بىخەنە ژىتەر
بىگارى شە رە ۋە ۋ، بىيانخەنە دەست بىيانە ۋە، ئەۋانىش بە ئامىرى تازە
ۋ دۆزە خىيانە ي ۋ ۋروپا يى ۋ تفاقى زۆرى ئىمپىرىيالىستانە، تىلالۋى
ئازارىيان پىن بىتۈش، تا گە شە نە كەن ۋ شارستانىتى ە رە ب نە بىتە
كۈسپىك لە رىگە ي جىن بە جىن كىرنى بىرى گۈرگانە ي تۋرانى دا ..

بە لاق ئەرمەنە كۆلە كان، ئەۋە ھە ر سە رتۈپى ئەۋنە تەۋانە بوون،
كە بىرىارى لە ناۋىر دىن ۋ نغۇر كىرن، ئە يگىرتتە ۋە . ھە موۋە سىكىش ناگە ي
لە ۋە ھە يە چۆن سە رتە بىر دىران ۋ، چۆن لە ناۋ شە بىران . بىلە لاق
ئە رنۇپ - ە كان، بە سۆنگە ي جە نكى - بە لقان - ە ۋە، لە ژىنەر چىنگى
ھۈكىمى تۈرك ۋ، گۈشتارى تۈرانىيە ۋە رىزگارىيان بوو.

ئە ۋ كۈشتارە ش كە لە ئەرمەنىيان كىردى، دەنگدانە ۋە يەكى باشى نە بوو
لە جىياندا، تۈركە كانى ۋالىح كىردە ۋە بەسە لىمىنە ۋە كە تە م كارە دوۋبارە
نە بىتە ۋە، لە بەرئە مە رۆمىيە كان چەند سە دان كە سىكىيان لى رىزگار بوو،
ئەۋانى تىيان، يان ھە لھاتىن يان دۋا ي جە نكى يە كە م، فىرى ئىرانە
ئە ۋ دىۋى سىۋورە ۋە، تا پە يمانى - لوزان - ھاتە گۈپرى ۋ، راگۈپىزانە ۋە ي
ئەۋانى تىرىشىيان بە پە سە ندى زانى .

- چەركەس - ىش، ئە گە رچى ژمارە يان لە تۈركىيا دا ئەۋەندە نە بوو لە
زۆر سە رە مى جىيا جىيا شدا خىزمە تى تۈركىيان كىردىۋو، بە لاق ھە رلە چىنگ

ئەوسيا سەتە توندە تۇرانیە رزگاریان نە بوو، سەرەپای ئەو شەش کە ئەم
 رەگەزە، ئالوگۆزیکى زۆرى بە سەر، سەروسیما و قەلەفەتە رەگەزى تورکى
 مەغۇلىدا ھىنا بوو، لەجوان کردنى چاوى بە قولچوویان و، روومەتسى
 بە رزى دەپۆقیویاندا، کەچى لەگەل ئەمانە شدا چالاکسى ئەم رەگەزە
 شوپنە وارى لەتورکیادا، ھەردیار نەما .

پاشان ھا تەسەرکوردو، تورکیش ھیواى زۆریان بەو ھوو کە ئەتوانسن
 بە ئاسانى دانىشتوانى کوردستان، لەنا وتورکدا بتویننەو، بە تاییەتسى
 ئەوانەى کە لە ھەندئ شارى گەرەى کورددا زمانى تورکییان تیتا بلاو
 و، بە ھۆى ئیدارەى خراپى تورکەو، بە درێژایى سەدان سالت، تووشى
 دواکەوتن و سەرگەردانى بوون، لەرووى شارستانىتى تازەو، چونکە
 ھەموو بېرکردنەو یەکی تورک، لە کوردستاندا، ھەربۆتەو ھوو بیکاتە
 سەربازگە یەک بۆ سوپاگەلى خۆى .

— — — — —

له کاتى دهگى گشتیدا :

هه ره که یه که مین بومبای شهرى گشتى ته قى ، شير تورکيش ده ستى کرد به جى به جى کردنى ته به رنامه شى تانيه ی ، که له کاتى ناشتى دا ناماده یان کردبوو بو به ديه تانانى بيرى تورانى و پاکۆدانى ره گه زى ناتورک .

له به رنه وه ی کۆمه له خه لکى زۆرى وا ، له به رنه م تورکدا بوون که برپارى پاکۆدان وله ناو بردن نه یته گرته وه ، به لام بوئه وه ی له ره گه زى تورکدا به توتنه وه ، ته بوايه په رش و بلاو بکرتنه وه ، ناواره ی ته وشوتنه دوورانه ی ولاتى تورک بکرتن ، که ناستى کۆمه لایه تى وره وشتيان نزمه و ، به ره وه رنگونى ته چن وه ، له ژير بارى په رتياننى ونه مان و په تى چى ندان نه خو شیدا ته نالتين ، که به زۆرى له ناوچه کانى تورکدا بلاوه وه ، خوا ولاتى کوردانى لى پاراستوه ، وه ک : سوسه نگ ، وسيل وه گرانه تاو ، چى ندان نه خو شى تر .

ته وکۆمه له خه لکه ش هه رکوردبوون ، که ته وکاته ژماره یان له تورکيا دا ته گه یت ته پتینج ملیون وه ، تارانه یه کى زۆرىش ، تواناو ، ته ندروستى و نازايه تى بى وینه ی زگماک وه ، زیره کیه کى به رزيان هه یه .

که واته ته بوايه پتینج ملیون کوردی بى تاوان ، له نیشتمان هه کى خویانه وه ، به ناوچه دووره کانى ولاتى تورکدا په رش و بلاو بکرتنه وه و بخرتیه ته ک ره گه زى تورک ، تابشیتیندرين وه ، بکرتن به تورک .

بوئه مه ش سولتان - محمدره شاد - ی پتینجه میان راسپارد ، تا فرمانتیکى چى ندبه ندی یان بۆمۆربکات ، ریتگا بدات به سازدانى ته م سیاسه ته تهرن کاره .

ناوه روکى ته م یاسايه ، بریتى بووله وه ی : هه رچى کورده ، له ولاتى خویانه وه ، به ولاتى تورکدا ناواره وه رش و بلاو بکرتنه وه ، به مه رجى ژماره ی ته و دوورخراوه و ، راگويزراوانه ، له هه رشارتیکى تورکيا زیاتر

نه بڼه له ، له سه داپېنچي (۵%) دانېشتووه تورکه کان . نه ومه رجه شی
 له گڼلدا بوو ، که نه بڼه سه روک خټل و ناودارو قسه پوښتووانی کورد ، له
 شارو مه لږه نده تورکيه کاند ، به ته نيا ده ست به سه ربکړين و ، نه ست و
 پټيوه ندو ، پيا وانی خټل و ، ناروده سته کانیا ن ، له گونډی دووردا
 دا بنرین ، تا په یوه نندی له نیوان خویان و سه روک کانیا ندا روونه نات .
 به م جوړه گڼلی کورد ، له نیوان گڼلی تورکدا په رش و . لاو ته کرپته وه ،
 تا دواي ماوه یه کی که م بتوانرئ زمانی کوردی و ، سه رتا پای کوله که کانی
 نه ته وه ایه تی و ، نارو باری میلی ، له کورد خا گوم بکړی و - خوانه کا -
 دواشوینه واریان له سه ر لاپه ری زه میندا نه مینئ ، بویه هر به راستی
 حکومتی ته و سه رده مه ده ستی کړد به په پړه وکړدنی ته م که لاله یا سایه .
 له دوسیه ی په پټيوه به رایه تی راگویتزراوه کاند ، که بوته م به رسامه یه
 کاری نه کړد ، ژماره ی ته وکوردانه ی له کوردستانه وه راگویتزراوه به یو
 ولاتی تورک ، گیشته (۷۰۰ ر ۷۰۰) حوت سه دهه زار کورد ، جگه
 له وه ی که هه ندئ دوسیه ی ته وه ده رته خن ، که سه روشویننی ته وکوردانه ی
 به زور راگویتزراون ، لای په پټيوه به رایه تی باسکرا و ، هر به ته وای
 نادیاره ، په لأم لای شیمه ی کورد نادیارنیه . چونکه به شیکي زور زوری
 ته وخه لکه کتوله راگویتزراوانه هه ربه ده م ریگاوه ، سه رمای سه ختی
 زستان و ، ماندووبوون و ، برستیتی ، کوشتتی ، به شیکي تریشیان ، پیش
 ته وه ی بگه نه شویننی بکړاگویتزراو ، تورک کوشتتی !
 والیره دا هه ربونمونه ، نامارینکی بچوونکی ژماره ی ته و کورده
 راگویتزراوانه نیشان ته ده یین ، که له ناوچه دووره کانی خوړه لاته وه ،
 ناچارکران رووبکه ن بوخوړناوای ته نادول و ، ناوه راستی ... بوته وه ی
 خویننه راگا داری هه ندئ لاپه ری ته و کوچ پڼ کړدنه بڼ ، که باسکرا ،
 ته م ناماره له روژنامه ی - سه ربه ستی - تورکی ژماره - ۴۸۱ - ی ۳۵ ی
 نیسانی سالی - ۱۹۱۹ ز - وه رگیراوه :

ژماره ی کوردی کوچ پی کراوو...
له پاریزگی - بوردور - له نه نادول دا :

ژماره ی خه لک	ناوی کومه له کان
300	داروده سته ی عه بدوللانا غا - له ده م سیپانی - وان -
190	داروده سته ی قاسم ناغا - ی - وان -
225	شیخ هه مزه ناغا - ی - وان -
130	محمدیه شیدنا غا - له زانایانی به تلپیس -
150	نه جمه دین نه فه ندی - له ده م سیپانی - موش -
150	چه عفه ره به گ - ی موش
100	مسته قا به گ - ی موش
270	قوتاس ناغا - ی - وان -
130	ئیسما عیل ناغا - ی - وان -
100	نه جمه د ناغا - ی - وان -
100	کامیل ناغا - له نه فسه رانی خپله کی
60	یوسف ناغا - له ده م سیپانی - وان -
70	جوندی ناغا - له ده م سیپانی - وان -
100	چه عفه ر ناغا - ی - وان -
100	نه جمه د ناغا - له سه روکه کانی به تلپیس
500	خیزانه په رش و بلاوه کان

ژماره ی کوردی کوچ پی کرا و...
له پاریزگی - تسپارته - ی نه نادیول دا :

ژماره ی خه لک	ناوی کومه له کان
475	داروده سته ی نه سره دین مسته فا - له ده م سیپانی به تلپیس -
150	ره زوان ناغا - له ده مسیپانی به تلپیس -
360	یوسف ناغا - له یوزباشی خپله کی و ، له ده م سیپانی - وان -
130	عه ره ب ناغا - له ده م سیپانی ته رزه روم -
200	شیخ عه بدالرحمان ته فه ندی لسه ده م سیپانی ته رزه روم
80	مه لاه محمدته فه ندی - له ده م سسیپانی - موش -
80	مه لاسه عیدته فه ندی - له ده م سسیپانی به تلپیس -
125	داروده سته ی گولشه ن ناغا له ده م سسیپانی به تلپیس .
270	داروده سته ی سه عدون ناغا - ی به تلپیس
90	داروده سته ی یاسین ناغا - لسه ده م سیپانی - وان -
110	مه لاه محمدته فه ندی - له زانایانی به تلپیس .

نه مه و کاری را گویزان ، به دريژايی ماوه ی جه نگی گشتی و ، به هه موو
 ناشیرینی و ، توندوتیژییه وه ، هه ربه رده وام بوو ، تا په پیمانی شه پر
 وه ستانندی - موندرس - گیراو ، مزگینیی به مرؤقایه تی سزاچه شتوودا ،
 که تورکیای زۆردار و سه رسه خت ، بوئینجگاری له ناوچوو ، به مه ش کساره
 پرشوووه بیه کانی داروده سته ی تۆزانی ، بۆماوه به کی کاتی ی ، راوه ستا .

دواي راکیرانی شه پری گشتی

شه راکیراو قاره مانانی ئیتیحا دی - هه لهاتن و حکومه تیحی شیوه
 مام ناوه ندی له - نه ستانه - پتیکهات و ، گهلانی سته مدیده و ، گهلانی
 کوردیش له گهلاندا ، ئهتیکیان پیا هاته وه ، به مه ش کۆمه له
 کوردیییه کانی نه ستانه و ، هه شویتانی تریش ، که وتته وه چالاکئی نواندن
 بۆسه رخستنی کیشه ی نیشتهانی کورد ، چالاکیه کانیشیان به و گیانی
 چاکه به هاندرا بوو ، که بهیروا دلگیرو شیرینه کانی - ویلسون - بروسستی
 کردبوو .

بۆیه ئه م کۆمه لانه ، به ره سمی داوا ی سه ربه خۆیی کوردستان بیان کرد و ،
 سه ردانی ئه ولیژنه په بیان کرد ، که ده ولته تانی هاوپه یمان ، له نه ستانه
 - بۆکاروباری - ناگیرکردن - بیان پتیکهتینا بوو ، چوونه لای ئه و لیژنه
 نه وروپایی و نه فریقیا یانه ش که پتیکهتینا بوون بۆراوه رگرتسی ئه و
 گهلانی له قه له مړه وی عوسمانی ده رته چن . ئه م کۆمه له هه رته نیا به م
 ته قه لاسیا سیانه شه وه دانه که وتن ، به لکو چالاکیان له وه شدا نواند ،
 که لقیان له ناو خۆی کوردستانیشدا کرده وه و ، لیژنه بیان له سه رانه ری
 شویتنه دووره کانی کوردستاندا پتیکهتینا و ، ده نگی داوا کاریان بۆ
 سه ربه خۆیی کوردستان به رز کرده وه .

تورکیش که پینی وای بوو به هۆی - نه له مان - وه وه له جه نگی گشتیتیدا
 سه رته که ون ، بۆیه تینویتیان به خوین پارا وکردو ، شمشیریان له
 نه رمه ندا را دا و زۆربه دل ره قی و سه مه ره وه ، ملیتونیک له وین تا وانه بیان

کوست . به لأم که له جه نگدا دۆراندیان ، ده نگوباسی کوشتاری ئه رمه ن له نه وروپاوه ، له نه مه ریکاوه ، سه رتاسه ری دنیا دا بلاقو بووه وه ، بۆیه ترسی نه وه یان لیج نیشت ، که دارو له له ، بوئاوانه کانیا ن دا نه نری ، له بهر نه وه ده ستیان کرد به پیکهینانی دادگای تایبه تی ، بوسزادانی توندی نه وانه ی تاوانیان له گه ل ئه رمه ن دا کردوه . هه ره راستیش هه ندی که سی سه ره به - ئیتیحادی - یان به سه رزاری ، دا به دادگا ، بۆشه وه ی بیانکه نه هۆپک بوپاک کردنه وه ی خۆیان و حکومه ته که یان ، له و کاره نپندانانه و ، تا به ناشکراش نه وه ده ربخه ن ، که کاری هه ندی کسه س بووه و ، یاسا سزای دا ون وه ، به رنامه یه کی ئاماده کراوی تورک و سیاسه تیکی تۆرانی په یڕه وکرا و نه بووه ، له لایه کی تریششه وه ، وه ک خووپه کی په یڕه وکراوی کۆنی تورک ، له دیزره مانه وه ، که وخته رینگاخۆش کردن ، بۆشه وه ی ئه م تاوانه به کورد دا بلیکیتن . ئه مه ش ده قی شه و قسه په یه که - صدراعظم - وات شه و - توفیق پاشا - په که نیو سه ده له ده ولته تدا ، له وه زاره تدا بووه وه ، دوا ی شه ر راگیرانیش چووبو له نده ره - له نده ن - و ، له یه که مین وتاریدا ، له کۆنگره دا خویندیه وه ، وتی :

" نه وانه ی کوشتاری ئه رمه ن - یان کرد ، کوردبوون و تورک و حکومه ته که یشیان له وه بهی به رین وه ، ئه گه ره پیتیستی جه نگ و سه رقاق بوون نه بوا یه به جه نگ وه ، حکومه ت نه یته هیشته نه وه روو به دات وه ، سزای نه وانه یشی نه دا که راسته وخۆ کردوویانه " .

تا به م جۆره سه روکی وه فدی ره سمی تورکی ، له کۆنگره دا و ، وه زیه ری ده ولته تی عوسمانی و ، نوینه ری خه لافه تی ئیسلامی ، ئه م تاوانه گه رانه نه خه نه ئۆبالتی کورد ! به بی نه وه ی تۆسقاتن هه ست به ئازاری ویژدانی بکات ، له به رانه بر شه و برۆ هه لبه ستنه دا ، دژینه ته وه یه کی گه وره ، که چه ندان جار به پاکی خزمه تی حکومه ته که یانی کردبوو ، به و گیانه وه که گوا یه نوینه ری خه لافه تی ئیسلامه .

به لأم به به خته وه ری ، له شوینه گشتیه کاندایا بلاقو بووه وه و ئه رمه نیش - خۆیان دانیان به وه دانا ، که گه لی کورد له گه رمه ی جه نگی گشتیدا چا که یه کی گه وره ی مرۆفانه ی له گه ل کردوون ، به وه ی له کووشتاره که ی

مراد به درخان و، نه ندلمی نه نجومه نی ده م سپیان سه ییدعه بدولقاد ر
 نه فەندی - ی . نه م لیژنه سه ربه وه زاره ت ، له بابی عالی کوپوه وه ،
 چەند دانیشتنیکیان کردو ، تیکرا له سه ر نه مانه ریکه وتن :
 ۱- سه ربه خۆیی بکری به کوردستان ، به مه رجن کوردقایل هس هه ر له
 یه کیتی عوسمانیدا به مینیتته وه .

۲- هه موو ته داره کیتی پتویست بۆنه م سه ربه خۆیبه جی به جی بکری و
 به گورجی ده ست بکری به نه نجامدانی . والته شه داهه ک به لگه نامه یه کی
 میژوویی ، نه و بانگ هیشته ی بابی عالی ، وه ک خۆی بۆ وه که پنه وه ،
 که بۆیه کتیک له نه ندامانی ناردووه و داوا ی لێ نه کات بۆنا ماده بوون له و
 لیژنه ی سه ربه وه زاره ته دا ، که باسکرا :

بۆبه پتیز - نه مین عالی به درخان پاشا زاره
 به رژه وه ندی پتویست به نامه بوونی به پتیزتان نه کات له لیژنه ی
 سه ربه وه زاره ت دا ، که رۆژی سن شه مە ی داها توو، کۆنه بیتته وه ، بۆیه
 نکا که کین کات میتری دووی دوا ی نیوه رۆی رۆژی ناوبرا و، نامه ده بن .

له بری صدر اعظم -
 شیپرا هییم حه یده ری
 نوینه ری وه زاره ت بۆ سه رۆکا یه تی
 کردنی نه نجومه نی تایبه تی

هه فته به دوا ی هه فته داها ت و، مانگ ها ت و مانگ چسوو ، که چی
 - فه ریدپاشای صدر اعظم - هیچی له بریاره کانی لیژنه ی ناوبرا جی به جی
 نه کرد ، به لکو هه رگفتی پتیه به ده وری نه دا ، له به رته وه نیشتمان
 په روه رانی کورد، ناچار بوون سه رله نوێ لای ده زگا سیا سه کانی نه ورپا و،
 ولتانی تر دا ، نه قه للایان تازه بکه نه وه . بۆنه مه ش هه ، یه که له - کۆمه له ی
 به رزیستی کورد - و - کۆمه له ی ریکخراوی کۆمه لآبه تی - و - کۆمه له ی
 سه ربه خۆیی کوردستان - ژه نرال - شه ریف پاشا - یان به نوینه ر

هه‌تێژارد ، تا کاری نا‌کۆکی کردن له‌سه‌ربه‌خۆیی کوردستان و ، سه‌ر
خستنی کێشه‌ی نیشتمانی کورد، له‌به‌رده‌م ده‌وله‌تانی هاو‌په‌یماندا ، له
کۆنگره‌ی ناشتی ، له‌ئه‌ستۆ بگرێ ... چالاکی و ته‌قه‌للای نه‌پساوی
نیشتمان په‌روه‌رانی کورد، به‌هه‌موو رێبازه‌ سیاسیه‌کانیه‌وه‌ - چونکه
ئاواتیان په‌ک بوو - به‌سایه‌ی سیاسه‌ت و زرنگی شه‌ریف پاشاوه⁽²⁾، ئه‌م
ئه‌نجامانه‌ی لی‌هاته‌ به‌رهم :

1- په‌یمانیک له‌گه‌ڵ خۆی و ، بۆغوس پاشا - ی سه‌روکی وه‌فدی
ئه‌رمه‌نی له‌پاریس ها‌ته‌گۆڕی ، که‌تیایدا ئه‌وشتانه‌ی له‌نیوان کورد و
ئه‌رمه‌ندا ، نا‌ته‌بایی له‌سه‌ره‌به‌بوو ، به‌ناشتی و به‌بن ده‌ست تێوه‌ردانی
ده‌وله‌تان ، چاره‌سه‌رکرا .

2- ئه‌م به‌ندانه‌ی خوا‌ره‌وه‌ ، که‌تایبه‌تن به‌کوردستانه‌وه‌ ، خرا‌نه
په‌یمانی به‌ناوبانگی - سیفه‌ر - وه‌وه‌ ، ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌به‌ش تایبه‌ته‌یه‌ به
کوردستان ، که‌له‌په‌یمانی - سیفه‌ر - ی (10 ی ته‌مووزی سا‌لی
1925 ز) ده‌ره‌په‌راوه‌ :

— — — — —

2- له‌مه‌ڕ چالاکی - شه‌ریف پاشا - له‌م بواره‌دا ، له‌کۆتایی کتێبه‌که‌دا ده‌قی ته‌واوی ته‌وا‌داشته
بلا‌ونه‌که‌ بینه‌وه‌ ، که‌ناوبرا و پێشکه‌شی کۆنگره‌ی - ناشتی - کردوه‌ له‌پاریس (م)

پرمیانی-سیفەر-سالی-۱۹۴۰ز

به شی سیته م: کوردستان^(۱)

به ندی 62

"لیژنه په ک، که مه لته نده که ی له - قسطنطنیه - ته بی و له س -
 نه د نام پینک دئ و، هه ره نده مای په کیک له س نه وه ته: شینگلته ره
 و، فەرهنسا و، ئیتالیا دایته هیتن، له گه ل میژووی به جی هینانی نه م
 خودمختارییه دا، به شش مانگ به ده ست نیشان کردنی نه ونا وچانه ی
 ره گه زی کوردیان تیا په و، که وتونه ته خۆره لاتی - فورات - و، باشووری
 خۆرنا وای - نهرمینیا - وه، وه ک له دوايشدا ده ست نیشان نه کری.
 سنووریکیش بوجیا کردنه وه ی تورکیا، له سووریا و، عیراق، به وپییه دیاری
 نه کری، که له ده قی دووه مین و سیته مینی هرگی دیوی، به ندی 27 دا
 ها تووه. به لām له کاتی ریک نه که وتن له سه ره رها به تیک، نه و
 نه دمانی لیژنه که: - کۆمیسونه که - ده نگ له حکومه ته که ی خۆ
 نه گپیتته وه، پتیویستیشه نه م پرۆژه به زامنی ته وای به پاراستنی
 کلدان و ناشووری و، که مایه تی ره گه زو ئایینی تری نا و نه م نا وچانه ی
 تیا بین، له به ره مه لیژنه په ک له نوینه رانی به ریتانیا و، فەرهنسا و،
 ئیتالیا و - ئیتران - و، کورد، نه گه ریت به پشکنین و بریاردانی راست
 کردنه وه که، نه گه ربینرا پتیویسته ده رباره ی سنووری تورکیا بکری. چونکه
 به پتی به نده کانی نه م په یانه، سنووری باسکرا و، له گه ل ئیتران - یشدا

1- له کاتی وەرگرتانی نه م (3) به ندی نا و په پمانی سیفەر - دا که په یوه ندیان به مانی سه ره غۆس
 کوردستانه وه هه به، به رگی به که می یادداشت - کانی نه دیس که ووه - ره فیک حیلمی - م به سه
 کردنه و، له دوی به را ورو کردنیان له گه ل ده قی وەرگرتانه که ی لای مندا، به م ده رکه وت - له گه ل نه وه شعا
 که هه ره سوکیان له فەرهنساییه وه وهریان گرتوو، - ووه جیا وازییه که به رچا و نه که ووه به به پتیوستم
 زانی غامازه به که م و، هه رکه شیش نه به ووه به را ورو کردنیان به کات - با به وانیته لاپ - به کانی (19) -
 22 تا { به رگی به که می یادداشت کانی - ره فیک حیلمی - به لدا - پا پخانه ی د - ریف 1956 ز - م }

به ندى 63

"حکومه تى عوسمانى ، له مېړه په يمان نه دات له ماوه ي (3) مانغا له وميژووه وه که تيايدا ناگا دارنه کړئ ، پرپاره کاني هه رڼو لسيژنه ي کومپسيون ، که له به ندى (67) دا باسکراون ، له نه ستر بگري و چې به جيتان بگات " .

به ندى 64

نه گه رله ماوه ي ساليکدا ، له ميژووي نه ستهپيکران وجي به جي کړندى نه م په يمانه وه ، گلي گلي کوردي نپيسته جبي ناو نه و ناوچه نه دست نيشان کراوانه ، که له به ندى (62) دا هاتون ، ناوايه کي پتسکه ش به کومه لى نه ته وه کان کرد ، که بلتي زوربه ي خه لکي ناو نه م ناوچانه ، غاړه زوو نه کن له تورکيا جيا بښه وه وه ، کومه له ي ناوبراويش له وباوه په دايي ، که نه م گه له نه تواني سه ربه خوښ و ، پي سپيري نه مه بگات ، نه و تورکيا ش له نتيستاوه په يمان نه دات نه و پي سپيري جې به جې بگات و ، نه دست به رداری هه موو ماف ونيمتيا زيني خوي نه پي ل وناوچانه دا . نه دست به رداری بونه ش به نريژي ، با به تيکي تاييه تى نه پي له نتوان زوربه ي ولاتاني هاوپه يمان و تورکيا دا ، بويه له کاتي نه دست به رداری بوندا ، که بوو ، هيچ به ره لستيه ک له لايه ن ولاتاني هاوپه يمانى ناوه پي راوه وه ، ناخرتته به رانه ر مه يلى کوردي نپيسته جيتي نه وه شه ي خاكي کوردستان ، که تاته مړه ، له ويلايه تى - مووسل - دان وه ، به خواستى خويان نه يانه وي له گه ل حکومت سه ربه خوکه ي کوردا ، يه ک بگرن " .

مسته فاکه مال⁽³⁾ پاشا - ش ، که له ناوچه ي نه داولدا بزوتنه وه يه کي به رپا کردبوو ، کاتت زاني بابي عالى ، به په يمانى - سيقره - قايل بووه

3- مسته فاکه مال : له سالي 1881ز - دا له - سلاويک - له دايک بووه ، با وکي چوله که په و ، دايکي يوناني به . چوت سوپا وه وپله کاني سه ربا زي پرېوه و ، بووه به سه روکي پارسي نيشماني تورکي ولما تى 1923ز - دا کرا به سه رکوماري تورکيا ، به گشتي دوتنکي سه سه ربه ختي کوردو مراه ب ومولدا نه گسان بوو ، پت کاني مراه بي لايرو نووسيني کرد به پيتي لاتين . له روژي (1938/9/10 ز) دا مردووه . پخوانه گوڅاري - التريبه الاسلاميه - که له شاري به لدا دهره چن - ژماره 8 - سالي 1976ز - (م)

و ، په پیمانۀ که ش دان نه نئ - هه رچۀ نده دانپیا ناننیکي نات و اویشه - به مافى ژيانى کوردو ، سه ربه خوښى کوردستاندا ، بوى ده رکه وت ناتوانى له لايه که وه به ربه ره کانسى کوردو ، له لايه کى تريشه وه به ربه ره کانسى - بابى عالى - بکات ، بږيه دواى کونگره ى ته رزه رووم⁽⁴⁾ به هوى زورزانى و فرت و فليلي خويۀ وه ، که و ته کنه کړن له سه رکرده کوربه کان و نه ندامانى کونگره ى ناوبرا و ، نه وه ى بږ روون کړنه وه که چا کتروا په کيشه ى کورد دوا بنرئ ، تا هه مو و لاتى تورک له دوژمن پاک نه کړي ته وه ، ناشتى گشتى ته به سترئ ، چونکه پاک کړنه وه ى ولات ، به په کيتى هه ردوو ره گه زى کوردو تورک نه بئ ، که خاوه نى ولات کن ، سه رنا گري . گسفتى نه وه شى پي دان که تورکيا به ناشکرا ، دان به کورد و سه ربه خوښى کوردستاندا نه نئ و ، رووبه رتيکى له وه گه وره ترو به رينتريش ته دات به کورد ، که له په پيمانى - سيقر - داها توه .

دياره له م کاتۀ شدا روژنامۀ کان ، له ناوخو و ده ره وه ى ولاتدا ، شتى زوريان له سه ر نه ونه هامه تيه ته نووسى ، که به سه ر شيسلام و موسلماناندا ديت ، ته گه ر کوردو تورک په ک نه گرن ، له به رامبه ر ته و دوژمنانده دا که چا ويان برپوه ته تورکيا . هه مو روژنامۀ کاننیش ته وقه وانه کونه پيان لئ ته دايه وه " که سوزى ثايين په روه ى له ناوکوردا و ، په پابه ندى

4- کونگره ى ته رزه رووم : کونگره ى سيواس - بيش پي نه گلين ، له پاش تيشکانى له شکرى موسمانى و دا گير کړنى ته ست موول له لايه ن هاوپه پمانۀ کانه وه ، خه ليفى موسمانى و حکومت ته کى پيون به ده سکۀ لاي هتيزه دا گير کړه کان . ناله م کاتۀ دا - ستۀ فاکه مال - ى ته سه ر کړا په شکره ى سوپاى گشتى موسمانى له ته مادلؤل . ته م وه زيه تازۀ په ده رغه تنيکى له بارى بونم ته سه ره تورک ره خساند ، که په پوه ندى به سوپا و فرمانده کانپه وه بکات . له روژى (1919/5/15) دا گيشتۀ له ناعول وچاوى به ته سه ره . پاپه به رزه کان و وت ده ، ده روئى خوى بږيه کالاکړنه وه ، که ته پوئ جولا نده وه په کسى شوړ شگرتى به رپا بکات و ، ولاتۀ له گرتونه ده رچووه کى بخاته وه سه ربارى راست و شکو ، ساسى ولات و که رامه ى پي شتل کړاوى به نيئته وه دځلى جارائى . ته سه ره کاننیش زږ په گرمى پيشوازيان له وسير و باوه رۀ کړد ، غيرت به به ست چووه - ته رزه رووم - و له و تيش له گت پاپه به رزانى سه رمانده ى تورک دا گيشتۀ به رنامه په کى دباريکرا و ، بوغويان ، که حکومتى ته سکۀ لاي هاوپه پمانۀ گان ، به م کاره ى ته ميان زانى ، گويزا يانه وه بونه ست موول . ته ميش سه رپهچى له و فرمانۀ کړيو ، نه پوشت وه له ته رزه رووم و سيواس دا دوچار کونگره ى به ست . گلين له ته ندامانى ته نجوونه نئ - تمه موسمانى - موسمانى که له ته ست موول دانه نيشتن ، به شماريان له م دوو کونگره په داکړيوه . پرون يادداشتۀ کانى - ره غني حيلم - په رگى به که م - به لغا - چا پخانه ى مه عاريف .. 1956 ز - (م)

کوردو تورک و ، نه وکتیوه بهرزانه ی کورد، که نیشانه ی سه ره باندی و
 جوامیری کوردن ، نه مانه هه موو، واله کوردنه که ن ، که ده ست بهرداری
 تورک نه بن و ، به ته نیا له به ره کانی جه نگیندا به جیتی نه هیتن ،
 مسته فاکه مال به م قسه بریقه دارانه ، کاری له ده روونی زور به ی کورد
 کرد ، به لām که مێک له کوردی هوشیار هه بوون ، که ده مێک بوو به ته وای
 تورکیان نه ناسی و هه رگیز تارمایی نه وتاوانا نه ی تورکیان له مێشکدا
 نه نه پره ویه وه ، به تاییه تی نه وت له که بازیه تورکییه ی که له لیژنه کی
 وه زاره ت دا ، ویستیان له گه ل کۆمه له و ریکخواه کوردیه کاندایه که ن،
 له به رنه وه چا و وپاوه کانی مسته فاکه مال له خشته ی نه بردن و مه رجیان
 دانا بویان ، که نه گه ر راست نه که ن له په یمانه که یاندا ، با پێشه کی وپو
 دلنیا بوون له نیا زیاکیان ، ده ست به جی ، هیزه سه ربازییه کانی تورک
 و چه کداره مولکییه کانیان ، له کوردستان بکشیته وه ، به لām داخه که م
 زور به ی کورد به وپه یمانه دروینا نه ته فره یان خواردو ، سۆزی شایین
 په روه ری و مروفانه یان رایان کیشان ، به م جزره گه لی کوردی کلۆل ،
 جارێکی تریش که وته وه ژیرچنگی نه وتورانیا نه ی به زه ییان پیا یاندا
 نه نه هاته وه .

نه ونیشتمان په روه ره کوردانه ش ، که هه رگیز بهروایان به قسه کانی
 مسته فاکه مال و په یمانه کانی تورک ، نه نه کرد ، بهیریان له وه کرده وه به
 چه ک به رگری له و ما فه ی کوردستان بکه نه وه ، که دوا ی ته قه للا و ماندوو
 بوونکی زور گه وه ، په یمانی - سیقه ر - ی باسکرا و ، دانی پیا ناون،
 به لām کاتیکان زانی ده ولته تانی هاوپه یمان له به رده میاندا قوت
 بوونه ته وه ، که پتیا ن وابوو نا به نه کۆسپێک له ریگی هینانه دی شاته
 نیشتمانیه کانیاندا .

به شیکی گه وه ش له باشووری کوردستان ، شینگلیز داگیری کردبوو ،
 فره نساییه کانیش سه ر رۆخه کانیان گرتبوو، به لām باکووری کوردستان
 رووس و ئێران و تورک داگیریان کردبوو .

سه رانی وه فدی ده ولته تانی هاوپه یمانیش له پاریس ، نه وه یان بو
 - شه ریف پاشا - ی سه رۆکی وه فدی کوردبو کۆنگره ی ناشتی نه سه لماند،

که پتیویست له م کاته دا کورد نارام وھیوربئ ، تا به ئاواته نه ته وایه تیه کانی خۆی بگات ، چونکه هه رته قه لالو بزوتنه وه یه ک ، که زیان به هئیمنی بگه یه ئن ، داخوازیه نیشتمانیه کانی کورد ، تووشی زیان نه کات . سه رانی ده وڵه تانی هاوپه یمان ونوتنه ره کانیشیان ، له نه ستانه - هه رته م قه وانه یان بو نوتنه رانی کۆمه له کوردییه کان لئ نه دایه وه .

ژه نرال - ماک نه ندۆ - ی فه رمانده ی هئیزه کانی ئینگلیزیش لـه کاته دا له کوردستان ، بلاوکراوه یه کی به زمانی کوردی پـه خش کرده وه ، نه مانه ی تیا بوو :

" له به رته وه ی چاره نووسی خاکی عوسمانی ، که زوربه ی دانیشتوانی له ره گه زی کوردن وه ، له کۆنگره ی ناشتی دا به یاری له سه رته درئ ، که دیاره ئاواته نه ته وه ییه کانی کوردو ، مافه کانی سـروشتی کورد و کوردستان نه هئینتته دی ، بۆیه له سه رکورد پتیویست نارام و هئوربن وه ، دلنیاش بن له دا به ره وه ی ئینگلته ره ، که مافه کانی کورد ، نه پارێزج " . که چی له لایه کی تره وه ، میرنالا - بیل - ی سه رۆکی نیستیخباراتی ئینگلیزی له حه له ب ، نه یه تیشته بوو - میرشوره یا به درخان - ی سکرته ئی کۆمه له ی - سه ره خۆیی کوردستان ، له حه له ب - به یاننامه یه کی کوردی بلاؤبکاته وه ، که فرت و قه ئلی مسته فاکه مال - ی تیا ئاشکرا کردبوو ، پتیشی وتبوو گه وره ترین خزمه ت و چا کترین که لک به خشین ، که ئیستا پتیشکه شی گه لی کورد بکری ، نه وه یه دا وای دان به خۆدا گرتن و ، نارامییان لئ بکری ... دیسان هه رته م میرنالا ئینگلیزه ، کاتئ هه ستی کردبوو ، میر جه لاده ت به درخان وه ، میر کامه ران به درخان وه ، نه کرم به گی جه میل پا شا زاده ی توتنه رانی کۆمه له ی به رزیتی کوردان ، له چیا ی - کاخسه - خه ریکی کۆکردنه وه ی هئیزه کانی کوردن بۆ به ره چدانه وه ی هتیرشیتکی مسته فاکه مال - ی تورک ، که نه یه وئ له نا کا ویکنا و ، به بـج هۆیه کی زانرا و په لاماری نیشتمان په ره رانی کورد به ت ، چوو بووه - مه لاتیه - ه - بـیگباشی - نوئیل - ی ⁽⁵⁾ نارابوو له ی توتنه رانی پاسکراوی کورد ،

5- بـیگباشی - نوئیل : مه به ست له و هه ره نوئیل - مه به که له سالسی 1919 ز به ده واره ، هه تۆت

تا به ناوی حکومه ته که په وه ناگا داریان بکات ، که پپوویسته ده ست به جی هتیزه کانی کورد ، بلاوه ی لښ بکن ، نه گینا بچووگترین ته قه للاي چه کدارانه ، کیشه ی کورد ، که نیتستا ولاتانی نه وروپایی لیتی رازین ، نه خات مه ترسیه کی گه وره وه . که چی نیشتمان په روه رانی کورد ، که به چاکیش تورکیان نه ناسی وه ، له وانه نه بوون ، به م قسه و په یمانانه هه لڅه له تین ، زوړ به داخه وه ، به قسه وپه یمانی نه وپیوانه ی نه وروپا هه لڅه له تان ، که به هوئی وتاری سیاسی وه ، قسه ی ره سمیانه وه نه بی ، نه یان نه ناسین وه ، ده رفه تی په یوه ندی پتپوه گردنیا ن بونه ره خساوه ، تا له بواری سیاسی وناوه دانی و . کاروباری جیهانی وشتی تردا بیانناسن و ، به چاکی له وانه بگن ، که تیا یدا به شداری نه کن .

له بهر نه وه ش که ولاتانی هاوپه یمان ، به ناشکرا گفتی نه وه یان له ستوگر تپوو ، که ناواته نیشتمانیه کانی کورد ، نه هینه دی و ، مه رجیشیان بوته مه ، نه وه بوو ، تا کاره کانی کونگره ی - ناشتی - کوژتیا ن دیت ، نه بی گلی کورد ، نارام وهیمن بی ، به راشکا ویش نه وه یان نه وت ، که نه گه تورک په یمانی سیقه ربه نه نجام نه گه یه نی ، له - نه ستانه - ش بهی پری نه کرین ، بوپه له م داروباره دا کورد ، له وه زیاتر که متعانه به م قسه و په یمانانه بکات و دان به خویدا بگری و هیمن بی ، شتیکی تری بی نه نه کرا . . . به م جوړه ش هه ولئی زوړو کاتی زوړ له بارو گرنگیان له ده ست دا ، بوپه دیه تپانی نیازه نیشتمانییه کان و ، جاریکی شریش

کوردستان و ، له سره تا دا چوت نا و غلتي - به اختاری - و ، پاشان له سره د می حوضداري - شلنځ مه حمودی نه م - دا هاژته سلطانی و دواپیش چوت کوردستانی تورکیا ، که ده رچی نؤنیل ماوه په کی کم له ل و کورد ما ژبا وه ، به لام له وما وه کورت دا توانیوتی به پاشی زمانی کوردی فخرین و هه ست و سوزی گ لیل له پیا وه نا واره کانی کورنیشی به لای غویا را کتپاوه ، به را نه په ک به کیک له کله رونا کپیر کانی نه و سره د می وه ک (ما موستا ره فقی حیلې) که پشوتنه له وانه نه تی که ده گسر فیش وکار له وکاته دا به دلی (مچیه رنؤنیل) بووا په ، گلی کورد به که لیک له نا مانجه کانی غوی شاد نه بوو . نؤنیل له وما وه په دا که له کوردستان بهوه ، یا ددا هتیکي ده و له مه ندی له بویه ژگدا ، سه به اوت به دیه نی وگشت و بهر ورا کانی خوی له معی کورنو کوردستان نووسپوه ته و ، به رگی دیوه میان که تا بهی به کوردستانی تورکیا ، له م دواپه دا کرا به کوردی . بوژیا تر تنگ بهشت له نؤنیل بهروانه به رگی دیوه می یادداشته کانی میچیه رنؤنیل له کوردستان - وه رگتپانی - حسین ده حه د جاف - و - حسین ښرگزه چلپي - و - یادداشته کانی ما موستا - ره فقی حیلې - (م) .

بهروا به و وشه په کرايه وه ، که نه لټی : " میژوو خوی دووباره نه کاته وه "چونکه نه ولملانتیبه ی ولتانی نه وروپا و سیاستی ها و تا بوونی ده وله تان ، که ده وری که وره یان له هیشته وه ی ده وله تی عوسمانیدا هه بوو ، هسرد وای شه پ راگیران به ناشکرا ، دوورکه وتننه وه و ، وایان کردنه وده وله تانه ی که له کاتی جه نگدا ها وپه یمان بوون ، له ناشتی دا ، ناته باین ، چونکه شه و ته ماعه ی به هوی جه ننگ وه لایان دروست بوو ، له ناشتی دا نه هاتنه دی . بویه هه مدیسانه وه نه م دوو هویه بوونه مایه ی رزگار کردنه وه ی تورکیا له تیا چوون ونغرو بوون . به م جوره هه مووپه یمان و تاییه ته کان له مه رمافی هه موو نه ته وه په کی زور لیکرا و له بریار دانی چاره نوسیدا و ، نه و بریارانه ی دهر باره ی نه هیشته وه ی هیچ نه ته وه په کی نا تورکدا ، له نا و قه له مړه و ی تورکدا ، هه موو نه مانه له نرخه نه بووان بوون و ، موره که ب بوون له سهر کاغه ز .

وادیاره نه وره خنه وشي کردنه وانه ی مسیو - بورجوا - ی ماموستای میژووی سیاسی و ، زانستی سیاست ، له زانکوی - پاریس - که له بهرگی دووه می کتیه که یدا ، دهر باره ی میژووی سیاستی ته م سه دساتی دواپی نووسیویتی ، کت و مت له گه ل رووداوی ته م سالدنه ی دواپییدا ، په کن ، که نه لټی :

" ده وله تان ده ستیان کردووه به وه ی خویان به یارمه تده ری مافی نیشتمانی و نه ته وایه تی بزائن ، که پیشتر به هه مو هتیزیاننه وه به ربه ره کانیا نه ته کرد ، چونکه هه ستیان کردبوو که نه نجامه کی ترسناکه ، به لام هه رکه مه ترسییان له سه رنه ما ، حیزبه کانیا نه کرد به دوستی خویان ، هه نديکتیان که وتننه دوستایه تی و گزړینه وه ی به رژه وه ندی به رامبر ، له راستیدا به لای منه وه نه م ریکه وتننه یان ، هه رله ریکه وتننی شه و کومپانیا نه ته چن ، که له سه ره ندي پاره ی پیس ریک شه کون ، وه ک ریکه وتننه کی - فریدریک - ی دووه م ، دژي پوټونیا ، که له هه موو ده قیقه په کدا له بهرده م هه لوه شاننده وه و دژان دنا بوو ، به هوی شه و نا کوکیبه ی که له سه ر قا زانج به شکردن و ، چا ویرسیتی زورو ، پاشگه ز بوونه وه ی جیا جیا دا دروست شه بوو ، زوریشیان به شان و بساتی شه م

ریگه وتنه پیروزه دا هه لدا ، که مشت و مرو ره خنه په کی زۆر هه لته گرێوه ، نه و
هۆیا نه ش که بوونه ما یه ی به ستنی ، بچ به ری نین له گومان و ورت ورت !
دیاره ته و په یمانه ش که له نیتوان تورکیا وه ، ولاتانی وه که ئاوا ی
ته وروپا دا ببه سترئ ، دوا ی ره وینه وه ی ترسه کان دووهاره نیازه
شیمپریالیستیه کانی سه ره لته داته وه ، ته وکاته ش ، دوا ی شه وه ی
نه ته وه ی کورد ، ته وده رفته به ترخانه ی له ده ست دا ، ته لێین شتیکی
سروشتییه ، که کوردو کوردستان ، چێگا یان له نا و به نده کانی ئه و
ریگه وتن دا نامتینی ... هه ره راستیش وا که وت وه ، چونکه په یمانی
- لوزان - که له دوا ی په یمانی - سیفه ر - به ستر او ، شتیکی وای بو کورد
تیانه بهووه ، له خه له تاندنی کورد زیاتر ، به چه ند به ندیکی پووج و جاریکی
تر به هۆی ته و په یمانه وه . ده وری خوتینا وای کورد ، ده ستی به چ کرده وه ، به لام
مسته فاکه مال پاشا هیچ نیازیکی خۆی به رانه ر کورد ده رنه پری ، تاشم
په یمانه به ستر ، ته نانه تخرۆی و ته ندامانی ته نجوومه نی نیشتمانسی
له - ته نقره - قسه کانی - حسین به گ - ی نوپنه ری ته رزه رووم - یان
له ته نجوومه ندا ، به چه پله و ها وارو خۆزگه پیشوازی لێ کرد ، که وتی :
" مافی قسه کردن له سه رته م بلندگویه وه ، هه ره به ته نیا به وه ردونه ته وه ی
کوردو تورک " .

فه تحی به گی سه روکی وه فدی تورکیش له کۆنگره ی - ته رسانه - که به
چاره سه رگردنی کیشه ی - مووسل - له - ته ستانه - به ستر ، هه ر له و
کۆنگره یه دا وتی : " ته م نیشتمان هه ره به ته نیا تاییه ته به هه ردو
نه ته وه ی کوردو تورک " ، که چی که په یمانی - لوزان - له لایه ن هه مسو
ده ولته تانی ته ورپا وه مۆرکرا ، شترشتیک له به رده م مسته فاکه مال دا
نه مایه وه ، ریتی ته وه ی لێ بگرئ نیازه خوتینا و پیه کانی ، به رانه ر به
گه لی کورد ، ده ره پهرئ .

سۆزېشى گورەي نىستمانى سالى ۱۹۴۵ز

پەيمانى - لىزان - مۆركراۋ، لە تورگيا دالە كوردزىيا تر رە گە زېنگىسى گە ورە ترى تىيانە بوو ئە گەرچىش بېرىپارىك لاي تورانىيە كانە وە هە بوو دژى كورد، بە لىم ناخۆشە توانرا ئەم بېرىپارە جىن بە جىن بىكرى، يان پېيويسىتى بە دەستكارى كردىتىك هە بوو ؟ ئەمە يان كارى ئە و كە مال - يانە بوو، كە تىپىكى تىرپوون لە و - ئىتىجادى - يانە ي ئە يان وت : با كورد تە فر و تونا بىكرى، چونكە شىواندن وتواندەنە وە ي كورد، لە نا و تورگىا بە رنامە يە ك بوو هە رگىز جىن بە جىن ئە كرا، لە بە رنە وە ي گە لى كورد بە شى خۆى هوشيار بۆ وە، گىيانى نىستمان پەروە رىشى هە رتيا ئە ژيا .

ئە نقرە - ي فرت و فېلۆپىش كە لە نا و توندو تىژىدا لە داىك بوو و - هە وە شى ⁽¹⁾ يە دىل پېسە كان گۆشيان كردووە، ئەم باسە ي هېنا يە نا و ناوان وە، بە پەلە بېرىپارى پا كۆدانى گە لى كوردى بىيانە بە تورك - ي ل - رە گە ز و، لە زمان دا، چونكە تواندەنە وە كاتى بە سەرچوو، لە بەر شە وە ئە بوایە پەلە لە مى تىراندە بىكرى، تاتە وە ي ما وە لە خە لى كوردىستار بە شىوە كانى لىرندە يە تى وتە پىنگارى، بىكرىتە تورك . بۆشە مەش ئە بوایە بېگە نە - تە وىزى - ي تورك نشين، كە نا وچە يە كى گە ورە يە لە ئىيران، تا بېگە نە بىنگە بۆ جىن بە جىن كردىنى بە رنامە تورانىيە كە يان، لە سە ر حىسابى گە لانسى ئىيران . دىيارە نىياز و مە بە سىتيان بە رانبەر نە تە وە ي فارس - پىش لە وە چا كتر نە بوو، كە بە رانبەر نە تە وە ي كورد هە يان بوو .

تورگياش زۆرچا ك ئە يزانى، ئە گەر دەست بەم نە شتە ركارىيە ي خۆى، كورد زۆر بە توندى بە رە نگارى ئە بېتە وە، بۆيە بە پېيويسىتى زانسى

1 - هە وە شى - پە كان ئە وچولە كانە ن كە لە سە ر دە مى جىا جىا دا لە بە رچە و ساندەنە وە يان ل - لاپەس نە وەرپا وە رووپان كردۆتە تورگيا و خۇيان بە ئىسلام نىشان دا وە و . پەلە وپا پە ي دە وە تىيان پېچە بوو و ، حىزبى ئابىهېيان بە نا وى جىا واز جىا وازە وە دروست كردووە، كە بە روخسار بۆ بوژاندەنە وە ي تورك و بە نا وە پىنگەش بوو ئە كە ندىل ئىسلام بوو .

هه موو ته و نه نجامانه له ناوېرئ كهړنگه ولاتان دالده ی كورد بده ن ،
 يان نه يه لن تور كيا ته وكوشتاره له كوردستاندا بگات بوته مه شه وهی
 مسوگر كرد كه - فهره نسا - له سوريا دا ⁽²⁾ ېن لايه ن بوه ستن به رانېسر
 كيشه ی كوردو ، په يمانتيكي دوستايه تی و ، دراوستيشی له گه لدا به ست .
 به لآم شينگلته ره ، وه ك پيتشتریش ئاماژه مان بو كړد ، كه - لسوړد
 كرژزون - ی وه زيری دهره وه يان و ، سه روکی نوپنه ره كانيان له كونه گره ی
 - لوزان - چه ندان جار شه وه ی دووپات كړده وه كه گوايه پارټيزگاری له
 مافي كورد نه كن ، كه چي هه ردواي چاره سه ركړدنې كيشه ی - مووسل -
 كه له نيوان شينگلته ره و تور كيا دا بووه ، گفته كانی وه زيری دهره وه يانسی
 له يا دكردو ، په يمانتيكي دوستايه تی له گه ل خوی و تور كدا موړ كړد . به م
 جوړه شه ولايه نه شيان زامن كړد ، كه ريگر نه ېن له به رنامه دوزخه
 ناسايه كانيان له كوردستاندا .

شېر دواي كوټايي ېن هينانی كيشه ی - مووسل - به و جوړه ی كه
 شينگلته ره داواي شه كرد ، شتيكي وا له به رده م تور كدا نه ما ، كه دوودل ېن
 له به رنامه ی پاكوټانی كورد دا . له به رته مه - نه ركانی شه نقره ، ده سستی
 كړد به چي به چي كړدنې ته وېر ياره ی پيتشر دهر يان كړېوو ، له هه مسو
 لايه كه وه ، به هه موو ئامرازتيكي ويرانكاری و له ناوېردن ، هه رله توپ و
 تفهنگ وشمشيره وه ، تا ته ورو هه موو ئامرازتيكي تری كوشنده .

به مه ش وازيان نه هيتا ، به لكو زمانی كوردی - يسان له هه موو
 دامه زراوه و په يماننگا كانی نيشتمان دا نه هيتت وقسه كړيني شيان به
 كوردی ، له به رجاهه و له دانيشتن وه كړو كومه ل و ناو دا داگا و ،
 به پټيوه به رايه تپه كانی ده ولته دا قه ده فكه كړد . سه رتپاي گره په پياوانی
 كوردو ، خاوه ن قسه و سه روک خيل و به گ و شېخ و ، سه رانی نيشتمان
 په روه ره هوشياره كانيان ، بوټواچه دووره تورك نشينه كان دوورخسته وه ،
 به م جوړه رتيان بوخويان خوش كړد ، كه به رفته تی كوشتار كاری له رئ و
 بانی شاخاوی و سه خت ولټېری واچړدا ، كه گه س ريتی تن ناكه وئ و جيتگی

وا ، که که س نایبینی .

به لدم کورد- یش که به ت واوی تورک - یان نه ناسی ، نه ک هه رت نیا
به وه ی هه رپه یمان وه لئین شکینه ، به لگو به وه ی نه یانناسین که به هیوان
زۆر به رقی و بی شه رمانه ، گه لی کوردیا کۆبده ن و بیهارن . له به رشه وه
به رپه وایه کی نه له قیویان هه بوو ، که نه وه کانی ته ته رو مه غۆل ، هه ربه ته نیا
به - زۆر - تی نه گن ماف چیبه ، بۆیه بۆپاراستنی ژیانسی خۆپیان
شتیکیان شک نه برد ، له وه زیاتر ، که په نابهرنه به ر - هتیز - ، که تاکه
ریتگیه که بۆبه رپه چدانه وه ی ته م کاره ی تورک به رانه به ر به کورد و
نیشتمان به کیان .

بۆمه مش شه هیدی کوچ کردوو ، میرئالا - خالده گی جه برانلی - که
له م دوایه دا به دهستی تورک شه هیدکرا - له سالی ۱۹۲۵ ز - دایره نگی
شۆرش رشت و ، هاو ریتگانی خۆی کرد به نوینه رو ، ناردنی بۆ هه موو
ناوچه کانی کوردستان ، تالق و ریتکخراوی گشتی دروست بکه ن و ، چه ک
و پتویستی جه نگ به سه ر شوینه گرنه گاندا دا به ش بکه ن . بریاریش
دراهوو که له به ره به یانی (۲۱ ی مارتی سالی ۱۹۲۵ ز - دا) ، شۆرش
ده ست پچ بکه ن ، که چی واریکه وت رۆژی (۷ ی مارتی باسکراو) هتیریکی
تورکی ، چوووه و گونده که ی شه هیدی کوچ کردوو - شێخ سه عید - که
ته ویش له ناو په یمانه پیرۆزه که دا بوو ، بۆشۆرشه گشتیه که ، نیت له سه ر
شتیکی بێ با یه خ شه ر له تیوان مریدو ده رویشه کانی شێخ و ، ته وهتیزه دا
رووه داو ، ناگری شۆرش پتیش کاتی دیاری کراو به ۱۵ رۆژ له هه موو
لایه که وه ته نهیته وه و ، ده نگی گولله ، که له گوندی - پیران - ی شه هید
- شێخ سه عید - وه ، به رزهووه وه ، هه موو کوردستانی گرت وه . خالده به گ
و ته وه فسه ره کوردانه ش ، که له ده ره وه ی سنووری شوین کلپه ی شۆرشه که وه
هون ، روویان کرده شوینی شه ره که بۆسه رپه رشتی شۆرش و به رتیه بردنی
نه به رده که ، به پتیی ته وه رنامه یه ی پتیشتر بۆیان دا نا بوو به لدم زور به یان
پتیش ته وه ی بگه نه شوینی شه ره که گیران وه ده سته جی به بێ لیتیرسینه وه
و ، داگا ، له سیداره دران .

ئەم شۆرشە سەرەرای ئەویش ، پەيش کاتى ديارى گىراوى خىزى
 تەقىيەو، ھەلگىرىستىنە رانىو، سەرکردەگانى و شارەزايانى لە ھونەرى
 جەنگيدا، نەيان توانى تيا بە شداربن و، سەرەراي ئەویش کە جەوہە کى
 بە دەست ئەوانە بوو کە شىکيان لە ھونەرى شەپونھىنىيەگانى شۆرش
 نە ئەزانى ، بە لآم لە ماوہ يە کى زۆرکە مەدا بە فراوانى تەننەو، بە جۆرئ
 تەشەنەى کرد ، زوربەى ناوچە کوردنشینەگانى کوردستانى تورکياشى
 گرتەو، پەيشمەرگەگانى کورد ، لەم شۆرشەدا ، ھەلى باشيان لە دەست
 داو ، خويىنى پاکيان زۆر رژا ، بۆدەست بە سەراگرتى شارە گەورە و
 قايمەگان ، بە ھىرواى ئەوہى بە وجۆرە بە سەر داگىرکەردا سەرئەکەون،
 لە کاتىکدا تورکەگان لە ھەموو لايە کەو سەربازيان بۆ کوردستان ئە ھتياو
 بەوہ وازيان نە ھتيا بوو، کە تەنيا بۆگوندە تورک نشينەگانى بەرن ،
 بە لکو ھۆردوويە کى زۆر گەورەيان ، کە - 25 - بىست و پىنج ھەزار
 سەرباز ئە بوو، بە ھىلتى شەمەندە ھەرى سوريا ، لە ھەل ئە بەو ھواستەو .
 بە لئە ھىزەگانى تورک ، لە کوتايى دا توانيان شۆرشە کەپ بکەنەو،
 و شىخ سەعيد بگرن و، بە شىک لە شۆرشگىران بە لوتگەى کىيەگان و نزارە
 چەرەگانەو بەمىنەو، بە شىکى تريان پەنا بەرنە بە رولائى شىران و
 عىراق و سوريا ، بە لآم ئەم سەرکەوتنە لە سەرتورک زۆرکەوت و زيانگى
 زۆرى مال و گيانى تيا دا نا ، چونکە ئە ھىزانەى تورک بۆ سەر شەم
 شۆرشەيان کۆکردبوو، بە برىتى بوو لە :

9 تىپى پىادەو، 9 لىوا تۆپخانەو، 9 تىپى سوارە ، سەربارى
 ئەمانەش ھەرلە تشرىنى يە کەمى سالى 1924 - ھو، شەش تىپى
 پىادە لە - قارس - و - سىمرت - و - ماردىن - و - مەديات - بوو .
 زيانى تورک ، لە شەرەگانى ئەم شۆرشە گەورە يە دا ، گەيشتە
 (50) ھەزار سەربازو ئەو پارە يە شى بۆ پىيوستى سەربازيانەى تورک،
 سەرفيان کردبوو، لە (60 000 000) شەست ملتيون جونيەى تورکى
 زياتر بوو، چونکە رۆژنامەى - مليەت - ى تورکى لە ژمارە 1624-ى 9ى
 تەمووزى - 1930ز - دا ئە لئە : " نتيە ئەو پارە يەى لە ماوہى پىنج
 سالىدا کە بۆتە مەى کردنى چەندجە ئە سەکە سەرفمان کردە ئە گەربۆدروست

گردنی هیلتي ناسنی شه مه نده نهر ، به کارمان بهیڼایه ، که لگی چاکتر نه بوو بڼ ولت " .

هره وکاته تورکه کان له رڼ نامه کاندا رایان که یانده گوايه شور شه که له ناوچوو و ، شور شگړانیش قریان له بهربر او ، به لږم ته مانه درو و ده له به بوو ، چونکه شورش کوتایی نایه و ، تا تاکه کوردیک له کوردستاندا مایې ، شور شیش هره مینې . به لگش بو شه مه و ، بو راگه یاننده ره سمیه کانی تورک ، نه وه بوو هره و - عیمه ت پاشا - یه نه و راگه یاننده نه ده ره کرد ، له و تاره یدا که له ناهه نگی گردنه وه ی هیلتي ناسنی (سیواس - نه نقره) دا ، دای ناچار بوو بلې :

" نه و هه راو ناژاوه یه ی ماوه ی پېنچ سال ته بی له پاریزگه کانی خوزه لاتنا ، به ته فره دان و خراپه ی ته وانه ی له نهره وه نیشته جین ، به رده وانه ، له مړو به دواوه نیوه ی هیزیان له ده ست چوو " .

تورکه کان هه روه ک چوڼ له ویرانکاری و نازار داند هونه روه رن ، هه به وجوره ش له درو و ده له به هه لېه ستندا ، ده ستنکی بالایان هیه ، بویه که وخته شه وه ی به ناشکرا له ملاوله ولا بلېن کورد ، شورش دږی تورک نه کردووه ، به لگو بو شه وه ی کردووه ، خه لافه ت و ده سه لاتدار پتی عوسمانی بگ پته وه ، گوايه به مه ته یانویست بلېن شورش شه و کوردانه ی شه ږی داگیرک رانیان ته که و ، دا کسکی له قه واره ی نه ته وایه تی و ، سه ربه ختوبی نیشتمانیان ته که و ، شورش نه زانین و دواک و تووی و ده مارگیریه ، دږی تیشکی زانست و شارستانیتی .

نه یان ته زانی گلی کورد ، زورچاک دلنیا ، که کوماری شه مړی تورکیا و ، شیمپراتوریه تن عوسمانی و ، خه لافه تی عوسمانی ، دویتن و هه تورکینکی تر ، هه رگیز دان به مافی ژبانی کورد دا نانج ، بویه شه گه ده سه لاتنی تورکیا ، به ناوی خه لیفه وه بهج ، یان به ناوی سولتانه وه بی و ، ناپینې بی و ، نا ناپینې بی ... بوکورد له یه ک ناست دان و وه کیمکن چونکه هه موویان بهروایان به سیاهه تی دوزه خ ناسایه به رانبر کورد ، که بریتیه له پاکوډان و ته فروتونا گردنی و ، له هه سوو ده وړانیکندا

له سه لاتدار پیتی تورک وخه لافه ته که یان و، عود — مانچیتیه که یان و
 کۆماره که یان ، نه وه نده یان مه ینه تی وستهم ، به سه رکورد دا رشتووه ، له
 ژماره نایه ت ، له به رنه وه ی یتگی یشتنی تورک ، بۆ کورد چۆن بووه و ،
 شیوه ی حکومه ته که یان هه رچۆن بێ و ، ره نگی حیزبه کانیا ن هه رچییه ک
 بێ ، هه روا نه بن و گۆرانکاریان به سه ردا نایه ت ، بۆیه نه بیینی ، کورد
 خۆی له تورک دوور نه خاته وه ، بر وای پێ ناگا و ، به هه موو چه کتیکیش
 شه ری له گه ل نه کات ، تاله چنگی حوکمه تونده که ی رزگار بێ .

دۆسیه ی دادگا کانیشیان ، که سالتی ۱۹۲۵ ز — مه حکه مه ی شۆرشگێرانی
 کوردی کردووه و ، سزای خنکاندن پۆل پۆل و تاک تاک به سه ردا دا ون ،
 به لگه یه کی روون ، بۆنه وه ی که شۆرشه کانی کورد هه موویان نیشتمانی
 بوون و ، هه موویان له رووی زولم و زۆری تورک وستهمی مه غۆلی به رپه
 بوون و ، تورکیش له قسه و ، بلاقرا وه کانیا ندا ، له سه ر شۆرشه کورد ،
 فروزن و ، بوختان که رن .

له به رنه وه ش که سه ر ژمیری تیکرای نه ودۆسیه وفایلانه ی وته ی هه زاران
 فیداکاری کوردستانیا ن تیا به ، بۆنه م نامیلکه یه کاریکی گه رانه ، هه ر
 به وه نده وازه هتینین ، که ته نیا هه ندێ قسه ی نا و دۆسیه ی مه حکه مه که ی
 — شیخ سه عید — ی کۆچ کردو باس نه که یین^(۱) :

رۆژنامه ی — وقت — ی تورکی له ژماره یه ییدا ، که به مئێژووی ۱۹ ی
 حوزه بیرانی سالتی ۱۹۲۵ ز — نه رچوو ، له ژێر سه ر دێری " له دۆسیه ی
 مه حکه مه ی شیخ سه عیدو ها وریکانی — ئیعترا فه کانی قاسم به د گس

۴- له جێی خویدا به شی لێره دا قسه ی هه ندێ له سه رکده شه هیده کانی کورد ، له به رده م سێدهاره ی
 که مال — به کاندای توهاریکه یین :

شیخ سه عید به ده لقا مری شه مزینی ، که چوو به رستداره که وش : " که ی چه للافه کان ، شه رف به نه یه
 بۆمان ، له پێناوی سه ره سه ی نیشتمانه که ما ندا ، سه ریکه وینه سه رستداره . به خنکا ندنی قه به ، له پێ و
 توپه بوونی گه لی کورد زیاتر ، هه یی تر قازانج نا که ن و زیاتریش و ره ی پێ پته و نه که ن بۆ سه ره خۆسی
 و ، سه ره سستی . بۆی کوردستان و ، بۆی عه باشی گه لی کورد .
 دکتور فوئا ده یی دوا ی هه تاف به ژبا نی کوردستاندا وش : " که ی خۆش رێژان موا که زانی نیشته ی
 تورک ، به سه ر کێشه ی کورد به سه ر ده که وێ ! گه لی کورد به و ره به کی پته و تره وه عه با ت سه کات و ،
 خۆشیان پێ و ترشیان پێ ، دا زادی و سه ره خۆسی هه رنه هتین . قه به ش که ی خۆش رێژان ، له وه زیاتر
 که لاپه ره به کی ره ش نه عه نه سه ر مئێژووخان ، هه یی تر قازانج نا که ن " .

به گباشی " نووسیویتی :

" قاسم به گ : تیکه ل به به شی نه پیتی - کومه له - نه بووم و هیچ شتی له نه پیتی کانیان نازانم ، به لأم هه رچی ده رباره ی شه زانم پیتانی شه لیم " پار سئ شه فسه ر له نه رزه رووم بوون : توفیق سلیمانی صالح ، نیسماعیل حه قی ، شه می دواپی پشووی سالنه ی وه رگرتیوو ، واخوی ده رته خست ، که بۆبه سه ربرندی پشووه که ی ها تووه بۆدیار به کر . پاشان چوو - ئورفه - و ، ماوه یه ک له وئ مایه وه ، دوا ی شه ویش چوو بۆ - حه له ب - و له ویتوه نامه یه کی ناردهوو ، بئگومان شه بئ - به تلپس - ییش ریکخراوی تایبه تی سه ربه - کومه له - ی تیا هه بووبی چونکه - یوسف ضیاء به گ - له وئ نیشته جئ بوو ، مه به سستی ته واویش سه ربه خویی بوو ، بۆگه یشتیش به و سه ربه خویی ، هه ندیک خه ریکی کاروباری ثابینی و هه ندیکی ترخه ریکی به رنامه ی سیاسیه بوون ، ناما نجیش هه روه ک به ک جیا وازیان نه بوو " قاسم به گ : له راستیدا سه یید هه بدولقاسرو به درخانیه کان که دیاره له - نه ستانه - نیشته جئ بوون ، چه ندان سال بۆووه ریکی پروپا گنده بوون بۆبزووتنه وه ی کورد ، له به رته وه ته قه لای نه پساویان گه یشته شه وه ی - کومه له ی به رزیتی کوردان - له نه ستانه ، دابه زرتین که پیم وایه لقئ له پارێزگه و هه ریته کانداهه یه ، شه م کومه له یه ، له کاتی جه نگی گشتیدا ، که میک کاری وه ستا ، به لأم دوا ی شه راگیران ، لاواز بوونی حکومه تی تورک و ، گه لی تورکیان به هه ل زانی و ، دووباره

شه مه دکه مال له وژی - ش به پروی جه لاله کانداهه اندی و وش : " شه ره له بۆمان ، له پتیاوی ئازادی کوردستان بهرین ، بژی کوردستان و ، بژی خه باتی گه لی کورد ، له پتیاوی سه ربه سستی و سه ره خۆبیا " .

سه رکرده ی شکرشیش شیخ سه مه دی بهرمان به پروی جه لاله کانداهه اندی و وش : " جئ شه ره ف نه ندیمان ، له پتیاوی رزگاری و لته که ماندا ، کۆیله ی شه - تان خه باتان کرموه و له سته داره نه مرین ، خه باتان له رکتگی نیشتانی بوو له سۆماندا ، به شه ره وه به نه نهسان گه یاند ، نه رکی هه موو کوردیکی خاوتنیش شه وه به خه بات له پتیاوی رزگاری و لته که هدایات ، که کوردستانی زۆر لیکراوه له زوئله پانه به ده ری کتوه " .

به لئ له م هوات و وته نیشتانیه وه ، که بۆنی پاله وانیتی ونه ی له جئ و نه یشتان په روه ری ولسووی ویدا کاری له پتیاوی گه ل و نه یشتاندا - ی لئ هه کتن ، شه مه دانی کور - تان به سه ر داری مه داره وه ، پشوازی مردنیا ن کرد - نیتر شه مه دانی کورد که به ک له دوا ی به ک ، له پتیاوی کتسه ی ره وای بهرزه دانه هاتن ، به م وتانه رووبه پروی جه لاله کانداهه نه بووه وه .

کۆمەڵە - یان پتیکە وە نایە وە ، بە گەرمی کە وێتە لێ کردنە وە لە هەموو
 لایە کدا ، نیشتر گیانیکێی بە هێز لە هەموو کورددا ، تەنانەت لای خەڵکە
 رەشۆکیە کە شەڕۆست بوو ، بۆ کارکردن لە پێناوی سەر بە خۆیی کوردستان
 دا ، لە وکاتە شدا یەکتێک لە - پارێس - دەرکەوت ، ناوی شەریف پاشا
 بوو ، نوێنەرایەتی گەلی کوردی ئەکرد ، گفتوگۆی بۆ سەر بە خۆیی
 کوردستان لە گەڵ ئەم و ئەودا ئەکرد ، لە ساڵی ۱۹۱۹ ز - کە یەكەمین
 ئەنجوومەنی نیشتمانی لە ئەنقەرە ، دامەزرا ، بروسکە یەکی پیرۆزباییم
 بە وێژنە یە وە بوناردن ، کەچی لێم تورە بوون و ، وێتە : تو کوردیت ،
 چۆن ئەبێ پیرۆزبایی لە تورک بکەیت و خۆشت بوێن ۱۴ ئەمانە لە سەدا
 هەشتای رای گشتیان بە لای خۆیاندا راکێشا بوو ، ئەشیان ویست سەر تا
 پای لایەنگری ئەوان بێت . ئەمە یە پووختە یەکی میژووی شورشە کە " .
 هەر رۆژنامەی - وقت - ی تورکی ، بە میژووی 18 ی حوزە پیرانی
 - 1925 ز - بە ناو نیشانی " نوێنەری گشتی ناوای سزادانی 53 - کەسی
 تاوانبار ئەکات " نووسیوی :

نوێنەری گشتی : - ئەم شورشی دوا یی ، کە لە پارێزگەکانی
 خۆرە لاتناروویدا و ، ناوچە کەش ئێرنگترین ناوچە یە لە نیشتمانی تورکدا ،
 لە رووی بەرگری و پارێزگاری لە قەوارە ی دە وڵات ، لە و گیانە پیسە وە
 بەرپا بوو ، کە وڵاتی - بوسنە - و - هەرسک - ی لە سێ لاوە دەورە دراوی بە
 دە وڵاتانی نامۆ بە تورک و ، ئیسلام ، والیکردشۆرش ئێری تورک بکەن و
 - ئەرنوو - یەکانی هاندا (کە پێنج سەدە یە شەرەفی ئەوە یان هە یە
 لە گەڵ تورکدا هاو نیشتمان و برای عوسمانین) لە شەری - بەلقان - دا ،
 لە پشته وە لە تورک بەدەن ، کە زۆری لە رۆژان ئێریغیان بە برا یەتی بێ
 سنوور یاندا ئەکردوو ، کەچی لە جەنگی گشتیدا بە سەر - سوریا - یی و
 - فەلەستین - دا هاتن ، ئەودە ستەش کە کوردی ، ئێری تورک بزوێند ،
 هەمان ئەودە ستە یە ، کە ئەو گەلانی بزوێند . ئەوانەش کە ئەم کارە بیان
 کرد ، چ لە ناو وە ، چ لە دەر وە ، ئەو خائێنانەن ، کە لە گەڵ زۆر بە ی ئەو
 بێ وڵاتانی نزیکی سنووری نیشتمانی کەماندا ، بە هاوکاری دوژمنە کانیان
 یەکیان گرت .

ئەمەش بىرگە يەكە لە وتارى سەرۆكى دادگا ، بۆتوانەى حوكمى لە
سەدارە دانىان بە سەردا دراوہ :

هەندىكتان خەلكتان بۆمە بەستى تايپەتى خۆتان بە سوخرە و بىنگار
گرتووە و هەندىكى تریشتان بە دنە دانى بپانە ، چاوى برپووە تە دەسكە وتى
سیاسى ، بەم جۆرە هەمووتان لە يەك خالدا يەكن ، ئەویش پىكەوہ
نانى كوردستانىكى سەربەخۆیە لە بەرئەوہ بۆتەوہى داد بچە سپى ، ئەو
خویناوەى رژاندووتانەو ، ئەو مالانەى كالتان كوردون ، لەسەر ئەم
سەدارانە وەرئەگرن " .

دىسان هەر رۆژنامەى - وقت - ى توركى بە مەژوو 3 ى حوزەمىرانى
1925 ز - لە ژنیر سەردىڤى " چۆن شۆرشەكە سازكرا " دا ، ئەنووسى :
دىارەكر 2 ى حوزەمىران : ئەوشتانەى ئىستالەمەكەمە كردنى
- شىخ سەعید - دا هەلئەگۆزى ، ئەمەى " سالى پار ، لە پارىزگەكانى
خۆرەلاتماندا ، كۆمەلە يەكى نەتەنى دروست بوو ، مەبەستى سەربەخۆیى
كوردستان بوو ، گەنگەرىنى كۆلەكەكانى ئەم كۆمەلە يەو ، ئەندامەكانى
خەلگ بوون ، ئەم كۆمەلە يە بەوھۆیەوہ سەركەوت كەبەھۆى - یوسف
ضیاء بەگ - ى لە سەدارە دراوہوہ ، توانى بنەمالەى - شىخ سەعید - بۆ
لاى خۆى رابگەشتن ، بەراشكاویش دەركەوت كە كۆمەلە كوردیەكان ،
شۆرشیان لە ژنیر پەردەى ئایىن دا بەرپا كرد ، تابگەنە ئاواتى خۆیان ، كە
سەربەخۆیى كوردستان بوو ، لە پارىزگەكانى خۆرەلاتدا ، بەلام پتیش
كاتى ديارى - كراوى خوى تەقیەوہ " .

به زور راگوئیزانه و کوشتار

تورکه کان به ناشکرا نه وه بیان بلأوکرده وه ، که ناگری شؤرشه که ی سالی 1925ز - بیان کوژانده وته وه ، شینجا به شیوه ی جیا جیا که وتته نه نجام دانی بریاری پاکو دانی کوردو ، ته فروتونا کردنیان . دیاره خوئینه ریش ته زانق سه رمای سه ختی کوردستان و ، به تایبه تی هی مانگه کانی کانوونی دووه و ، شوبات ، چۆن ، که واته ناچارکردنی دانیشتوانی نه ونا وچانه ، به ژ کۆچ و په وکردن له م دوومانگه داو ، له ولآتی باوک وبا پیرانیانه وه ، به ره و شوئینه دووره کانی خۆرئاوای تورکیا و ، جن هیشتنی مالآت و زه وی و زارو ، که ل و په لیان ، یانی چی ؟

به لآخ تورکه کان نه ستیان کرد به راگوئیزانه وه ی دانیشتوانی - به یه زید - و په پی خۆره لآتی کوردستان وه ، به و په پی خۆرئاوای تورکیا - له - نه زمیر - . ناخو گومان له وه دا هه به که له سه دا ، نه ی ، نه م به زۆر راگوئیزاوانه ، به وچه ی زستانه ، به سه لاهه تی نه گه نه - نه زمیر - و ده رو به ری ؟

دانیشتوانی نه وگونده کوردنشینانه ش ، که به تۆپ و فڕۆکه کاول کران و ، نه وه ی له مردن رزگاریان بهو ، له ژن و کچ و منال ، که وه ک رانه مه ر نه لانه بهر به وگوندو ناوچه کانی تورک و ، له ولاشه وه نه ولته مننه ند و فه رمان به رانی تورک ، نه ستیان نه ریژته کرده سه رمال و مولک و ناموسیان هه رله و ناوچه یه شدا که شۆرش ته مجاره ی تیا بهر بهو تورکه کان کۆمه لئیکی زۆر که وره ی به ره میرد و کچ و منال ، که ژماره یان ته که یه شته دووه زار که سیک ، له گوندی جیا جیا ی نزیک نه ونا وه و کۆی کردبوونه وه ، هه مووی هتینان و ، هه ره به زیندووپی خۆلی پیاکردن و کوشتنی .

بهیست و پینچ خه یزانی کوردیش ، له ناوچه یه کی باکوری زه ریساچه ی - وان - که پیا وه کانیا ن له تا و زولم و زۆری تورک ، په نایان بهر دبووه بهر چیا کان ، تورک هاتن و ، نا فره ت و منال له کانی نه م بهیست و پینچ

هتیزانه شبان گرت و، سه ریان بهین و، سه ره کانیاں لی کرده وه ؛ هه نجن
 هه نجنیاں کردبوون ، به شه قامه کانی شاری - هه رجیش - و - مالدجواز -
 وشارانی تردا ، بهوتوانندی دانیشخوان و تۆله ی هه لها توره کسانیاں
 نه بیان گهیران .

له پاشکۆی شه م نامیلکه یه شدا به ژماره ، شه وه مان روون کردۆته وه که
 تورکه کان هه ره له ساتی - 1925 ز - وه تا ساتی 1928 ز ، چیاں کردوه ،
 هه ره کاول کردنی مالان و سوتاندنی وکوشتنی ئافره ت و منال و پییری
 بیتی تاوانه و مه تا ژماره ی شه و خانوانه ی سووتاندوویانه و ، شه وانسه ی
 کوشتوویانن ، له گه ل ناوی شه و شوپنا نه ی کوشتارو هه مه جۆر و بیرانگارییاں
 تیدا کردوه .

له ساتی 1927 ز - یشدا ، مسته فابه گی فه رمانده ی تیپی 41 ی سوپای
 تورک گه مارۆی گونده کانی ده وروبه ری شاری - داراجینی - داوه پاشان
 که وه تۆپ باران کردنی گونده کان و، دانیشخوانی و به که یه که یانسی
 کاول کردو ، که سیانی لی ده رنه کردن ، چونکه شه وه یشی شه ییتوانی له ژبیر
 گولله تۆپه کانی ناوگونده که دا ده رچی و، خۆی ده ربازبکات ، که شه گه یشته
 نزیک ئاقاری گه مارۆکه ، گولله ی ده ست پتۆی سه ربازه گه مارۆده ره کان ،
 شه ییکوشتن ، به م جۆره ژماره ی - 430 - گوندی ئاوه دانی کورد کاول
 کران و، ژماره ی شه وانه شبان که به سه مه ره له ناگری تۆپ باران و
 سووتان کاری شه م ناوچه فراوانه رزگاریان ببوو ، هه ره په نجا که سیک
 شه بوون ، سه ربازه کانی تورک به سه ری نئیزه کانیاں ورگی منالانیاں
 هه لته بیری و به ناشیرینترین شه وه ، که پرواناکرتی شه یان خسته کلپه ی
 ناگه وه . - شه مه ش وپته ی ئازاردا نئیکه له وپه ری ناشیرینیدا -

" بیگباشی حه ییده ره گ - ی فه رمانده ی ده ست یه ک سواره ، هه ندی
 که سی له ده م سیپانی شاری شه رغه نی مه عده ن ، به تاوانی نیشبتمان
 په روه ریتی کورد ، گرتبوو ، که بریتی بوون له : یوسف شه فه ندی و
 عه بدولره حمان شه فه ندی و مسته فانه فه ندی و، زۆری لی کردبوون ماوه ی
 مانگیک به شه و و رۆژ ، به پین وله پتیش سه ربازه سواره کانیه وه به لیدان و
 تپته لدان ، ری بکه ن . به شه ویش هه ره که - 30 - سی جه لده ی لی

نه دان ، پاش نه وه . نه په پېشت که متک نان بځون . نه م حاله تا مانگتک ده وامي کرد ، له دوا پيدا فرماني کرد ، هه موويان پټکه وه گولله بهاران بگړين " .

ژماره یی نه وانه ش که له نیشتمانی خویان ده رگران وله به ر نیشتمان په روه ریتیان نا زاردران ، له و ما وه په دا ، گه یشته نزیکی ی - په ک ملتون که س - . نه گه رتا ماریکی ره سمیشمان له به رده ستا نه بهج ، به و نه وانه ی به سه لاهه تی گه یشته نه وشوینا نه ی به ژور تیا یاندا نیشته جی کران بری نه وه مان لیج نا گړی به دلنیا ییبه وه بلتین ژماره یی نه وانه یی به ده م ریتو ، له به ، سه رما و ، مانده و بهون و ، برستی مردن ، نه وانه شیان که به ده ستی نه و سه ربا زانه ی تورک کوژران ، که بویا سه وانی له گه ل نه م رانه م په مژه دا ها تبون ، شجگار زور بهون .

به کورتي تورک کان هیچ شتیکی ناشیرینیان نه هیشته وه که نه یکه ن و ؛ نه وه ی له جه نگی گشتیدا له گه ل - نه رمن - دا کردبویان ، هه موویان له سه رکورد تا قی کرده وه ، به بهج نه وه یی په کتیک ده ستیان بگړی ، یان شتی بیان گیریتنه وه .

به نده کانی ((38 ، 39 ، 40)) ی به شی سییه می په یمانی - لوزان - به بریتیه له وه ی حکومتی تورکیا ، به لټین نه دات به وه یی نه وکوردانه ی به ژماره له تورک که مترن ، له تورکیا دا ، مافی ته وای ناخاوتنیان هه په له نا و خویاندا و ، له به ردا دگا و ، بویان هه په روژنامه و ، گو فارو کتیب به کوردی ده ربکه ن و ، یانه ی کوردی - زانسنستانه و ، کومه لایه تی و ، په روه رده یی - ش لروست بگن ، بوشیان هه په به تا زادی به سه رتا سه ری تورکیا دا ها توچو بکه ن و ، هه موو نه و ما فانه شیان هه بهج که تورک پیسی لرا و ، هه روه ها له به ندی (37) دا نه لټی : تورکیا په یمان نه دات که نابج یاسا و بریاری واده ربکات ، پټچه وانه یی نه و ما فنه باسکرا وانه یی سه رده و بهیت .

به ندی (44) بیش نه لټی : نه م په یمانانه ی تورکیا ، شتیکه ده ولتمان له سه ری رتکه وتوون و ، نابج به هیچ جوړی لیپی په شیما ن بیتنه وه ، نه گینا بژه ریه کتیک له وده وله تانه یی په یمانی - لوزان - یان مؤرکرو ووه و ، نه و

ده وله تانه ش که ٬ کۆمه له ی نه ته وه کان - یان پتیک هتینا وه ، بویان همه
 سه ره رشتی تورکیا بکه ن بۆجین به جی کردنی ته وه پیمانانه ، به وردی و ،
 له دژی تورکیا ده ست به نه کاروباره کانیا نه وه ، تا وای لێ بکه ن ته وه ی
 له به رده م هه مو دنیا داله ته ستۆی گرتووه ، جی به جیی بگات .
 سه ره رای ته م به بنده نا شکرایه ش ، که چی هه ره وه ول ته قه لایه ک به
 ناوی گه لی کورده وه به را وه ، لای - کۆمه له ی نه ته وه کان - وه وه وله تانه ی
 په پمانی - لوزان - یان مؤرکردووه ، به هه ده رزۆیشت و له قه روقه په زیاتر ،
 وه لاتیکی تری نه بوو .

دا واکانیشمان له وه به ده رنه بوو ، که ته مانویست به هۆی لیژنه کانی
 لیپرسینه وه وه ، که سا زمان وه پیمانگا مرقا به تی وه ، خه رخواکان ته یان
 نترین بۆگوردستان و ، بۆته وپا/بیرگه تورکیا نه ی ، گوردیان بۆرا گواستووه ،
 ته وکوشتن وهرینه یان به نه یه به رچا وه ، که تورک له ونا وچانه دا بی
 به زه بیانه ، دژی کورد کردوویه تی .

تورکه کان ته گه ربه ن به ری بوونا به له وتا وانا نه ی که درا به پالیان ،
 ته به وایه به لێ ته ولیژنا نه ی لیپرسینه وه به نئیردرین بۆگه ران به گوردستان
 و ناوها ونیشتمانیه گورده کانماندا . به لām تا وانبارو شارنه ره وه ی تاوانن
 و ، تا ولاتیشت هتیزیککی وای تیا نه به ی ریتی ته وتا وانا نه یان لێ بگه ری ،
 چیمان کردووه ، هه ره یکه ن . له به ره وه نه یان به یی هه رچیان له ده ست
 دیت ، بۆ دا پۆشینی ته وکوشتن و به رین وسته مه ی به دزییه وه له
 کوردستاندا په به ره وی ته که ن .

_____

کۆمهله‌ی - خۆبەبوون - ی کورد

بە لە ناو بێردنی شورشی کوردی سالی - 1925ز - هەرته‌نیا تورکیا زانی سەرۆمالی لێ نه‌که‌وت ، به‌لێکو کوردیش به‌ختی وای هێنا زانی لێ بکه‌وێت و، هه‌یه‌ که‌یشی له‌ده‌ست بیدات ، هه‌رچه‌نده‌ به‌ سه‌رکه‌وتنی کێشه‌ پێرژه‌ که‌ی له‌ق نه‌بوو، ئه‌م به‌روا به‌شی کاری خۆی له‌دلی ته‌وێشمان په‌روه‌رانه‌ی کورد دا هه‌بوو، که‌ به‌کێوه‌ سه‌رکه‌شه‌کانی کوردستانه‌وه‌ ما‌بوونه‌وه‌ ، یان ته‌وانه‌ی وه‌ک په‌نا به‌ر به‌ ولاتانی شێران و سوریا و عێراق و میسر و ته‌وروپا دا په‌رش و بلاو به‌بوونه‌وه‌ .

نیشتمان په‌روه‌رانی کورد که‌ سه‌یریان کرد نیشتمان به‌یان له‌ دوا‌ی شورشی سالی 1925ز - به‌هۆی ته‌وێنه‌ توندوتیژه‌ و ره‌فتاری ره‌قی مه‌غول ئاساوه‌ ، که‌تورکه‌کان به‌کاریان هێنا ، چ ده‌رده‌ سه‌ری وکلۆتیی به‌که‌ به‌سه‌ردا هات . بۆیه‌ له‌سالی 1926ز - دا خۆیان ئامانه‌ کردو‌نگه‌ به‌کی گه‌وره‌ی کوردی به‌سه‌تن و، هه‌موو نوێنه‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی کوردی تیا به‌ن ، هه‌رله‌ نوێنه‌رانی کۆمه‌له‌گانه‌وه‌ ، ئاسه‌رۆک هه‌ژو ، پیاوانی ئاسراوی ولات و خاوه‌ن ده‌سه‌لاته‌کان ، بوته‌وه‌ی به‌ریاری به‌په‌له‌و کاریگه‌رانه‌ی تیا به‌ن ، تا پێش ته‌وه‌ی تورک به‌توانی هه‌ژه‌ ئازا‌کان په‌رش و به‌للو به‌کاته‌وه‌وه‌ ، ته‌وه‌یشی له‌نیشتمان په‌روه‌رانی کورده‌ ماوه‌ که‌ هه‌شتا به‌ شاخه‌وه‌ن ، سه‌رله‌نوێ خه‌بات به‌هه‌زه‌ری کوردستان ، دژی تورک ده‌ست به‌ن به‌که‌نه‌وه‌ . له‌به‌رته‌وه‌ نیشتمان په‌روه‌رانی کورد، له‌و کۆنگره‌ گه‌وره‌ کوردیه‌به‌دا سه‌رکه‌وتن ، که‌سالی 1927ز - له‌ناو‌قه‌له‌مه‌وه‌ی تورکیا دا ، واته‌ له‌ونا‌وه‌ کوردنشینانه‌ داگرتیان که‌له‌ژێر ده‌سه‌لاتی تورکدا به‌وو .

کۆبوونه‌وه‌کانی کۆنگره‌که‌ ماوه‌ی مانگ و نیو‌پێکی‌ خایاندو، که‌لێ به‌ریاری ئه‌جگار گه‌رنگی تیا درا ، که‌ته‌مانه‌یان لێ باس ده‌که‌ین :

1- هه‌له‌وه‌ شانه‌وه‌ی هه‌موو کۆمه‌له‌ کوردیه‌به‌کان ، تا ئێه‌ خۆش به‌کات به‌ونا‌مه‌ زانینی کۆمه‌له‌ به‌کی گه‌وره‌ی کوردی ، که‌گه‌شت ته‌ندامانی کۆمه‌له‌

کۆنه كان و، ئەندامانی تازەش لەخۆیدا کۆبکا تەو.

2- نەڕێژە پێدانی شۆرش و خەبات نژی تورک، تادوا سەربازی تورکی، خاکی پاکی کوردستان، بە جێ ئەهێلێ.

3- دەستپێکردن بە شۆرشی سەرتا سەری و، ئەمانە پەچا و بکڕین:

1- دانانی فرماندەییەکی گشتی بۆ هەموو هێزە نیشتمان پەرورەکانی کورد.

ب- رێکخستنی هەموو هێزە شۆرشگێڕەکان، لە سەرشتیوەی سەربازی و جەنگی و، چە کدارکردنیان بە تازەترین چەکی شەڕکردن و جەنگ.

ج- دامەزراندنی مەلەبە نەتییکی گشتی بۆ شۆرش و سەڕکردن بە تەسی بالا، بۆ هێزە نیشتمان پەرورەکانی کورد، لە یەکیەک لە چیا سەختەکانی کوردستاندا.

4- نەروستکردنی پەڕیوەندی بۆ یەتی و هەمیشەیی و بۆنەیی دۆستا یەتی لە گەڵ حکومەتی ئێران و گەلی فارس - ی برادار.

5- نەروستکردنی پەڕیوەندی بۆ یەتی و دۆستا یەتی هەمیشە لە گەڵ هەردوو حکومەتی عێراق و سوریا. لە و سنوورە شدا ئەو ما فەنە بە سەرسەزانی، کە لە گەڵاڵەیی - ئێنێتیداب - و پەیمانی نێوان دەوڵەتەکاندا سەبارەت بە ما فەکانی کورد هاتوو، لە م دوو دەوڵەتە داو، داوانە کردنی هیچ ما فەتیکی تری سیاسی، لە م دوو حکومەتە، لە و زیاتر کە هەبە.

"خۆبەوون" لە ماوێەکی کە مەدا، توانی سەدان لە لایە ناو کوردستان و دەرەو و تەنانەت لە ئەوروپا و لە ئەمەریکا - ش دا، دا بەمە زرتینێ، پەیتا پەیتاش لە هەموو لایە کە و، لە هەموو جۆریک ئەهاتنە ژێر ئاڵای ئەم کۆمەڵەیی و، لە قەکانی و، مەلەبەندی گشتی کۆمەڵەش، پێکەو ئەنانی رێکخستنی سەربازیانەیی لە - ناگری داخ - بە ئێحسان نوری پاشا⁽¹⁾ سپارد، کە زۆر بە چاکی ئەم کارە گرنگی بە ئەنجام گەیاند، چونکە ناوچەییەکی سەربازی کوردی، لە و کێو سەڕکە شە کوردییە دامەزراند، لە و پەڕی قایمی و سەختیدا بوو.

1- ئێحسان نوری پاشا لە سالی 1892 ز - لە شاری - بە دلیس - لە گەڕەکی - خالی گۆلی - لە دایک

ناردنی ناوبه ناوی ده سته ی پارتیزانی نیشتمانی بو ته وجیگا یانه ی که فه رمانبه رانی تورک ، کوشت وبری بپن تاوانی کوردیان تیا ته کردو ، سه رکه وتتی ته وهتیزه کوردیانه ی له م ناوچه په وه ته چوون بو سه رنه گرتتی ناواره کردنی گوندنشینه کورده کان ، بو ولاتی تورک ، به پیتی به رنامه ی حکومه تی تورک وه ، فراوان بوونی رڅوژله دوا ی رڅوژی ده سه لاتی شه م کوته له یه ی کوردو ، سه رنه گرتتی ته واوی ته وهتیزه گه وره یه ی که حکومه تی تورک سالی 1928 ز - بریدیه سه رناوچه ی ناگری داخ ... هه موونه مانه وایان کرد ، که تورک سیاستی خوی به رانبه ر شه م ناوچه په به شپوه په کی کاتیی بگورئ . له به رته وه ده ستیان کرد به فرت وقیل و ، یاسا په کیان ده رکود ناویان لیتنا " یاسای نواختنی سزا " وه ، به دوا ی ته میشنا یاسا په کی لیبورنی گشتی - یان ده رکودو ، ناواره کردن ورا گویتزانه وه یان راگرت و ، ریگایان نا به ورا گویتزراوانه ی که هیتشتا ماون ، تا بگه رپنه وه نیشتمانی خویان و سه رپه رشتاریکی گشتی - شیان بو به رپتوه برلنی کوردستان نامه زرانده ، که هه مووده سه لاتی لای خوی بوو - Vice Roi - دوا ی ته مانه ش دا وایان له کوردکرد چه ک نابنی و ، مل بو حکومه تی تورکی بدات وکوته له ی - خویبوون - ی نیشتمان په روه ری - کوردیش هه ل به و شینه وه .

به لآم شه م قیله ناشکرایه ، به لکو شه م خه له تاندنه گیلوکه په تاکه یه ک که سی له خسته نه برده ، چونکه روودا وه نزیکه کان و تا قیکردنه وه تاله کانی

بووه و ، دوا ی ده رچوونی له قوتا پخانه ی چه نگی له ده سته موول ، وه که چه ندان هاوړتی تری ته فسر ی کوردزمان ، جواخترا نه له چه نگی روزگاری تورکیا نا ، به شکاری کردوه ، به لآم دوا ی ته وه ی سه رکیدگانی کوماری تورکیا ، له و په پخانه په شیان بوونه ته وه ، که گواپه سه ربه خلوس ته نه به کورمستانی تورکیا ، ناچار بووه له گډ شورشگرتنی کورده به شکاری ته وزنجه ره شورشانه بکات ، که سالی ۱۹۳۰ ز - له کورمستانی تورکیا نا به رپا بوون ، به تا به ش له شورش - ناگری داخ - نه که خوی سه رکودا په بیسی کردوه ، شپه دوا ی سه رنه که وتتی ، په نای بریدته به رشترا ن و تا دوا بین رڅوژانی ته مانی له ناواره یی و ده به دهریدا به سه بریدوه ، که (46) سالی غاغانمووه و ، له سالی ۱976 ز - ناکوچی دوا ی کردوه له ته مانی ناواره پیدا دووکتیپی نووسیوه : راپه زینی ناگری داخ - و ژبانم . هاوسه ره کی گه هیتشتا ماره وه - ناران - نه ژبی - کتبی - ژبانم - ی نیشتمان نوری پا شا - ی هیتشتا نه نیشتیژی کوردی کردوه - له پارسی و ، نه نیشتیژی نا وبرا ویش له گوڅاره که باندا - هیوا - له ژمباره (2) و ده سته کردوه به بلوگرندنه وه ی ته م کتبی ، به وزنجه ره گوڅاری (هیوا - ژماره - 2 - پارسی) - (م)

تا تیتستاش له بهرچاون ، له بهر نه وه خه لکی کوردستان تو سقالتی
 دوو دلییان بږه ت کردنه وه ی ته م چا وېرکی تورکیه نه نواندو زو ژر جوامیرانه
 وتیان : تا دواسه رها زو فه رمانه بری تورک خاکی کوردستان به جینه هیتن
 وه تا تورکیا دان به سه به خوی کوردستاندا نه نن ، ته م شتانه نابین وه ،
 نا کرین .

باری ئیستا

تورک ، کاتخ له هه موو ته و هتیره سه رها زیانه دا ، که سالانی
 1928-1929 ز- بهۆسه رنا وچه ی ناگری ناخ- ی کرد ، که مه لته ندیکی
 سه رها زیانه ی کۆمه له ی- خۆبیوون- ی کوردی بوو ، دوو باره له کۆتایی
 نیسانه وه ، تاسه ره تای حوزه برانی سالتی 1930 ز- خۆیان ناماده کبه وه
 بهۆهتیشیکی تری سه رها زیانه ی زوړگه وړه و فراوان ، بهۆسه رچیا ی ناوبراو
 خۆبیوون- یش له وېروا یه وه که هیتشا کاتخ ته قینه وه ی شۆرشه گه وړه که
 نه ها تبوو ، به رنامه ی بهرگری کردنی به چاکترزانی ، وه ک له وه ی هتیره
 بکات ، که چی تورکه کان ته مه یان به لاوازی و پرزه لئ برانی کۆمه له ی
 ناوبراو زانی ، بۆیه پتیمان و ابووه روا له چه ندرۆژیکدا نه توانن چیا ی
 ناگری ناخ بگرن .

به لکم ته م کۆمه له یه ، که چه نندسالتیک بوو چیا ی ناوبرای کردبووه
 مه لته ندیکی سه رها زیانه ی خوی ، دوش دان ما ، بوړه ننگ رشتنی
 به رنامه ی بهرگریانه ، بۆیه رپه چدانه وه ی هتیره ی تورک بهۆسه رته م چیا یه ،
 که (3) مانگ بوو خۆیان بوئاماده ته کرد ، مه به ستی تورکیش له م هتیره
 به رها وړه یدا بوئ وه بوو ئالای کورد ، له وسه رکتیوه سه رکه شه دا بگرن وه ، نه و
 هتیره نیشتمان په روه ره رتیکخوا وه ش په رش وېلاوه پېچ بکن ، که له باره بوو
 بوئ وه ی که رای سوپا به کی شورشگیزی تیا بخړئ بوئگی لسی کوردی به شخړلو
 به لکوله ناوبرا وېش ته که رېوایان بکړئ دیسان له به رنامه کسه عیساندا
 مه به ستیان نه وه بوو هیچ شتن نه رها ره ی ته م هتیره سه رها زیانه وه ، ته م

ناوچه شورشگتیر، کوردییبه بِلۆنه که نه وه ، تا به ته واوی دهستی به سه ردا نه گرن ، بۆنه وه ی که س ناگا داری ته واوی باری کوردستان ، نه بهن له بهر نه وه . هه رچی په یوه نندی هه بهن به گۆکردنه وه ی سه ربا زوتارنسی نازووکه و ته قه مه نیه وه . به ره وسنووری خۆره له لات بۆسه رکورد، له رای گشتی تورکیا و ولاتانی تری بشارنه وه .

له به ره به یانی 11 ی خۆزه ی رانی 1930 دا هتیزه کانی تورک رووه و چپای - ناگری داخ - کشان و، ریتگا شاخاوییه سه خته کانیان گرت به ر و ماوه ی (3) رۆژ به نا و نزاروکیا دا ریتیان کرد، هتیزه کانی کوردیش لـم چپا سه رکه شه دا ، بهن ده نگ خۆیان لـن مه لـس دا بوو، شیتـر تورک هـهـر نه وه تند ی زانی له هه موولایه که وه ، ناگری شورشگتیران، هه رله هـنـینـدیر - ته ندرک - ه وه ، تا - وان - و - ته رجیش - و - کتیی - سوپحان - به ر بووه و ته وله شکره یان ، که نا بِلۆقه ی کتیه که ی دا بوو ، له به رنه وه ناچار بوو واز له هتیرش بهینن بۆسه رچپا که ، ر ، له جیتی خۆیه وه به رگری بکات له م په لاماری که له هه موو لایه که وه . ته کـریتـه سه ری .

شیتـر شه رله 13 ی خۆزه ی رانه وه ، تا 13 ی ته مووز درتیزه ی گتیشاو ، تورک زیانی چه نده ه زار کوژرا و و بریندارو ، 12 فروکه و 60 توپو 60 هه زار گولله توپ و په نجامه تره لۆزو ، 150 چادر و ، 3 هه زار تفهنگ 50 بار نازووکه ی لـن که وت . زیاده له 4 هه زار که سیش له هتیزه کانی تورک هه لهاتن ، که ته نیا فه یله قی 7 , 8 و ، پاشماوه ی چه نده یله قیکی تره له کتیی ناگری داخ - مابوونه وه ، که نه ک هه رهتیرش و په لاماریان بۆسه ر هتیزه کانی کورد بۆنه نه کرا ، به لکو به رگرییان له خۆشیان بۆنه نه کرا . بۆیه ده سه لاتداریتی تورک ، ناچار بوو بانگی موالیدی (1901 , 1902 , 1903 , و 1904 , 1905) بکات به م جۆره ناچار بوون ته م هتیرشه ، تا سه رمهتی تشرینی به که م ، پراگرن .

که کارگه یشته ته م ناسته له کوردستاندا و ، ده سه لاتداریتی تورک نه یان توانی هه واله کان له رای گشتی بشارنه وه ، به تاییهه تیش دوا ی بانگ کردنی ته و موالیدانه ، چپروکتیکی تریان ریتکخست ، گوا په ته مه موو کاره سه ربا زیانه بۆنه وه بوون ، که چه ته و دز ، له نـهـر، نه وه هـهـلیـان .

کوتا بووه سه رسنووری تورکیا و ناژاوه و خراپه یان له وناوه داده ست پی
 کردووه ، به لām که بزووتنه وه که به ربلاوتربوو ، وتیان گوايه هه نذی کوردی
 شه پانی ونه زان ، له نا وخوی ولاتدا ، به قسه ی خراپی شه وانه یان کردووه ،
 که پیلان وناژاوه بوکوماری تورکیا دروست شه کن . له دواپیشدا که ناچار
 بوون له سه رتا سه ری تورکیادا ، بانگی موالیدی گشتی بکه و هیچیان پین نه کرا
 له وه زیاتر دان بنین به وه دا که هتیزه کانیا ن له به رده م هتیزه گانی کورد دا
 تیکشکاوه ، که ته واوریکخوا و مه شق پین کراوه و پرچه ک کراون به تۆپ و
 تفهنگ و مه تره لۆزو فرمانده ی کارامه ی کوردی سه ربه کۆمه له ی
 - خۆیبوون - ی کورد ، که نیا زی سه ربه خۆیی کوردستان و رزگاری کورده ،
 له حوکمی تورک .

سه رنیشه ی تورک ، هه ربه ته نیا به ده ست کوردی تورکیا وه نه بووه به لگو
 له وه تیپه پی وه ، زۆربه ی کوردی سوریا و عیراقیش ، هتیزی تری کوردییان
 پتیکه وه ناوه سه ره پای شه مه ش ، هه ردوو حکومه تی ئینگلیز و غه ره نسا ،
 ریتیان لښ گرتبوون ، به لām هه ر ناردیاننه ناوه وه ی سنووری تورکیا ، بو
 یارمه تی دانی برا شوژشگیره کانیا ن ، که ماوه ی سستی مانگ شه بوو
 شه جهنگان .

– رەست دەرئىزى بىن شومار و گومئارى ئازە

تور كە كان دواى ئەو ەى لە بەرانبەر ەتتەزە چە كدارە كانى كورد دا دۆش دامان ، ەاتتە وىزەى كوردە بىن چە كە بىن تاوانە كان و كە وئتتە ئەو ەى زۆر بە توندى تۆلەيان لىن بىستىننەو ە ، بۆيە زۆر بە توندوتىژى ئەم كسارە بىزندانەيان لە گەلدا كوردن :

1- بە بىانوى بەرپا بوونى شۆرشى – ئاگرى داخ – ەو ە ، ژمارەى (320) گوندىيان كاۋل كردودانىشتوانى ئەم گوندانەشيان ، كە ژمارەيان (10 000) دە ە زاركەس بوون و ، ەموويان پىرو منال وئاغرت بوون ، لە دولتى – زىلان – دا ، كۆكردنەو ەو ە ، بە فرۆكە ئاگرىارانيان كوردن بە ناشىرنترىن – شىو ە ەموويان لە ناو بىردن .

2- زىاتر لە (100) رووناكبرى نىشتان پەرۋەرى كوردىيان گىرت و ەربەزىندووبى خستىاننە زەرىيا چەى – وان – ەو ە .
3- لە دەو رۋبەرى – جۆلە مئىرگ – ى مەلئەندى ەەكارى (300) سەد گوندىيان سوتاندو زىاتر لە (500) پىنج سەدئاغرت و منالنى دانىشتووى ئەوناو ەيان بە دېندە ترىن شىو ە گوشت .

4- لە نىزىك ەەردوۋچىاي – ئاگرى داخ – و – تەندىرك – 400- چوار سەد گوند – يان كاۋل كردو ، گوندنشىنە كانىشيان بە بومباى ئاگرىاۋى كاۋل كەر ، لە ناو بىرد .

5- ئەو ەتتەزەنى تورك ، كە بە فەرماندەى – جەوادپاشا – لە پارىژكەى – ەەكارى – يەو ە ەتتىشى روو ەو – بىت الشىاب – ئە ەتتا بە دەمرىگاۋ ەەرگوندىكى شۆرشگىرانى بەاتتا بە رى ، يان يارمەتى شۆرشگىرانىسى داپى و ، ەموويان سووتاند ، كە ژمارەيان گەيشتە (120) سەدو بىست گوندو كئىلگە .

6- ئەو ەتتەزەنىشيان كە بە فەرماندەى – كەمالەدىن سامى پاشا – لە

پارتیزگای - وان - ، وه به ره و - چالديران - هيرشی نه هیتنا ، به ده م ریتوه
(83) هه شتا وسع گوندی کاو ل کردو (590) پېنج سه دو سه وه د
که سیشیان کوشت .

7- پشکنه ری گشتی پارتیزگای خوره لآت - که نه وکاته له نه ستانه
هوو - هه رخه ریکی نه وه هوو کوپونه وه له گه ل سه رتوک کوماری داگیرکه ر و
وه زهری نا وخوئا بکا پت بودۆزینه وه ی ریگای بنه پر گسرنسی هه موو
هزووتنه وه به کی شور شگرتا نه له کوردستاندا - وه ک خویان نه یان وت - که
بریتی هوو له مانه :

1- هه لته گاندنی ژبانی هوزا یه تی و ، دا به ش کردنی نه ندا مانی
هوزگه له کانی کورد ، به سه ر پارتیزگای کانی تورکدا .

2- چه ک کردنی هه موو دانیشتوانی پارتیزگای خوره لآت .

3- راگراستی دانیشتوان ، له گوندیکه وه بوگوندیکی تر ، به جوړی که
بنه ماله یه کی گه وره ، پتیکه وه له یه ک گوندا نه هیلنه وه .

4- به تورک کردنی دانیشتوان به زوره ملی وقه ده غه کردنی ناخاوتن
و نووسین و لغویندننه وه به زمانی کوردی (رۆژنامه ی - الاحوال - یه بیروقی
13 ی ئابی 1930) .

ئیمه هه رنه وه نده ، ناگاداری نه وکوشتارو بیت مروه تییه بین ، خسو اش
نه زانی چ نا ره وایی ویرنده یه تییه کی تریش روویدا بیت ، که موچورکه به
له شدا دهنج وه مرو ققیزو بیتزی لیت نه گاته وه .

- لیهژنه ی جن به جن کردن - له نووسینگای کرێکارانی سۆشیا لیستی
ده ولتانه هیش له - زۆریخ - هه رکه نه و نا ره وایی ویرنده یه تییه ی تورکی
بیت راگه یه ندرا ، که له کوردستاندا نه یکاته ، رۆژی (30 ی ئابی سالی
1930 ز) نا ره زاییه کی ده رهپی ، والتیره دا وه ک له رۆژنامه ی
- الاهرام - ی میسریدا به متهرووی 9 ی تشرینی یه که می سالی 1930 ل
هلاکرا وه ته وه ، نه پنهو سیننه وه :

کورددونوسینگه ی کرتیکارانی هوسیا لیستی

"لیژنه ی جی به جی کردن ، له نووسینگه ی کرتیکارانی سۆسیالیستی ده وله تان سه رنجی دنیا بۆته و کوشتارکارییه راته کیشی ، که خکومه تسی تورکیا ، به رانبهر ته و کوردانه ی نه کات ، که خه بات بوجه رهستیان نه کن ، به لکوهه ره گشتی به رانبهر ته وهه مووکه لی کسوره شنیازار چه شتووه ی نه کات ، که به شدا ، ی بزووتنه وهه کیشی نه کردووه ، به مهش تورکه کان نه یانه وی به وده رده یان ، رن ، که به نه رهن - یان برده ته مه نه کرئ و رای گشتیش له ده وله ته که وره کاند ، ناره زایی به رامبهر ته ، درندا یه تیه ده رنابری . ههروه ها - لیژنه - سه رنج بۆته و مه ترسیه راته کیشی ، که سوپای تورک راسته و خۆتری به خاکس فارس داوه و نه مهش به لگه یه کی تره بۆته وه ی که لیژانی جیهانی وه ، ده وله تسی ، ده ره قه تسی ریگا پهن گرتتی نه و داگیرکردنه نایه ن ، که هتیزگه لی سه ره بازی خاکس گه لیکس لواز داگیرنه کات .

لیژنه ی جی به جی کردن بانگی جیهان نه کات ، بۆناره زایی ده ره پهن به رانبهر به وکاره ساته خوتناویانه ی له کوردستاندا رووتنه ن وه ، گه لی کوردی تیا بۆته قۆچی قوربانی .. تاد "

شیمهش له سه ر لاپه ره کانی شه م نابیلکه یه ، به ناوی قسوربانیه کانی نیشتمانی کوردی بهش خوراوه وه ، سۆپاس گوزاری خۆمان پتیشکهش به لیژنه ی ناوبراوه که یه ن ، که به و ناره زایی ده ره پهنه ، بۆ ناوکی له خه باتگتانی ریگی نیشتمان و سهروهه ره میژووپییه کانی مروشایه تی شه ره فمه ند کرد .

چاكتريش وابوو رۆژنامه‌ی - ميليەت - ناوی بنی گۆزی سەربازی
گومناوی ریگای سەربە خۆیی دوا رۆژی کوردستان " چونکە بە گۆتەرە ی ئەوەی
ئەو ، سەربە خۆیی نەتەوێ کوردی بە خەیاڵ هاتۆتە بەرچاوە ، ئەو یشی
هەربە خەیاڵ زانیووە . . بە لای حکوومەتە کە یشی بە هەڵە داچوو بوو ، کاتێ
کە سەربە خۆیی - صرب - و - بولگار - و - دورگی عەرەب - ی بە جۆریک
لە خەیاڵ ئەزانسی . تورکیش هەرچەندە داروباری دۆخیشی بگۆڕدێ ،
بیرکردنەو سەرسەختانە کە ی هەرنا گۆڕێ . . .

کوردستانیش رۆژیک هەردیت ، وەک دویتیتی - یەمەن - هەبیتە
گۆرستانی تورک . لە بەرئەو لە هەركوێ ئەیانەوێ ، باگۆڕێ خۆیان
هەلکەنن و ، گۆرەکانیشیان لە سەروینە نەبیت ، بە لکولە سەربەردبیت .

— — — — —

پروژه‌ی قسه

ئه بئ تورک له وه دلتیا بئ ، نه ورژۆه ی حسابی شه وخوتنه پاکه یان له گه ل شه کرئ ، که به ناره واو ، به زۆرداری له کوردستاندا رزاندیان ، زۆر له وه نزیکتیه ، که خویان شه یزانن ، یان شه یلتن ... سه رله نئوئ کۆکردنه وه ی سه دان پیرومنا ل ونا فره تی بئ تاوان و بئ چه کیش له یه ک شوینداو ، پاشان له ناوبرنسی هه مووشیان ، وه ک چۆن - دوتین - له گه ل - نه رمن - دا کردیان ، گه لی کورد نه له یادی چوووه ، نه له یادی شسی شه چئ .

ئه بئ شه م زۆرداروسته م دارانه شه وه یزانن که رۆژگاریان هه روا دریتزه ناکیش ، تاورگی ئا فره تانی کورد ، به نیتزه وخه نجه ره ه لدرن ، چونکه کورد هه ره بئ تۆله یان لی بسین و ، جیهانی هاوبه شی مرۆفایه تیش هه روا بئ ده نگ نابئ له عاستی شه وکلۆلییه ی کورد دا ، که تورکی داگیرکه ره به سه ریاندا شه باریت و ، رۆژنیک هه ره بئ له رووی شه و زۆرداریه دابومه تن و ، زۆرلیکراو ، به سه رزۆرداردا سه ربخن . شه ی چۆن مرۆفایه تی له سه به رپینی (5) پینچ ملیون بئ تاوان و ، له ناوبرنسیان نا پرستیته وه ، که وه ک رانه مه ره به ناگری تورک و که ره سته ی تیکده ریان له ناو شه چئ ؟! گه لی کوردی نه به ز ، که چه ندهه زارساتیک ، پتیش شه وه ی تورک هه لبوکته سه ره م و لاته ی ئینستایان هه ره لم و لاته دا بوون ، بویه ناتوانی به وچاوه سه بری خوی بکات ، که له به رچاوی تورک سووک و رسوا به و ، به سوال کردن ! سوالی مافه کانی خوی شه کات و ، لاوازه و ، وه ک چۆن دز و جهرده وناچیز ، راوئه نین ، شه میش ناواله شاخ وشاره کانی خۆیدا راو شه نرئ .

حکومه ته کانی شنگلته ره و فره نساو ئیران که له 3 . ل تورکیادا په یمانی دۆستایه تیان مۆردکردوو ، یه که میان و دووه میان ، به و پتییه ی په یمانی - لۆزان - یان مۆردکردوو ، له کۆمه له ی نه ته وه کان دا شه ندا من

و ، سبیه میشیان که نه ندا میکی خۆره لاتیانیه ، له کۆمه له ی ناوبرا ودا ، له ژێر تهوپه یهانه دا درێغیان له خۆکه پکردن نه کردووه بۆبه رگری مرقانه له سه رگه لیکی ژێر دهسته که له نا وبردن و پا کۆدان چاوه ریتی نه کن ، به لکو رینی پشتگیری ویا رمه تی دانی تورکیا شیان گرتوته به ر ، بۆنه نجا مدانی به رنامه خوتینا ویه کانی ..

- عیصه ت پاشا - له یه کێک له وتاره کانیئا ئاوا نه لێج :⁽¹⁾

" له م ولاته دا له تورک زیاتر که سی تر مافی نه وه ی نییه بلێج قه واره ی نه ته وه بێ و نیشتعانییم هه یه ، ته م راستیه ساده یه ، دوا ی ته وه ی ته م هیلێ شه مه نده فهره ته گاته سنوور و ، که لێنه کانمان چاکتر ده رشه که وێ و ده رفه تی گومان و هه ل نا دات بۆبه رپا کردنی که تن گێری و شـوێرش هه لگێرساندن ... "

عیصه ت پاشا - کاتێ به م قسانه هه ره شه ی نه کرد ، له لایه کی تریشه وه ته وه ی سه لماند ، که نه گه رچی هیلێ شه مه نده فهره ، له هه مووکات وله هه موو جیگایه کدا ، گه وه ترین هۆی شارستانیتێ ونا شتیبه ، له هه مان کاتیشدا کوشنده ترین ئامتیری تیکدان و به زه برترین هۆی له نا وبردن و په رتیشان کردنه ، ته گه ر له ده ست تورکدا بێ .

ئیمه ش که له به رده م ته م کێشه و گه روگرفتانه داین و ، هه موویان ته چنه پالێ یه کتری ، نا توانین ده ست به رداری خه باتی پیرۆزمان به سین و ، نه ته وه شیرینه که مان له ژێر به زه یی حکومه تیکدا فهرامۆش بکه یین ، که وه زیری - داد - هه ک ش ، به هه مووجه به زه یی ونا شیرینی ونا شکرا یه که وه که خه لکیکی زۆریش گوێی لێ بێ ، بلێج :

" به روا و تیوری من ته مه یه :- با دۆست و دوژمن و هتا - چپاش به زانیج ، که تورک سه رداری ته م ولاته یه و ، ته وه ی له خوێن وکرتکدا ، تورک نه بێج ، له مافیک زیاتر ، هه یچی تری نیه ، ته ویش ته وه یه :

ته به ن نوکه رو کوپله بێ ، ئیمه له ولاتیکداین ، له هه موو ولاتانی دنیا زیاتر ، نا زادی تیا یه ، ته مه تورکیا یه ده رفه تیش له مه گه وه تر ورونا دات ،

1- له و وتاره یدا که له ها هه نگی کردنه وه ی هیلێ ئاسنهی (نه نقه ره - ستواس) دا دای ، وه کی له رۆژنامه ی - مه لته ت - ی رۆژی 30 ی ئابی سا لی 1930 ز - دا به لایه ته وه .

بۆكە وەى نوپتەره كانئان بېرورايان ھەرچىيەكە ، بېدركىنى ، لە بەرئە وە
 ئەمبىنن سۆز وەستى خۆم لەكەس ناشارمە وە " (2)
 بەلەم ئە وەتە وە دەوڵەتەنى لەئەركى مەژوايەتى ھەلدىن ولەبەر
 دەستگە وئىكى ئاپورى ، دۆستايەتى توركىا ئەپارتىزن وە ، ھەلۆستى
 ساردىيان بەرانبەر خەباتى نىشتانیا ئەخۆى ھەيە ، شىمە
 ھەلەنگەندى ئەم ھەلۆستەيان ئەھىلەنە وە بۆپەري وىژدانى
 نەوہەكانى داھاتوو .

كۆمەلەى - خۆپىوون - ئەلەنىشتان پەرورەران پىكھاتوو ، سەرەرەپى
 ھەرچى گېرورگرفت وەتەنگ وچەلەمەش ھەيە ، سورەلەسەر پەپەرە وكردى
 خەباتى نىشتانى ، تاگەيشتن بەئاواتى پېرۆز وە ، بەدلى پەرەبەر و ،
 ھەشقى قوربانى دانەوہ ، رىگەگەگرتەبەر وچراى مېژوو كورد و
 رابوردوو گەش وپىگەردى بەدەستە وەئەگرئ وھىزى خۆيشى لەئاگر و
 ژىلەى گەشاوہى دلى نەتەوہى كوردى مەزن وكىشەرە واکەيان وەرئەگرئ .
 بەلەى - رەنگە جاروبار تورك لەھەندى جىگا دا بۆى ھەلگەوئ ھەندى
 سەرگە وئى ناوخوا بەدەست بھىنى وە ، بەدرو وەلەسەلەين : شۆرشى
 نىشتانى كورد ، كۆتايى ھاتوو ، وەك لەسالى - 1925 ز - داكرديان ،
 بەلەم راستىيەكەى بەپىچەوانە وەيە ، ئەبەى دنياش بزانى ئەو شۆرشەى
 كەنىشتان پەرورەرانى خۆبەخت كوردو ، بەرپايان كوردو ، مادام ئاگر و
 ژىلەى نىشتانى و غېرەتى نەتەوايەتى ئىسلامەتى ھەيە ، كەدەسەلەتى
 خواوہندى لەدلى نەتەوہى كورد داگەشاندوويەتسە وە ، ھەرگىز
 دانا مەركىتە وە ، ھەرئەگە شىتە وە ، ھەرئەگرئ ...

لەكۆتايىشدا سەرلەنوئ دووبارەى ئەكەينە وە ، كەئەم شۆرشە : بە
 وەدەست ھىنانى دووشت نەبەى ، كۆتايى نايت : يان ھەرچى سەرپاز
 و فەرمانبەرى تورك ھەيە ، لەكوردستانى پاك وخواشە ويستدا دەرېكئ ،
 يان تەوگاتەى تاكەفیشەكەك لەكوردستاندا نامەتەنى ، واتە دوا
 پەشمەرگەى كورد ، شەھىدەكئ .

2- لە وەتەرەيدا كە - مەجموئەسەدەپەگ - ى وەزىرى داد - ى كۆمارى توركىا ، لە - ئودەمش - دا
 وەك لەرۆژنامەى - مەبەت - ى رۆژى 19 ى ئىفرىنى پەكەم سالى 1930 ز - باقوبەت وە .

نرته به وه ی عه ره بی به خشنده

به چاکمان زانی نه م کتیه به وشه یه کی کورت کۆتایی پی بهینین که ناراسته ی نه ته وه ی عه ره ب و نه وان یان بکه یین ، که له بهواری سیاه تهدا کار نه کن ، شومید نه که یین جیگی خۆی له دل و ده روونی خاوه نه هلویتست و بینین و هیمه ته کانیا ندا جیتی خۆی بکا ته وه .

برایانی عه ره بمان ، له عیراق و سوریا و حیجا زو یه مه ن ، نه ونا زارانه یلن له بیرنه چوووه ، که له رۆژانی حوکمداری تورکدا ، چه شتوویا نه و ، نه و پی مروه تییه ی له گه لیان گراوه وه ، دیویا نه ، شوینیان هه رله به رچا و ماوه و ، له بیره وه ریشدا هه رله یادن .

ئیمه دلتیاین له وه ی که سه ره رای نه وه ی هه ندیکیان ئیستا ، به ده ست ته رنی نه وان وه نه نالتین ، که په یمان و به لئیان بۆ نه رازاندنه وه ، یادی نه ونا زارو تاوان ونا ره وایی و به مروه تییه یان له بیره ، که له سه رده می را بووردو دا له گه لیان نه کرا و به نا زارو نا ره وایی وه یادی نه و سه رده مه به سه رچووانه نه که نه وه که سه مه می لیپر سراوانی تورک و سه رکرده گانی سوپا و فه رمانه رانی هه مه چه شنه وه ، هه مه پله نه یان ره تاندن و ، زولم و زۆرو ده رده سه ریان پی نه چه شتن ، دیعه نی نه و سیدارانه ش که - جمال السفاح - ی خوین ریژ ، له سوریا داینا بوون ، هیشتا هه رله به ر چاون و دیارن ، نه ونا ره واییه ش که له نه نجامی به رپا کرنی شۆرشه ی 1916 ز - دا له گه لیان کردن و ، رزگار بوونی حیجا زو سوریا و عیراق ، له کورت و پیوه ندی گران ی تورک ، هه موویان به لگن .

گومانی تیا نیه زۆربه ی رونا کبیرانی عه ره ب ، به شدار ی نه وه مان نه که ن که پتویسته خۆله و مه ترسیه ی تورک بپا ریزری ، که هیشتا هه ره شه له پا شه رۆژی ولاتانی عه ره ب و ، نه ویه کیه تییه یان شه کات ، که هه ولتی بۆ نه ده ن ، چونکه تورک هه رله هه ل نه گه رین بۆ ده ست به سه را

گرتته وهی - موسل وحده له ب و شه سکه نده روونه - و⁽¹⁾ داگیر کردنی شه وسیع ولاته و ، له ناوهردنی ته واوی بنه مای یه گیتی عه ره ب ، ترستیگی به رده وامه له سه ر سواریا و عیراق .

کاتی خۆی عه ره بیش ، وه ک داروباری ئیستای کوردستان هه مان ده ردی توندوتیژی تورکیان چه شتوو ، به لām کوردستانی دا براوله هه موو دنیا ، خۆی له به رسه ختترین لیداندا راگرتوو ، که نه وه کانی جه نگیزخان ناراسته ی نه ته وه یه کی شه کن ، به ختی وای هتینا وه ملکه چی حوکمیان بپیت و ، ژێرده سته یان بپیت .

ئیمه ئیستا که بانگی نه وه کانی - عه دنان - و - قه حطان - شه که یین ، بژوتن ، دا وایان لی شه که یین ده ستگیرویی نزیکترین دراوسی وها و به شی ده رده سه ری دوینتیا بکه ن ، ناشمانه وئ شتیکیان له شه ستۆبگرین ، له توانای شه وهه لوپسته ی ئیستایاندا نه بئ ، که شه ویش هه ر شه نجامی سه رده می گۆرکراوی تورکه ، به لām شه گه ر ئازا دیخوازانی عه ره ب ، به که ره سه ی شه ی وه نه گه نه فریای ئازا دیخوازانی کورد ، شه وا شه وه ش که م نییه شه گه ر ئه وان به - قسه - فریای شه مان بکه ون ، وه ک قسه که ی - موته نه بی - په ندبێژ ، که شه لیح :

لَاخِيلَ عِنْدَكَ تَهْدِيهَا وَلَا مَالَ فَلَيْسَ عَدَا لِنُطْقِ إِذَا لَمْ تَسْعَدِ الْحَال

1- شه م کتبه پیش داگیر کردنی - شه سکه نده روونه - بآوه ته وه که له ساتی 1937 ز - دا داگیرکراوه (م)

خستنه بروی نه کوشتارکاری و ناربه وایه ی که نیشتر نامازه ی بنوکرا

کوشتاری ناوچه ی لیجه

ژماره ی کوژرا و	مالی سووتا و	ناوی گوند
200	40	بیشته ت
250	50	هه راق
150	30	فه را
848	150	باقین
15	15	ما طمور
249	50	مه لیکن
120	25	جوف هین
64	23	بارسام
198	40	ما زمار
299	60	سیتی
349	70	ته په کوی
200	40	چیلکه نی
249	50	سردی
150	30	دیرقام
200	40	جا مالاش
298	60	فیسی
260	52	فته تییس
398	70	شه قلات

<u>نمای گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
هوری	30	150
ره زا	60	292
عین گول	15	75
دایلا	30	147
شه للی	120	585
کوللی	15	75
ما زفی	30	150
فرهات	18	90
دیزدینی	16	87
تاله ک	15	74
به رمال	10	49
طوزاله	30	148

کوشتاری ناوچه ی دارهینی

<u>نمای گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
فررسوها	45	12
شهردیشات	15	4
کلدان	10	8
سوکینگ	12	12
که شکودار	8	50
که رله نووسی	10	18
شه نیشان	25	36
مه زه کور	8	12
سیفان	300	150
شیرنان	20	7
تیوه رمین	10	1.1

<u>نا وی گوند</u>	<u>مائي سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
قورینی	15	12
مه را دان	30	17
کیس باس	7	13
تیحاق	15	13
بوخان	15	37
موسکی	10	13
قازونا	80	13
مه زری کییر	33	22
قولهن	15	21
خان صور	80	25
هوت	30	12
سیزا هیل	15	20
طاربا جور	200	85
شین	32	80
ناشکه صور	18	2
بیری قوری	13	5
بازام	16	2
ناراکیل	18	3
ناراکیل صغیر	30	20
هلی چاپان	28	10
ناراکیل بوسرداق	50	18
که رمیک	16	12
نرشلان	21	14
جیره ک	25	3
زیارته	19	20
والیس	90	28
موران	50	4

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالي سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
روت جا	100	75
ججه نی	80	45
قوریا ت	150	12
هورمه ک	18	11
به هیره پیر	19	22
دیلمکتان	16	15
بری نالی	28	25
تالیا ن	160	89
ته لفی ان	50	80
که یدامور	16	33
مه لامبدالله	30	16
حه لالات	19	17
ئاسکی کوی	16	11
غرا به	26	9
لیتومیر	20	8
قارتانج	5	12

کوشتاری ناوچه ی نه ردوشین

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالي سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
کها ت	25	5
قوچگیر	10	9
قوف	30	163
سایه ر	15	75
بروج	25	4
کیلیدار	5	12
سغان	15	27

کوشتاری ناوچه ی جبا قجور

ناوی گوند	مالی سووتا و	ژماره ی کوژرا و
فازیزا	65	5
شا هینز	45	22
سه یدان	25	120
سیفی	40	15
نه نفیوقی ژوور	207	12
نه نفیوقی ژیر	37	18
ده ک	50	29
توص	25	13
هیزا بان	10	9
فاهزیان	20	12
جانی	47	95

کوشتاری ناوچه ی نصیبین

ناوی گوند	مالی سووتا و	ژماره ی کوژرا و
که رهیشی	35	40
که رطودین	100	5
ناربه ر	45	50
ده رکین لو	15	20
ته ل مجار	20	19
ته ل یه عقوب	10	52
شویشه ک	50	76
باقیسان	30	62

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
غورین	35	19
قالا	200	35

کوشتاری ناوچه ی جباب

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
مارین	50	50
کیبری مینا	40	70
مرباب	40	12
گوندی شه ترو	45	50
ته لحه سه ن	38	40
ته ل جیحان	102	50
شه زنا ورو	30	28
بادیب	50	15
حهره ی نیشکا	15	19
سیدری	20	15
حهره ی علی	120	150
حهره ی کفر	35	86
نفرحباب	20	12
تابش	30	5
بامینه م	40	80
گولسوار	60	19
کنه ک	25	60
قولبیقان	20	28
شوشانی	50	25
کیوه	40	60
فاضلیر	45	28

کوشتاری ناوچه ی نه لیان

نمای گوند	مالی سووتا و	ژماره ی کوژرا و
ته ل سیفان	35	71
ستوران	40	80
نه بدکان	50	100
دلاوی قه سری	60	107
حاجی کیان	30	90
هه رامیشکی	50	120
سرکانی	15	70
حاراب سکوزه	20	50
حاراب قوسنه	25	60
دیبه ک	100	64
دیترون تاغا	25	160
قیممان	30	50
شیخ خضر	25	59
بارود	20	60
شاپورق	20	60
قان حراب	30	45
بانج	15	75
برنجی	170	35
نالامیش	30	315

کوشتاری ناوچه ی مدیان

نمای گوند	مالی سووتا و	ژماره ی کوژرا و
باجین	80	40

<u>نمای گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
که مالاب	20	18
باربانس	30	20
دالین	150	220
نبل	100	195
موقری	70	120

که ستاری ناوچه ی باجه رین

<u>نمای گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
درشامی	15	52
کسفرپ	75	160
قلرتمین	10	29
نغباجه رین	45	18
تحزری	30	19
صوران	40	55
داسفان	30	67
قاقوان	25	56
مسده	30	60
ناپنورد	30	67
مزیره	120	220
توقه	20	58
کفره یی	50	78
هابینتا	18	48
که می	25	28

کوشتاری ناوچه ی کربوران

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
دیر صلیب	30	62
هه ره‌مین	20	82
حه له ک	22	28
دیر هان	10	25
هیما ن	12	18
قصر شیرین	15	28

کوشتاری ناوچه ی دیار به کر

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
قوغنی	50	28
با شمه للو	40	50
قا میشلو	35	40
قور قچی	13	58

کوشتاری ناوچه ی کنج

<u>ناوی گوند</u>	<u>مالی سووتا و</u>	<u>ژماره ی کوژرا و</u>
ملکان	80	122
هه زار شاه	60	82
بروج	25	68
ئیفاک	28	40
صولا حان	100	150
خه ره زو	30	84
یه ک مال	18	56

نمای گوند	مالی سووتا و	ژماره ی کوژرا و
نا زاد	32	64
قاص	17	40
بو قلا	100	45
غا کبی	40	64
مارکیفت	8	19
ستر باس	10	48
مه لاپیر ما	25	64
سه ربا	50	80
شینکا ق	20	64
شیفنون	25	80
میتسیا زار	30	60
قامیقان	20	40
قامی ره ش	30	50
طوصلا	150	180
جرک	60	28
بورا	30	48
جیبا	30	60
چوریکشیا	10	28
با خچه	80	40
سهیرانه	5	15
قه ره بالچیق	60	88
ساغیفس	60	92

یادداشتہ کی شہ ریف پاشا .. بؤکؤنگرہ ی نأشتی لہ پاریس

پیش تہ وہ ی دہ قی یاداشتہ کی - شہ ریف پاشا - بلآو بکے ینہ وہ ،
تہ مہ وی بیری خویٹنہ ری بہیتہ مہ وہ ، کہ ناوہ روکی یاداشتی ناویرا و ، تیکرا
تایبہ تہ بہ ماف و خاکی ، کورڈو کوردستانی تورکیا وہ ، ہویہ کہ ش تہ وہ یہ
کہ تہ م یادداشتہ لہ تہ نجامی پے یوہ ندی ودا واکاری کوردہ کانی تورکیا وہ ،
کہ - شہ ریف پاشا - یان پچ سپیری کردوہ ، تا بہ ناوی تہ وانہ وہ یاداشت
بخاتہ بہ ردہ م کؤنگرہ ی - ناشتی - لہ پاریس و ، یاداشتہ کہ ش تہ وہ
بہ رہہ مہ گرنگی لی ہا تہ تہ نجامدان کہ (۳) بہ ندی تایبہ تہ لہ
برپارہ کانی کؤنگرہ ی - سیفہر - بؤمافہ کانی کوردستانی تورکیا - ی تیا
مؤرکرا و ، بہ پچی تہ و (۳) بہ ندہ کہ بریتین لہ بہ ندہ کانی : (62 ، 63 ،
64) قہ وارہ یہ کی سیاسی سہ ربہ خؤ ، بؤکوردستانی تورکیا ، پیک بہتیرئ
بہ لآم ناخہ کہ م ، تہ م برپارہ ی کؤنگرہ ی - سیفہر - تہ وہ ندہ ی لای
تہ ولہ تانہ وہ ، بہ تایبہ تی تورکیا ، پشت گوئ خرا و ، کاری بؤ نہ کرا ،
تہ وہ ندہ ش لای کورد ، خویہ وہ ، ہیچی بؤنہ کرا ، چونکہ مہ سہ لہ ی کورد
تہ گہریہ کہ مہ سہ لہ ہی ، تہ والہ وسہ ردہ مہ نا ، شؤر شگتیران ورونا کبیرانی
کورد ، بؤنہ مہ سہ لہ یہ ، گردنہ بونہ تہ وہ و ، تہ قہ لای چہ ندلایہ نیان یہ کہ
نہ خستوہ ، چونکہ ہرلہ وکاتہ دا کہ کوردستانی تورکیا ، لہ گہ رمہ ی شؤر شدا
ہوون ، لہ مہ مان کاتیشدا ، لہ کوردستانی عتیراق ، بہ سہ روکا یہ تی شیخ
مہ حمودی نہ م ، شؤر شیکی بہ تین لہ نارادبوہ ، لہ م روہ وہ بہ چاکسی
تہ زانم بیروپرا و ہلویستی سیاسی ، کہ لہ رونا کبیریکی تہ وسدہ مہ ی
وہ کہ ماموستا - رہ فیق حیلمی - بہ یاد ی خویٹنہ ری کورد بہیتہ مہ وہ ، کہ
خؤی لہ سہ ردہ مہ شؤر شہ کی شیخ مہ حمود نا ، جیگی دیارو ناشکرای
ہہ ہوہ و ، ناگا داری تہ واوی لہ باری سیاسی تہ وسہ ردہ مہ ہہ ہوہ ، وہ کہ

هۆی دواتر ، له بهرگه کانی یا دداشته کانی ئۆماری ئوردوون .

"مه سه له ی کورد و سه بهر به خویی کوردستان ، هه ره له رووی سستی و فیرۆ قیلتی ئینگلیزه وه به نه نجام نه گه یشت ، له مه دا کورده کان خوشیان به شدارن و ، نه توانم بلتیم که تا نووتی گه وره تر نه بێ له کورده کان خویان بگیری ، چونکه جارێ کۆمه له سیاسیه کانی کورد ، که نا وچه یان له نهسته موول بوو ، له گه ل نه مه شدا که نه نداهمه نا و دا ره کانی خه لکی سلیمان بوون . نه وه یان به بیرانه ها تهبوو که به نا وی کۆمه له کانه وه ، نه مانه به تیرنه سلیمان بۆیا ره مه تی دانی - شتیخ مه محمود - و ، رینگه سستی کاروباری نه و حکومه ته کورده ، که به راست و برۆ ، ها تهبوو نا و ، له کاتی که نه چوونه ناسیای بچوو و ویلایه ته کانی خۆره له ئاتی تورکیا و ، له نا و کورده کانی نه و نا وه دا ، ته قه للای به سوودی کوردا به تیان نه دا و بۆ بلاقیرنه وه ی بهیری دامه زراندنی کوردستان تی نه کۆشان و ، خویان نه خسته ده ره که و مړوویان نه نه کرده هه ریمی سلیمان و ، هه ولتی نه وه یان نه نه دا که له شتیخ مه محمود که لگ وه بهرگن و ، حکومه ته که ی له ده ستکاری ناپاست و نه فامه کان به پارتیزن ، بناغه ی به هتیزکه ن تانه پرووخت و بژی . به کورتی له م لایه نه وه . هه لیکێ ئیجگار هه لکه و تووی گه وره یان له کیس دا و ، که لکیان وه رنه گرت له وه ، که له کوردستانی عێراقدا ما وه یه کی هه ره ، وره به دستمه بوو ته قه للای تیا بهرێ بۆمه سه له ی کورد .

نه وانه ش که له تورکیا بوون و ، به تاییه تی سپه ره ک عه شیره ته کان و نا و دا ره کان ، وه کوله موخته مه ری - نه ره رووم - دا بهیرا بوو به چه شنی تورکه نهیشتان پهروه ره کان و ، به لکوله وان زیاتر وه راست تر ، پشتی - مسته فاکه مال - یان گرتبوو ، وه بهیریان دا بوو به شه ری (خو...؟) واته شه ری زرگاری - ولاتی شه ری کایه تی کورد و تورک - واته : شه ری ئیستیقلال نه وشه ره که نه نجامه که ی - ناخه کم - مه حکمه ی ئیستیقلال لێ پهیدا بوو ، که لاوه کان و گه وره نا و دا رانی کوردی به کۆمه ل نه خنکاندو ، نه پێشان به نیشانی تهنه گ وشه ست تیره وه .

نه گه ره بها تیه و ، پتیش سه ره که وتی - مسته فاکه مال - کۆمه ل سیاسیه کانی کورد ، ئور بهینیان بگر دا یه و ، هه ندێ له نه نداهمه وریا کاسه

خوځيان بناردا يه ته لای - شيخ مه حمود - و به پتي به رنا مه يه کی سيا سی و
قه ومی ، بزووتنه وه کانی کورد ، له عیراق و تورکیا ، یه ک بخرایه و ، پیکه وه
له سه رنه وه رنا مه یه پرژشتنا یه ، زوړجنگی با وه رپوو ، که مه سه له ی کورد
ره ننگی تری وه ربگرتا یه . نه نجامی شيخ مه حمود - یش به م جـوړه
نه نه بوو که چا ومان پیچ که وټ⁽¹⁾ "

دیسان هه رما مؤستا - ره فیق حیلمی - سه باره ت به ویا داشته ی له
شوړشه کی - شيخ محمود - وه ، که نه بوا یه پتیرئ بو - شریف پاشا -
و ، بخریته تک یا داشته کی تری - شریف پاشا - نه لڅ :

" شيخ مه حمود - مه زبه ته یه کی به نه هالی عه شایه ری نه م هه ریمه مور
کرد ، که به پتي نه مه : شریف پاشا - ی کوردی دانیشووی پاریس کرا به
نوپنه ری کورده کان ، له کونفرانسی ناستی - دا بوډا واکړنسی حقوقی
قه ومی کورد ، نووسین ورپکڅستنې - مه زبه ته که - له پیشه وه لسه مالی
- حوکمدار - پیکهات . بیجکه له حوکمدارو چه ندره ئیس عه شیره تیکی
ناوډار ، هه ندی له غوینده واره تیگه یشتوو کان و متیجر - نوئیل -
و ، شینگلیزیکي تریش له وی بوون ، داخه که م ناوه که یم نه نووسیوه و ،
له بیریشم نه ماوه ، من خوځم نووسه ری - مه زبه ته که - و - نامه - تاییه تیه که
بووم ، که نیرا بو - شریف پاشا - و ، نه مانه به - ره شیدکا بان - و - سه ید
نه حمه دی به رزنجی - دا ره وانه ی - پاریس - کراوه⁽²⁾ . به لام نه م نامه
و مه زبه ته یه نه گه یشته - پاریس - و ، به هو ی شینگلیزه گانه وه - ره شید
زه کی کا بان - و - سه یدنه حمه د - رتی پاریس - یان نه درا و له حه له ب
مانه وه " ⁽³⁾ .

1- یادداشت - بهرگی (3) - ل 47 ، 48 ، 49

2- یادداشت - بهرگی (1) - ل 65 ، 66 .

3- یادداشت - بهرگی (2) - ل 190

ده فی یار داسنه کی ژنه رال به ریف پاشا بز کونگره ی ناشتی - پاریس ۱۹۱۹-ز

داخوازییه کانی - نه رهن - که زیادیان پیوه نرا بوو، تیستا نه زانرین ،
پیوه پتیم وایه نه توانرئ داخوازییه ره واکانی نه ته وه ی کورد، له بهردهم
کونگره ی ناشتی دا ، ده ست نیشان بکری .

به پیتی باری سه رنجی نه تنوگرافیک - زانستی تاییه تی که لان - سنووری
کوردستانی عوسمانی^(۱)، له باکوره وه ، لای - زیقان ZIVEN - وه به
ته ربیی سنووری قه فقا س ، ده ست پچ نه کات و رووه وخوژناوا نه چیته وه
بو - نه رزه رووم - نه رزنجان - و کیما KEMA - و - و - نه را بکیر - و
- بهیسمی - و - دیفیک - . له باشووریشه وه به - هه ران - و زورگه کانی
- شه نگار - و - ته له عفر - و - هه ولیر - و - که رکوک - و - سلیمانسی - و
- ئا کلما ن - و - سنه - ده ست پچ نه کات ، له خوژه لاتیشه وه به
- ره واندووز - و - باشکالمی - و - فیزیکالی - ده ست پچ نه کات ، سنووری
ئیران - ییش تا ترۆپکه کانی نارارات - ه .

کورد ، له سه رده مه دیرینه کانی میژووه وه ، به چه نداد ، ناوی جیا جیا لهم
ناوچانه دا ژیا وه ، که دیا ترینیان له سیانزه سه ده له به وه ره وه به - کورد -
نا سراوه . کوردستان تا ملدانی ئاره زومه : نه ی خویشی بوژنر ده سه لاتی
سولتان سه لیمی یه که م ، له چل وشه ش میرنشینی سه ره خوژیک ها تبوو ،
که - دیار به کر - و - دنیقر - و - چاری سول - و - لیر - و - ئاردیال - و
- کاکری - و - ئامیدی - و - کورکیل - و - فینک - و - نه بن - و - کیف -
و - جیموچ - و - گیزک - و - سیرداسی - و - نه کیل - و - ساسور - و - هیران -
و - کیلیس - و - چیروا - و - دیرزینی - و - شیردکان - و - حه ق - و

1- یادداشته که له ده فی لهره نساپییه وه کراوه به هه ره یی ، که سالی 1919 ز - له چاپخانه ی - LHOIR -
چاپ کراوه . (م)

شريف پاشای سمرقند

پاشا خندان

شريف

- تهر قیل - و - سه یدی - و - سولیمانی - و - ساهران - و - شیرکور - و
- کالایی - و - داودود - و - پلنگان - و - به تلیس - و - گارزان - و
- بۆتان - و ... هتد . هه موویان له ژێر رکێفی ده سه لاتی ته م میرنشینه
سه ربه خۆ کوردیا نه دا بوون .

مومسن - له کتێبه که یدا ده رباره ی میژووی رۆمانی ، ته رمینیا - ی له
چا وگه کانی دیچه و فورات و ، سه رچا وه کانی - کور - دا ، دا نا وه ، به لام
دا شیر، ی مه هاریفی به ریتانی ، که - نوتالس - نووسیویتی ، له و وردتره ،
چونکه ده ست نیشانی - ته رمینیا - ته کات که " ولانتیکه له خۆرئاوای
ناسیا دا ، ته که ویتته ، خۆرئاوای زه ریا ی - قه زوین - و ، با کووری چیا کانی
کوردستانه وه ، به سه رتورکیا و رووسیا و ، شیران دا دا به ش بووه ، نه شتیکه
دۆلی به پیت دا به ریا به ر ته کات و ، ته م دۆلانه له کتیه کانی شارارات دا

به يک نه گه نه وه " دپاری کړننی ته م خاکه ، نه وه ریڼه ده رته خات ، که پټیوښته دا وای بګن ، نه ک خسته پرووی دا خوازی ناړه وا ، له سه رحسابی ولاتی کورد .

به لږم نه وه ی په یوه نندی به م به ش کړننه ی کوردستانه وه هه یسه ، که نه که وټته مه لټه نندی - نه رزه رووم - وه ، نه توانړی پشت به پړای زانای جوګرافۍ - ELIEE RECLUS - به ستریت ، که له کتیبه گه وره که پیدا سنووره گشتیه کانی ، له ناوچه کانی ناسیا دا ، روون کړدوته وه ، که به تېروانینی نه وه ، نه وه سنووره راستیه کانی خاک وګلی کوردستانه . ټیمه له کاتی دووباره سه یرکړنه وه ی نه خشی جیهان دا ، له گ ل نه وانه شدا که رتیا ن دا وه نه م زاناکه وره یی جوګرافیا ، له بری نه وان ، نه م نه رکه مرقایه تیه ، له پیناوی چه سپاندنی - مه بده شی هه ریڼه کاند - له نه ستو بحرئ ، نا توانین خومان له وسنوورانه به ده رنیتین ، که نه وده ست نیشانی کړدوون . " له وډولنه دا که هوزګه لیکي زوریان تیا یه ، به تاییه تی له سه ر برتیزایی - زتی گه وره - ، کورد ، نه ته وایه تیه کی به هتیز پټک نه هتین ، له به رانه ر تورک وفارس دا و ، نه شیا نه وئ ده ولټ تیکی سه ربه خوی خویان پټکه وه بنټین . " به نا و بانګترین زانای جوګرافیا ، له سالر 1884؛ - دا نا ته مه ی سه ر وه نه نووستی به پټی سروشتی حالیش لایه نی شاره زای تریش له نا وکونګره که دا ، نه توانی له مه بکولیتته وه ، له گ ل نه مه شدا ټیمه ریګا به خومان نه نه بین وسه رنجتیک له سه رده ولټه تی چا وه روان کراوی - نه رمینیا - ده رته برین وه ، نه لټین ناوچه ی وای پټیوه لکتیتر او ، که کورد ، تیا پیدا زور به یه له به رته وه ش که نه وانه - کورد - وه رګټر - وانا سراون که جه نګا وهری به هتیزن وه ، زور توند به خاکه که یانه وه لکا ون ، بډیه که نا سایش لـم ده ولټ ته چا وه روان کراوه ی - نه رمینیا - دا نا چه سپن ، مه گه ر به وه ی ده ولټ ته هاو په یمانه کان ، به شتیوه کی هه میسه ، هتیزکی سه ربازی تیا دا بنټین ، که نه م هتیزه ش هه رتووشی هتیش هتینا نه سه رته بی له شتیوه ی شه ری پارتیزاندا .

- نه رمه نه کان - له ورو وړاندنی مافه کانیا ندا باسی - سه رمینیا ی - گه وره - ش نه که نه وه ، نه لټین له سه رده می - تیګران - دا ، واته په نجا

سال به رله زاپين ، ده وله تتيكي نه رهنه سي هه بووه ، به لام له بهيريان چووه ،
يان له بيرخوياني ته به نه وه ، كه نه بيع له پال نه م داوا به ياندا ، نه وه شي
بخه نه پال ، كه هه ريمه كانيان كاسي خوي ، له رووي جيهانيه وه ، به شيكي
سه ره كي بووه ، له نيمهرا توريه سي رومانسي وه ، هيتشتا - تيگران - پيش خوي
له ژياندا بووه . كه دووباره نه لايه ن - پومبي - يه وه داگيركراوه ته وه . نه م
سه رنجه ته وه ش ته سه لميتني كه نابني نه رمينياني گوره ، به بنه چه وره گهزي
نه رهنه سي دا بنري وه ، نه رهنه ونه وان ش كه ناكوكيان لي ته كه نه ، ده داله تي
داخوازيه كانيان به وقسه يه به سه لميتني ، كه چه ندهه زار نه رهنه ن - تيك له
كورستاندا نه ژين ، له به رپه رچدانه وه ي نه م پررپا گندانده شدا ، دووباره
پشت به نووسينه كي - NUTTALS - ته به ستينه وه ، كه نه لتي : "نه رهنه نهكلن
له كوئنترين سه ده كانه وه ، كوچيان كردهوه بو ولاته دراوستيكانيان وه نه مانه
وه ك جوله كه كان وان ، هه ربه ته نيا خه ريكي كاروباري بازرگانين ،
به تاييه سي پاره كورينه وه ، كورديش نكووليان له وقسه يه نيه ، كه كه مايه سي
نه رهنه ن ، له كورستان دان و خولياي بازرگانيتيان بو ده ست كه وتني
قازانجي زور ، له م ناوچانه داوه ، بو دا دوشي كورده ، خويان كسوجسيان
كردهوه . بو كورستان " . واش تيبيني ته كړي له به ره مان خوليا ته مانه
- نه رهنه نه كان - ژيانيان له شاردا ، پي په سه ندرتربووه وه ، هه ربه يه كجاريش
كارو پيشه ي كشت وكال - يان فه راموش كردهوه .

بو سه لماندنې گوزه راني ته م كه مه نه ته وايه تيه ، پشت به تازه تيرين
به لگي ره سمی ته به ستين ، كه له لايه ن ده سه لاتداریتي تورك ونه وروپا وه
ده رچووه . نه وه بوو به پتي په يمانی - به رلين - ليرنه يه ك له ژنه رالتي
شينگليزي - BAYER - و - سه عیدپاشا - ي سه روكي ته نجوومه سي دهولمتي
عوسمانی و - ميناس ته فه ندي - كه يه كتيك بوو له پيا وما قولنسي نه رهنه ن ،
بو ليكولينه وه و ناماري سه رژماري دانيشواني پتيك هات .

له وبواره شدا هه رته نيا ناماژه بوته نجامي ته وسه رژميتره باسكراوه ، له
پاريزگي - دياربه كر - دانه كين ، كه وه ك ده ركوت سه رتا پای ژماره ي
دانيشواني .. 840 000 - هه شت سه دوچل هه زار - كه س بوون ، له مه
(6 000 000) شه ش سه دهه زاري موسلمان و (240 000) دووه د و

چل هه زاریشی دیان وجووله که بوون .

له سالی 1895ز -- یشدا ، میر - لوبانوف - ی وه زیری دهره وهی رووسی که ناکرئ ته میش هه ربه دؤستی کورد دا بنرئ - به ره سمی - گوزه رانسی ته رمه نه کانی له چوارچیهی ده وله تی عوسمانیدا سه لماند که ، که مه نه ته وایه تین .

له نهجامی مشتمل یکیشدا ، که له ۳ تشرینی دووه می 1896ز - له نهجوومه نی نیشتمانی فره نسی داکراوه و ، روژنامه ی ره سمی له چواری تشرینی دووه می 1896ز - له 1357 - 1358 دا ، بلاوی کردوته وه ، وه زیری دهره وهی فره نسا برای گی یاند ، که " له وهه ریمه تورکیانه دا ، که ئیستا مشتمل یانه له سه ری و ، به پیتی ته وهه ریمه ترانه ی له به رده ستماندان ره ژیهی ته رمه نه کان ، له چا وهه رتا پای دا نیشتماند له 13% تپیه رناکه ن .

دا به ش بوونیشیان له وهه ریمه کانی ئاسیا دا چوون یه ک نیه ، چونکه له هه ندیکیا ندا زۆرن و ، له هه ندیکی تریاندا په رش و بلاون و ، به واتایه کی تر ، ته م ته رمه نه گلۆلانه ، له م پارێزگانه دا زۆربه ی دانیشتمان نین ، یان نه یان نتوانیوه له مه لبه ندیکدا گردبینه وه تابتوانن جووریک له مافی خودموختاری به رتیه به رن ، پاشان بۆنه وهی بیسه لمینین ، که که داخوازیه کانی کور ، ره وایه ، چه ندیرگه یه ک له ونا میلکه یه به به لگه دینینه وه ، که له لایه نه ته نجوومه نی ته رکانی رووسیاه له رچه وهه و ، به شتیه یه کی نه تینی به سه ره وانه دا دا به شیان کردوه ، که زۆر جیتی متعانه یانن . دیاره نا وه رۆکه که بیشی هه ربه ته نیا بۆبه رژه وه نندی سوپا و ، سیاسه تی رووسیاه بووه ، بۆیه به م هۆیه وه ته توانرئ بوتوئیکه ته م نامیلکه یه به رامه ربه کوردو ، ته رمه نیش بئ لایه نه و ، دیاریشه ته م مه به سته ی ته م نامیلکه یه ی له پینا ودا نووسراوه ، هه ربۆده رخستنی زانیا ری بووه ، که هه ر به نه تینیش ته مینیته وه .

نامیلکه که باسی هه ردوو پارێزگی - وان - و - به تلپیس - ته کات ، که به گوێره ی قسه ی ته رمه ن بپیت ، گوا یه بئ هیچ چه ندو چونیک ، هه ردوو پارێزگی ته رمه نن ، نامیلکه که دهر باره یان ته لیت : " رێژه ی کورد ، له م دوو پارێزگه عوسمانیه دا ، له ته رمه ن زۆر تره ، چونکه رێژه ی کورد ، له

- وان - نا ، له (46% و، نمره ن 26%) و ، له - به تلپس - پشدا
 رتيژه ي كورد ، له (55%) و، به رامبه ربه (35%) ي نمره ن ، ن م ناماره
 ناوبراو ، باسي تورك ناكات له م دوو پارتيژه يه نا ، كه نه وانيش هه مان
 ناييني كورد - يان هه يه ، كه - نيسلام - ه .

هه ربه ته نيا له پارتيژه گاني - زان - و - موش - نا ، رتيژه ي كورد و
 نمره ن ، وهك يه كه و، له هه رتيهي - به تلپس - نا ، كورد له (50%) پتيك
 دتيئي و، نمره ن (40%) ، به لام له هه رتيه گاني تر دا رتيژه ي كورد، زور له
 نمره ن به رزتره و، له هيج يه كيك له منا وچانه نا ، رتيژه ي نمره ن ناكات
 نيوه ، له ناوچه ي - هه كار - يشدا ، رتيژه ي كورد له (56%) ي دانيشتوانه .
 له - سيرت - يش له (60%) ي دانيشتوانه و، له - گيتش - يش لـ
 له (79%) يه . رتيژه ي كورد له م هه رتيه اني دوا پيدا نه و نه ده به رزه كه
 نمره نه گاني ن م ناوچانه ، له كورد ي زياتر به هيج زمانتيكي تر قسه ناكه ن.
 ته نانه ت له هه ندئي ناوچه ي پارتيژه گاني - وان - و - به تلپس - نا ،
 نمره نه كان پيا واني نايينيان نه بي ، نه واني تريان پتيهاسي خويان
 نازانن .

به لام نه و ي په يوه ندي به نا به شيني ناييني ، دانيشتواني ن م دوو
 پارتيژه په وه هه يه ، رتيژه ي موسلمانان له پارتيژه ي - وان - نا ، ناكات
 (45%) و، ديان - هه كانيش له (43%) و، نايينه گاني تريش (3%) له
 - هه كار - يشدا رتيژه ي موسلمانان ناكات (56%) ي دانيشتوان و ،
 ديانه كان (43%) و، نايينه گاني تر (1%) . له پارتيژه ي - به تلپس -
 يشدا رتيژه ي موسلمانان ناكات (60%) و، ديانه كان (40%) . لـ
 - موش - يشدا رتيژه ي موسلمانان له (51%) و، ديانه كان (48%) و ،
 نايينه گاني تر له (1%) . له - سيرت - يش نا رتيژه ي موسلمانان ناكات
 له (56%) و ديانه كان (34%) و، رتيژه ي نايينه گاني تر له (1%) . به
 كورتي له نتيوان نه و (32) قه زايه نا ، كه هه ر دوو پارتيه زگهي - وان - و
 - به تلپس - پتيك دتين . ته نيا هه شت قه زايان ديانه كان تيا ياندا
 زور به ي دانيشتواني پتيك دتين . شير له قه زا گاني تر دا موسلمانان

زۆربەى دانىشتوان پتيك ديتن تيا ياندا ⁽²⁾.

ئەم بەلگە نامانە ، ھەمووشيان لەكاتىگدا نامادە كراون ، كەسە گارە سات دلتە زىنانەى بەرامبەر بە ئەرمەن ئەكران ، سۆزوبە زەبىي ھەموو ئەوروپا لەپالىياندا بوو ، كەچى لەگەژ ئەمەشدا ئەو دەرنەخات ، كە ھەرگىز ئەرمەنەكان ، لەھىچ بەشكى شىمپرا تۈرپە تى عوسمانىدا زۆربەى دانىشتوانيان پتيك نەھىناو ، ھەرلە بەرھەمان سۆنگەش ئەرمەنەكان لەكوردستانىدا ، زۆربەى دانىشتوان پتيك ناھىتن ، كەبە بەشكى لەو شىمپرا تۈرپە تەدا ئەنرا .

ئەتوان ئىزى بەلگە بەكى تىرىش بۆتەو بەھىنر تىتەو ، كەكورد ، لەمناوچانەدا زۆربە پتيك ديتن ، ئەوئىش ئەوئە ، ئەوتىپ وھىزانەى پتيان ئەوتىرى ھەمىدى . تانىستان ھەربەت نىا لەم نوو پارىزگە يەدان ، ئەم تىپانەش ئەندامانى ھۆزەكانى . ھەيدەرانلى . پتيك ديتن ، كە . محمد صادق بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . شاقلى . كە . جەغفەر بەگ . سەرۆكيانەو لە . ئادامانلى . كە . ھەلى بەگ . سەرۆكيانەو لە . موكرورى . كە . محمد بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . شىمسكى . كە . صادق بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . شىكيا . كە . شەرىف بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . ئامادونلى . كە . سلىمان بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . ھەسنالى . كە . فەتھوللا بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . جىبرانلى . كە . ئىبراھىم بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . تاكورى . كە . حسين بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . ئىرتوش . كە . ھەسەن بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . پىنيان . كە . لوتفوللا بەگ . سەرۆكيانەو ، لە . شىدانلى . كە . مومەربەگ . سەرۆكيانەو ، لە . ئالاش و ھەيدەرانلى . كە . حاجى دىمىر پاشا . سەرۆكيانە .

ھۆزى . ھەيدەرانلى . كەشەش تىپى . ھەمىدى . لى پتيك ھاتو ، لەنجوان غۆرھەلاتى زەريا چەى . وان . وخورئاو زىنجىر . چىساى . ئالدار . دان ، تىرەيەكى تىرىش لە . ھەيدەرانلى . ھەيەپتى ئەوتىرى . ئاھار . ھەيدەرانلى . ، لە . ئوداك . وما لازجىرت . و . ھىرپش .

2- ھەت لەكوردستانى تۈركىيا ، مىزانى قىستە . (م)

نیشته جتین . دواى شه میش له رووى ژماره وه ، هوزى - هه سانلى - دیت ، که له نزیك - مالازجیرت - و - هنس و بولانیك - نیشته جتییه وه پینج تیپ پتیک دیتن ، که سیانیان له پارێزگاى - به تلپس - ن . به پله ی سته میش هوزى - هیدمانلیله ر - دیت ، که له سه ر برێژایى روپارى - زیلان - نیشته جتییه . به لām هوزى - جه برانلى - له دوو تیپ پتیک دین وله قه زای - قارتو - نیشته جتین ، به لām هوزه کانی تریان ، له چاو شه وه هوزه باسکراوانه ی سه ره وه ! ژماره یان که مته وه ، هه ریه که شیان له ته پتیک زیاتر پتیک نا هتین . هوزى - شانلى - یش له سه ر رۆخى خۆره له لاتى زه ریا چه ی - وان - نیشته جتین . هوزى - تاکورى - یش له شارى - سیرایى - و قه زای - مه حمودیه - ی نزیك سنوورى فارس شه ژین . هه ر به م جۆره هوزى - میلان - یش له سه ره مان سنوور ، رووه وه خۆرشاوا نیشته جتین . هوزى - موکورى - ش هه رله هه مان ناوچه شه ژین . به لām هوزى - چیکیا - له قه زای - شه لپاک - ی به شى ژووورى رووبارى - زئى دا نیشته جتین . هوزى - شیدانلى - ش له هه ر دوو قه زای - سه میدیه - وه ، - نورچین - دان ، له کانیکیکا هوزى - ئالچی - له - مالا سیرت و شیرجیج - سه قامگیره .

جگه له م هوزه سه ره کیانه ، هوزى بچوکتیش هه ن وه له م ناوچانه دا شه ژین . . سه ره رای به کارهتینانى هه موو جۆره شتیکی وانا شایسته ش به رامبه ر ، شه م هوزانه ، که له راده به ده ره ، به لām به هه سوێ پا به ندی رۆله کانی شه م هوزانه وه ، به ره وشت وخووی نه ته وایه تی ونا زادیانه وه ، نه یان هیشته وه سه رۆکه کانیان ، مل بۆمیری بده ن . پێشمان وایه که ته نانه ت به هۆی یارمه تی ده سه لۆبتيکی شه وروپا بیه شه وه ناتوانرئ شه م خه لکه زۆره جه نگا وه ره کوردییانه ، قایل بکریئن بچه ژیر ده سه لاتی که مه نه ته وه ی شه رمه نه وه⁽³⁾ .

مسیونتیره⁽⁴⁾ سه رگه رمه کانیش ، بۆیه که م جار ، که هاتنه کوردستان به

3- ژماره تابه ته کان به پارێزگه کانی - وان - و - به تلپس - مەمداقی به گ - له رۆسه وه کوردوپیته به ده ره یی .

4- مسیونیر : نیشتر (م)

په روښی نایینه وه ویستیان کوردبک ن به - دیان - ، به لښم که بویان
 ده رکه وت ، نه مه یان بونا کړی ، ته قه لای خویان خسته کار بۆ رینمایی
 کردنی تیره دیان کانسی کوردستان و ، له ناوتم تیرانه ی دیان - یشدا ،
 تیره ی نه رنه نه رته دوکسپه کان ، که زیاتر ناماده ی نه م پر وگرامه بوون ،
 بویه هه رکه له لاینه نه م مسیونتریانه وه ده ست کرابه کردنه وه ی قوتا بخانه
 پوله کانیان پرېووله قوتا بی نه رمن ، شیتربۆ وروژاندنی هه ستیشیان
 مسیونتره کان باسی میژووی - تیگران - یان بونه کردن و ، به شان وبال و
 سه روه ربی ولاته که یاندا هه لته دا ، که له سه رده می دیرینی نه م پاشایانه یاندا
 شوینانی تریشیان دا گیر کردوو ، بویه به هوی نه م په روه رده وگوش کردنه وه
 بووه ، که پرېووه له وروژاندنه وه ی گیانی میژینه یان ، یه که مین تتووی
 سه ربه خویان تیاننیزرایه وه ، که پاشان نه ونا کامه گرنگی یه بووه .

هه رسه باره ت به و مسیونترانه ، جارتیکی تریش نه گه پیمه وه بولای
 نامیلکه کی له مه رته نجوومه نی نه رکانی رووسیا وه ، که باسکرا ، بونه وه ی
 ناماژه بۆ نه وېرگانه بکه م ، که تیا ییدا هه توه : " سی سالتیک له مه وبه ر ،
 چنه نه سته یه کی مسونتری کاشولیکی ، یان پروتستاننتی ، له هه نندی
 مه لبه نندی گرنگی پاریزگی - وان - و ، شاره کانی - وان - و - به تلپیس دا
 سه قامگیر بوون ، نه وه ی به تاییه تی له م مسیونترانه دا سه رنج نه درا ،
 مسیونتره نه مه ریکاییه کانیان بووه ، که به پیتی روانینه جیاوازی نه ریت و
 ناییینی ، خه ریکی پروپاگنده ی ناییینی نه بوون و ، ده ستی یارمه تیبيان
 بۆه ژاران دريژنه کردو ، قوتا بخانه کانیشیان له چاو هه تردا ، ریک و
 پیک ترېووه ، جگه له مه ش له وقوتا بخانانه دا که مسیونتره کان له شار ی
 - وان - و - به تلپیس - دا کردبوویانه وه ، به شی تاییه تی بۆ فیکر کردنی
 پیشه ی هه مه چه شنه یان کردبووه وه ، سه بیریش له وه دا بوونه م قوتا بخانه
 نه مه ریکاییانه له دوا ییدا زۆرشۆرشگترو سه ربه ختی وایان تیا ده رچوو ، که
 له جیها ندا له هه ر پروپاگنده چیه کان بووه ، له گه لته وه شدا که
 نه مه ریکاییه کان به لیتشا یارمه تی نه رمن - پیشیان نه دا ، که چی نه وانه
 - نه رمن - خویشیان نه نه ویستن .

گیان وده روون وچا وهرستی بازرگانچیتیشیان وای لئ کردوون هه میشه

له وه زیاتر دا و ابګن ، که پټیان ره وایه ، یان شایسته یانه . نه و انټیستاش
دا وای چه ندبه شیکې به ربړنۍ کوردستان نه کن ، که لکتینرا وه به ناسیای
بچووک و ، له مه شدا به لڼګه و بیا نوویان هه رته ودا گیر کرتانه ی - تیګران - ه
که له چا و تروګان د نننیکدا سړایه وه ، له وه زیاتر که به را ګوزاری به میژوویان ندا
ره ت بووه ، هیچی تر نه بووه .

حکومه تی عوسمانی له سر ده منۍ - عبدالحمید - داسه و تنه تګ پټی
هه لچنینه به رده و ا مه ی ته وروپا ، که سه باره ت به ته ر مه نه بټیزا ربووه ګان ،
تا ولات به جټ به ټلن و ، ده ست به ر داری شوناسنامه ی عوسمانی بېن ،
به مه هه زاران ته ر مه نی ، له وه ر ټمانه ی قه له مه ویه کونه که یان ندا
سه قامگیر بوون ، که به پټی په یمانی - به رلین - سپټیرا به شیمپرا توژیته
رووسی ، بویه زوړ به ی ته و کوچ کردوانه ، زه وی وزاره ګان یان فروژشت به
کورد ، به لڼګه ونډیکیان هه ر زوړ به ناسانی به جیتی هتشت به پټی یاسای
عوسمانیش ته وکاته ده ستی به سر ته وزه و بیا نه دا ته ګرت ، که له ماوه ی
سټ سالدا ، له لایه ن خاوه نه ګان یانه وه ، ناکټلرین و ، له دوا ییشدا
ته فروشرانه وه ، له به رته وه مولکایه تی ته وزه ویه جټ هیلرا وانه ، بووه به
هی کورد ، چونکه له ده سه لاتدار ټیتی حکومتیان کړیه وه .

دوای ناشکرا کړنۍ ده ستوریش ته و ته ر مه نیانه ی له رووسیادا په نابهر
بوون ، سه بیر یان کړد رژیمی - تزار - له رژیمی تورکی توندو تیز و سه خت
تره ، که لګیان له ولټبور دنه گشتیه وه ر ګرت ، که دراو ، ګه رانه وه نیشتمانی
ره سه نیان ، به هو ی حکومت ته وه که و تنه وه دا واکړنۍ زه ویه ګان یان ، که
کورد کړیوویانه وه . له ته نجامی ته م ته تګ پټی هه لچنینه دا ، که
دیپلوما سیه تی خورثا وای - ته وروپا - ده ستی دابوویه ، حکومتی
عوسمانی ، ملی بټو دا واکان یان دا ، به لام کورده ګان له م زولمه زوړ و
ناړه وایه خورثان و زوړ به توندی به ر ټنګاری ته م ره فتاره بوونه وه .

له به رته مه لټزانی تاییه تی ته وروپایی ، له ناسیای بچووک و له
کوردستانیشدا پټیک هات ، بټچاره سه ر کړنۍ ته م ناکوکیه ، شه مه له
ګا تیکیشدا بوو ، که جه نگی گشتی ، له ګه ر مه پیدا بوو . تټکړای ته مانه به ناشکرا

ته وه درته خه ن ، كه ته وئهرمه نانه ی له كوردستاندا نیشته جی بوون ، به ئاره زوومه ندی خۆیان ، جێیان هێشتوو ، بۆیه بۆیان نیه به ناوی یاساوه داوا ی ته وژه ویا نه بکه نه وه .

ته گه ربینرا زۆربه یه کی زۆری دانیشنوان ، دهسته پارچه ن له حوكم کردنی كه مایه تیه كدا ، به وشیه یه ی پیتی قایل ته بن ، ئاخۆ ته شی هیوا له وه بخوازری ، كه كه مه نه ته وه ی ته رهنه ن ، میرا تگری به پتیه برندی گه ل - ١٠ بک بن ، كه له وان زۆترن وه ، له وانیش پایه به ندرن به سه ربه خۆیا نه وه ، وه ك گه لی كورد ؟ له به رته وه پتیه لیه نه یه کی ته وروپایی تیه كه ل پتیه به تیرری بۆ وردبوونه وه له مه سه له ی كپینی ته و مولگانه ی له زه وی وزاری دانیشنوانی كوردستاندا ، له عه قاردا تۆمار كراون ، ته گه رته وانه حه زبكه ن له ته رمینیا كۆچ بکه ن ، به مه رجی هه مان ریتگا ئاسان كردن ، له لایه ن لیژنه كه وه بدری به كوردوه ته رمه نیش پیتی قایل بی .

بیروراكانی - ویلسون - پالپشتی كوردن له مافی دامه زرانندی ده وه تیه کی كوردی دا ، كه خاوه نی هه مووسه ربه ستی وسه ربه خۆیه کی خۆی بی ، چونكه بیروراكانی - ویلسون - كه له چواره خاڵ پتیه هه اتوون وه ، له لایه ن حكومه تی عوسمانیه وه سه لمینراون ، ری به كوردنه دن ، داوا ی سه ربه خۆیی بکات ، به بی ته وه ی په یوه ندیان له گه ل شیمپرا تریه تی عوسمانی دا بچپیت ، كه چه ندان سه ده له سایه یدا ژیاون وه ، په به ند بوون به نه ریت و ره وشت و خوی خۆیا نه وه .

له به ر رۆشنایی ته م روون كرده وانه ی سه ره وه دا ته توانین داخوازییه كانی كورد ، به م جۆره كورت بکه ینه وه :

- 1- به توندی ته و داوا یانه ی ته رمه نه گان ره ت ته كه ینه وه ، كه له كوردستاندا داوا ی ته كه ن وه ، پتیه به گۆیره ی ته ونه خشه یه ی له گه ل ته م یادداشته دا به رزگراوه ته وه ، سنوور بۆداخوازیه كانیان بکیش⁽⁵⁾.
- 2- په روه رده کردنی مه رومالآت ، به سامانیکی بنه په تی كورد دا ته نری ،

له بهر ئهوه به گويږه ی ئاوو ههوا گۆږين ، پټويست نهکات گهرميان و ،
کوږستان بکړئ و ، بۆ شههش داوا نهکين نم لهوه پرگايه له دهره وهی
ئو سنووراندا نهين ، که بۆ کوردستان دپاری نهکړين .

3 - له کۆتاييدا داواي تهومافه نهکين که بيمان په واپه و به تاق
پټکاي دا نه زين که نه مانگه په نيته پټشکه وتن وشارستاييتي و زه مينه شمان
بۆ خۆش نهکات که بهروبومي نيشتمان که مان به کار بهيتين و ، له گهل
دراوسپکانيشماندا به ناشتي بژين .

ههروه ها تکا له - کۆنگره ی ناشتي - نهکين ، ليژنه په کي نيوه
دوله تي پټک بيښي ، تا به پتي مه بده ئي نه ته وه کان سهرپرشتي ره نهکي
رشتني سنووربکات و ، هه موو نه و ناوچانهش بيښي ته سهر کوردستان ، که
زۆربه ی زۆريان کوردن ، خۆنه گه ره و ناوچه کوردياندا ، به پتي
سروشتي حال ، خه لکي له په گهزي تريان تيا بوو ، نهوا ياسايه کي تاييبت
دهر نه کړئ و ، ريگايان بي نه درئ و ، به پتي نه ريښي خۆيان ، خۆيان
به ريږوه نه بهن .

ته و په پري ناواتمان به کۆنگره يه و ، ژيان و دوا ږوژي گه ايکي
ره سه ئي نه خه ينه بهردهم ، که سووره له سهر ژيانده وي ، نه گه کۆسپ
نه خريته ربي بريارداني چاره نوو سيوه که خۆي په پره وي بکات .

ژه نرال شريف پاشا
سهرۆکي وه فلي کوردي بۆ کۆنگره ی ناشتي

ناونيشان : 20 شه قامي ميسين - پاريس .

Dr.B.SHERGO

THE KURDISH MATTER

Translated by:
MOHAMAD H.BAKY

1992

بهره‌مندی چاپکراو

۱- ژووان - دیوانی شعر

چاپی به‌کم - ۱۹۸۰

۲- گمشدی ریح بو سلیمانی

و مرگ‌نران - ۱۹۸۶

۳- کینشی کورد - و مرگ‌نران

چاپی به‌کم - ۱۹۸۶

چاپی دووم - ۱۹۹۰

چاپی سینییم - ۱۹۹۲

۱- گولمکانی دوزخ - دیوانی

شیر

چاپی به‌کم - ۱۹۹۰

چاپی دووم - ۱۹۹۱

نامده‌ی چاپ:

۱- شینی خواوند - دیوانی

شیر

۲- گمشدی ریح بو کوردستان

۱۹۲۰

۳- گوزانی و موسیقایی کورد و

ژیان و بهره‌مندی سعید عمل

نفس